

MODERN PÉNZELMÉLETEK

DOKTORI ÉRTEKEZÉS
A HITELPOLITIKA KÖRÉBŐL

ÍRTA

PUKY FERENC
A KÖZGAZDASÁGI TUDOMÁNYOK DOKTORA

Pénzelmélet és pénzrendszer.

Mielőtt hozzákezdénénk tulajdonképeni tárgyalásainkhoz, két fogalmat kell tisztáznunk: mi a pénzelmélet és mi a pénzrendszer? A két fogalom olyan viszonyban áll egymással, mint az elmélet a gyakorlattal. Pénzelmélet alatt értjük a pénzről, annak értékéről, múltjáról, jövőjéről, gazdasági és jogi helyzetéről, forgalmi képességéről alakított fogalmaink összeségét, Ezzel szemben a pénzrendszer fogalma kivisz az elméleten túl a gazdasági életbe, útmutatást ad arra vonatkozóan, hogy a pénz minnek a segítségével, milyen eszközökkel képes betölteni gazdasági szerepét. Míg tehát a pénzelmélet íróasztal mellett készül és tisztán elméleti munka, addig a pénzrendszer megalkotása gyakorlati feladat és a pénz megalkotójának a kötelessége.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy pénzrendszerről ne lehetne elméleti fejtegetéseket írni, csupán arra vonatkozik, hogy míg a pénzelmélet a teória határait sohasem lépi túl, addig a pénzrendszer igazi jogosultsága a gyakorlatban van meg.

*A pénzrendszer nem egyéb, mint a pénzelmélet alkalmazott módja*¹⁾ Ez a magyarázat teszi legvilágosabbá a két fogalom összefüggését. A gazdasági élet és gazdasági tudományok alacsonyabb fokán, mikor még a fogalmak sem voltak tisztázva, pénzelméletről sem beszélhetünk. A közgazdasági tudományok nagy lendületű fejlődésével alakulhattak csak ki a pénzelméletek, a már kialakult és állandósult gazdasági élet nyomán.

A tudomány azonban csakhamar utólérte a gazdasági életet, sőt azt el is hagyta. Így jutunk a gazdaságtörténetnek ahhoz a korszakához, amidőn nagy eszmék és gondolatok átalakítják az

¹⁾ John Maynard Keynes: A treatise on money, II, köt. 3. 1., Macmillan and Co. London. 1930.

egész gazdasági életet és korszakalkotó jelentőségre tesznek szert.

Majd kialakult helyzet alapján épülnek fel új gazdasági elméletek, majd pedig fordítva: teljesen elméletileg kidolgozott rendszer szerint szerveződik át az egész közgazdasági élet. Ezzel a kettős és váltakozó eljárással azonban úgy az elmélet, mint a gyakorlat súlyos és végzetes hibákhoz jut.²⁾ Mert míg sokszor az elméletileg győnőriően kidolgozott pénzrendszer a gyakorlatban teljes csődöt mond, addig a gazdasági élet által kialakított és nagyszerűen bevált pénzrendszer nem talál helyt s'ő elméleti magyarázatra.

Fejtegetésünk azonban nem volna teljes, ha elfogadnák a pénzelmélet és pénzrendszer egymáshoz való viszonyának előbb mondott egyszerű definícióját, hogy a pénzrendszer a pénzelmélet alkalmazott módja. Igaz, ez a kijelentés nagyban és egészben megfelel a ténynek, de hogy mégis pontosabb következtetéseket vonhassunk le, vizsgálalnunk kell azt, hogy ez a két fogalom külön-külön milyen kérdésekkel foglalkozik?

A pénzelmélet legelső sorban a pénz fogalmát igyekszik tisztázni, tehát arra a kérdésre felel, hogy mi a pénz? A következő legnagyobb kérdése, hogy mitől nyeri a pénz az értékét? mi az a gazdasági erő, amely a pénznek a vásárló erejét, az értékesség tulajdonságát kölcsönzi? Mindezekkel szemben a pénzrendszer a pénz anyagát és alakját állapítja meg; az elmélet által felvetett kérdéseket tisztázottaknak tekinti, nem törődik tehát azzal, hogy mi az a gazdasági erő, amelytől a pénz értékét nyeri, hanem csak azt az eszközt, azt az anyagot keresi, amelynek segítségével a pénz ezt az erőt átveheti.

A pénzelmélet és pénzrendszer illetően való megkülönböztetéséből következik, hogy egy pénzelmülethez több rendszer is tartozhat, mert hiszen az elmélet által nyitvahagyott kérdéseket a megszabott kereteken belül nagyon sokféle módon lehet megoldani. Viszont egy rendszer többféle elmülethez is alkalmazható, így tehát a viszony az elmélet és rendszer között nem olyan szoros mint az az első pillanatra feltűnik,

A gazdasági életben valamely pénzrendszer megalkotása rendszerint úgy történik, hogy a már meglevőt jogilag szentesítik,

²⁾ Wicksell Knut: Geld und Kredit. II. köt. 3. lap.
Gustav Fischer kiad. Jena, 1922.

vagy a közgazdaság fejlődése által megkívánt változásokat végrehajtják. Az igazi helyzet tehát az, hogy előbb megalakul a rendszer és ehhez igazodik az elmélet. így történhetik meg aztán, hogy egy és ugyanazon pénzrendszerhez különféle elméletek fűződnek. A világháborút követő súlyos gazdasági viszonyok olyan meglepetésszerűen és felkészületlenül találták a közgazdasági tudományokat, hogy egyes gazdasági jelenségek megmagyarázására képtelenek voltak. A legsúlyosabb időszakban olyan pénzrendszerek is előfordultak és ideig-óráig megálltak a helyükön, amelyenkről azelőtt még a legmerészebb ujitók sem mertek álmodni.

A világháborút követő idők azonban már egészen más helyzetképet mutatnak. A közgazdasági tudományok először erős lendülettel feldolgozzák az anyagot, majd az újonnan megnyitott utakon haladva megkezdik az elméletek széleskörű kiépítését. Ilyen módon a modern pénzelméletek jóval túlhaladják a pénzrendszerek fejlődését és olyan feladatokat vetnek fel és igyekeznek megoldani, amelyekhez a gazdasági fejlődés még nem jutott el.

A közgazdasági élet és közgazdasági tudományok e fejlettségi fokán, amidőn a nagy megrázkódtatások és minden fogalmi, -felülmúló végzetesen gyors fejlődések ellenére is a tudomány már utóira, sőt el is hagyta az életet, olyan következtetések és olyan eredmények állanak rendelkezésünkre, melyekre a gyakorlatban még nem volt példa. E módon tehát a pénzelméletek között találunk olyanokra is, amelyeken teljesen új, soha nem hallott pénzrendszerek alapulnak és épülnek fel.

Megkülönböztetési és osztályozási lehetőségeket nyújt az általuk tárgyalt két legfontosabb kérdés: mi a pénz és mitől nyeri a pénz az értékét? Az első kérdés már tisztázottnak mondható, úgy hogy a nézetek nagyban és egészben megegyeznek egymással. A legsúlyosabb és legnagyobb a második: mitől nyeri a pénz az értékét, azaz mi az a gazdasági erő, amely a pénznek a vásárló erejét, az értékeség tulajdonságát kölcsönözi? Ezen a ponton rendkívül eltérők a nézetek, Ez a kérdés fog látható módon nekünk és módot nyújtani rá, hogy beosztásunkat és megnevezésünket hozzáfűzzük, illetve rá alkalmazzuk.

A pénz kifejlődésének története.

Mielőtt hozzákezdenénk tárgyalásunk érdemleges részéhez, a pénzelméletek helyes megértése céljából ismertetünk kell a pénz kifejlődésének történetét.

A legelső gondolkodók, akik a pénz kialakulásával foglalkoztak, készen kapták az egész pénzügyi berendezkedést és így kézenfekvő volt az a felfogás, hogy *a pénz emberi alkotás*, céltudatos munka. Az emberiség szükségét látta egy gazdasági csereeszköznek s így közvetlenül, minden átmenet, vagy történeti előzmények nélkül *megalkotta* a pénzt, úgy ahogy az céljainak a legjobban megfelelt.

Ez a minden történeti alapot nélkülöző kezdetleges felfogás nem állhatott meg sokáig. A primitív népek között folytatott földrajzi kutatások és a gazdaságtörténet tudományának nagyfokú kifejlődése helyesebb világításba állította ezt a kérdést is.

Ez a helyesebb gazdaságtörténeti felfogás a következőképpen magyarázza a pénz kialakulását:

A gazdálkodás őskorában, midőn az ősember még csak gyűjtögetéssel foglalkozott, nem volt szükség cserére, mert abból élt, amit talált. Értelme azonban csakhamar föléje emelte minden más lénynek; céltudatos munkával hozzálátott, hogy a ránézve hasznos és neki szükséges javakat magának *biztosítsa*. Így alakul ki az első gazdasági korszak, amelyben *gazdálkodásról* beszélhetünk: a körülhatárolt magángazdálkodás. Itt a termelés és a fogyasztás még egy és ugyanazon szűk körre szorítkozik, legyen az akár a család, akár a törzs. Cserére azonban ekkor még nincs szükség, mert az egységes termelés és az egységes fogyasztás ellát mindenkit a szükséges javakkal.

A gazdálkodásnak ez a formája még mindig csak *magángazdálkodás*. Hiszen a gazdálkodás egy — még hozzá nagyon is szűk — zárt körön belül történik. Cserére itt tehát sem szükség, sem alkalom nincsen.

A családok, illetve törzsek élete azonban, nem egy és ugyanazon helyütt folyik le. A nomád népek aktíve, a földműveléssel foglalkozók passzíve jutnak abba a helyzetbe, hogy érintkezni kénytelenek más idegen törzsekkel, népekkel. Ez az érint-

kezes akár békés, akár harcias volt, új javaknak, új szükségleteknek ismeretére vezetett, Az egyes törzsek megismerkedtek olyan javakkal, amelyeket maguk nem képesek előállítani és olyan szükségletekkel amelyeket maguk nem tudnak kielégíteni. Megszerezték tehát maguknak ezeket a cikkeket olyan úton-módon, ahogy lehetett. Megindul a *forgalom* az egyes népek és törzsek között. Ez a forgalom legelőször csak *harcban* nyilvánul. A primitív népek úgy elégítik ki szükségleteiket, hogy amire szükségük van, azt egyszerűen elrabolják. De a háborús viszony nem tarthat örökké, Megindul a békés érintkezés, a legelső primitív *kereskedelem* is. Ezt az átmeneti állapotot tanulmányozhatjuk a Jelenben is a műveltség alacsony fokán álló vad népeknél.

A kereskedelem legősibb formájában az volt, hogy az egyik fél leteszi a másik szemeláttára azt a tárgyat, amelyet el akar cserélni, akkor nagy bizalmatlanul kellő távolságra visszavonul. Ekkor a másik fél előlép rejtékéből és melléteszi az ellenszolgáltatásul szánt tárgyat. Képzeltető, hogy a kereskedelemnek ez a módja mily sok súrlódásra és összeütközésre adott alkalmat?

A kereskedelmi fejlődés következő fokán a felek közvetlenül lépnek egymással összeköttetésbe. De ilyen cserekereskedelem csak ott fejlődhetett ki, ahol a felek egymással *békés viszonyban* volt? Harcias népek között — mint mondtuk — a kereskedelmet a rablás helyettesítette, mint a felek felfogása szerint a javak szerzésének helyes és jogos módja.

Az ismertettek alapján összefoglalhatjuk, hogy *cserekereskedelem* csak ott jöhetett létre, ahol a körülhatárolt és elzárt magángazdálkodás helyébe a törzs határain is túlterjedő munkamegosztás, újabb szükségletek és javak ismerete, ezek alapján az igények növekedése s így a közgazdaságnak primitív foka lépett, feltéve, hogy a felek békés viszonyban állanak egymással.

A cserekereskedelem kialakulásánál nem szabad megfeledkeznünk még egy nagyon természetesnek látszó, de rendkívül fontossággal bíró előfeltételtől sem. Ez pedig a *magántulajdon* ismerete. A köztulajdon ismerete egymaga nem elegendő feltétele a cserekereskedelem kifejlődésének, mert a köztulajdon családi, vagy törzsi zárt gazdálkodást feltételez; ez pedig nem közgazdálkodás, hanem csak a magángazdálkodásnak egy fejlettebb, tágasabb formája, amely mellett a cserekereskedelem megindulására semmi szükség nem volt.

A cserekereskedelem kifejlődésének tehát két előfeltétele: volt: szükséges, hogy a körülhatárolt magángazdálkodás helyébe a család, illetve törzs határain is túlterjedő — mondhatnánk merészen — közzgazdálkodás lépjen, továbbá, hogy a tulajdonfogalma a nagyon is tágkörű köztulajdon mellett a magántulajdonfogalmával is bővüljön.

Megindul tehát a cserekereskedelem a szomszédos törzsek és a határos népek között. Kialakul az *érték* fogalma, amely azonban a különböző népeknél nagyon eltérő képet mutat. A ritkasági érték talán sohasem jelentkezett élesebben, mint ebben az időben, hiszen a forgalom rendkívül szűk körre szorult össze,, úgy hogy azok a javak, amelyek egyesek számára elérhetetleneknek tűntek fel, mások előtt, mint mindennapi javak nem bírnak különösebb fontossággal. Ilyen módon aztán csere útján egészen különös értékviszonyok jöttek létre, amelyeket a mai gazdasági értékelő szemlélettel nem vagyunk képesek megmagyarázni.

A cserekereskedelem legalsó fokán a kereslet és kínálat közvetlenül találkozik. Aki tehát valamit el akart cserélni, keresett egy olyan embert, aki a felajánlott jószág helyébe a kereset-ét volt hajlandó adni. Ez elé az eljárás elé csakhamar súlyos nehézségek gördültek. Legelőször is az igények növekedésével és nagyfokú szerteágazásával mind nehezebben volt fellelhető olyan ember, aki épen a kívánt jószággal rendelkezett és akinek épen a felajánlott jószágra lett volna szüksége. Azonkívül a; nagyobbarányú forgalom alapján egységesebb értékelés alakult ki, többé nem jószágot jószágért — mennyiségre és értékre való tekintet nélkül — hanem értéket értékért cseréltek. Ekkor már szükség van a *javak érték szerint való osztályozására*. A javaknak az érték szempontjából való sorbaállítását az eredményezte, hogy az egyik egész darab jószág a másik tört részeinek felelt meg. Mivel azonban nem minden jószág osztható, a csere sok esetben meghiúsult.

A cserénél felmerült eme nehézséget az emberi ügyesség és élelmesség csakhamar megszüntette. A csere többé nem közvetlenül jött létre, hanem valami közvetítő — akár személy, akár jószág — segítségével. Most már tehát cserénél nem csak épen azt a jószágot fogadja el a fogyasztó, amelyre szüksége van, hanem azt is, amelybe neki ugyan közvetlenül szüksége nincs,

de amely által hozzájuthat a kivarrt jószághoz. A kereslet és kínálat, a felkínált és érte cserébe kívánt jószág közé közvetítő lép, egy *cserejószág*, amely lényegesen megkönnyíti a már körülményesebbé vált eljárást. Ennek, a cserejózágnak minden más jószággal szemben a legfontosabb tulajdonsága, hogy értékre való tekintet nélkül veszik és adják. A cserénél most már úgy az eladó, mint a vevőre nézve közömbös lesz a cserejószág értéke. Őket csupán az fogja érdekelni, hogy ellenszolgáltatásképpen mit kapnak a csere jószágért, azaz hogy mi annak a józágnak a *forgalmi értéke*? Ez a csere jószág tehát megszűnik áru lenni és *forgalmi eszközzé* változik; ebben a pillanatban születik a *pénz*?) A pénzt nem azért fogadjuk el, hogy az hosszú ideig helyet foglaljon gazdálkodásunk körében, hanem azért, hogy azon túl, annak gazdasági erejét kihasználjuk, kiélvezzük. Ebből következik, hogy pénz csak *el nem használható cserejószág* lehet, azonban jószág, amely tehát anyagára és előállítására való tekintettel semmiben sem különbözik a többi javaktól. Egyedüli különbség a pénz és a többi javak között — most már pontosabban megjelölve — áruk között, azok gazdasági funkciója.⁴⁾ Míg tehát az áru gazdasági útját a termelőnél kezdi és a fogyasztónál be is fejezi, addig a pénz körforgalmi útján sehhol sem áll meg. Gazdasági szerepét csak úgy tudja helyesen betölteni, ha vándorlása közben sehhol sem akad meg, mert ha valahol nem mint pénzt tekintik, azaz nem veszik igénybe gazdasági és forgalmi tulajdonságát, megszűnt pénz lenni. Ebben az esetben tehát elveszti funkcióját és közönséges áruvá válik. A forgalomból teljesen elvont, vagy a kincsesládában féltve őrzött pénz nem bír többé a pénz tulajdonságaival, mert elvesztette legfontosabb jellemvonását: a forgalmi funkcióját és mindaddig nem is lesz pénz, csak közönséges áru, amíg nem folytatja megszakíthatatlan és végnélküli útját a közgazdaságban.

Mint láttuk pénz és áru között egyetlen egy alapvető különbség azok funkciója, szerepe, forgalmi tulajdonsága, azaz útja a közgazdaságban. Ezek szerint *pénz lehet bármilyen jószág*.

Leginkább azonban csak olyanok nyernek pénzjelletet, amelyek a pénznek ilyen megkívánt funkciója mellett a szükséges

³⁾ Elster: Die Seele des Geldes. Fischer, Jena. 24. lap.

⁴⁾ Helfferich: Das Geld. Hirschfeld. Leipzig, 1923. 6. lap.

tulajdonságokkal rendelkeznek. Ezeket a tulajdonságokat általában két főcsoportra oszthatjuk: gazdaságiak és technikaiak. *Gazdasági tulajdonságok*: az értékesség, általános elismerés, általános értékegyenlőség és az értékállandóság. Ezek a megkívánt tulajdonságok már lényegesen megszorítják azon jószágok körét, amelyekből pénz fejlődhetik, vagy alakítható. *Technikai tulajdonságok*: az oszthatóság, forgalmi képesség, könnyű felismerhetőség, és különlegesség. A gazdasági fejlődés folyamán e célra a *nemes ércek* bizonyultak a legmegfelelőbbeknek. De míg a *pénz* fejlődése során idáig eljutott, sok minden jószágot végig kellett próbálni.

A pénznek ezt a fejlődési folyamatát közvetlenül szemlélhetjük a primitív népek pénzügyi berendezkedésénél. Láttuk, hogy áru és pénz között az egyetlen megkülönböztető vonás a a funkciójuk, azaz gazdasági szerepük. Erre a funkcióra sok mindenféle jószág alkalmas. A pénz legelső formája a cserejószág volt. Agrárnépeknél erre a legalkalmasabbnak a gabona bizonyult, állattenyésztő népeknél pedig a barom. Ezek képezték az állandó cserejószágot, azaz ilyen gazdasági szerepük által mintegy pénz funkciót is végeztek. Pénzzé azért nem fejlődhettek, mert elhasználható javak, holott mint ezt már megállapítottuk, pénz csakis el nem használható jószág lehet, mivel az elhasználható javak — mihelyt eljutottak a fogyasztóhoz — el is értek pályájuk végéhez és gazdasági céljukhoz képest megsemmisültek. De azért sem fejlődhettek pénzzé, mert mennyiségük állandó változásnak vata alávetve, mi által értékük a kínálat és kereslet arányai szerint nagy ingadozásnak van kitéve,

Az összes javakat, melyek a fejlődés folyamán pénzül szolgáltak általában két csoportra oszthatjuk: részint olyan javak, melyek folytonos életszükségletek kielégítésére szolgálnak, részint fényűzési cikkek. A jelenben élő primitív népeknél az utóbbiak vannak divatban még most is, míg a fejlődésképes ókori népek inkább az életszükséglet! cikkeit használták. A nemesérceket feltétlenül az előbbi csoportba kell soroznunk, mert az iparban nélkülözhetetlenek és mint fényűzési cikkeknek (ékszereknek) szerepük csak másodrangú.

A pénz történeti fejlődése nem mindenütt történt meg ilyen törvényszerűséggel. Így például Dél-Amerikában, az inkák birodalmában — amely pedig híres volt gazdasági fejlettségéről —

egyáltalában nem ismerték a pénzt. Az aranyat és ezüstöt jól ismerték, de nem használták ilyen célra, hanem kizárólag csak templomaikat díszítették vele. Innen származik az aranynak és az ezüstnek általuk tulajdonított különleges kegyeleti jellege. A spanyol hódítások és gyarmatosítási törekvések harcai és elkeseredett ellenállása közben féltő gonddal elrejtették ezeket az ő szemükben megszentelt egyházi kegyzsereket. Ez volt az inkák kincse, amelyről annyi hagyomány, maradt és amelyért annyi spanyol vér folyt, Keletkezésének alapja volt tehát az európai ember kapzsisága és az inkák gazdasági berendezkedése, amely egyáltalán nem ismerte a pénzt. Fejlett cseregazdaságuk ellenére sem volt szükségük semmiféle közvetítő eszközre. Ez mindenestre teljesen különálló és elszigetelt jelenség, kivétel, amelyet ezerszeresen megcáfol a primitív népeknél fellelhető sok-sok pénzfajta.

A ma élő törzseknel az utazók pénz gyanánt a legkülönbébb tárgyakat találják. A leggyakoribb a kagyló. Az északi népek állatbőröket használnak. Azonban a civilizáció emelkedésével mindinkább közelednek a nemes ércek felé. A fejlődés e téren is rendkívül lassú. A nemes ércek legelőször csak nyers formájukban szolgáltak pénz gyanánt. Itt természetesen a mérlegnek állandóan dolga volt, még akkor is, midőn már bizonyos állandó formát — akár rudat, akár érmét — adtak az ércnek. Így alakult ki legősibb formájában az *ércpénz*, amely alakjára nézve nagyon változatos volt.

A finomságot azonban még így sem lehetett megállapítani. Arra a gondolatra, hogy a finomságot a pénzre ráverjék, csak nagyon későn jöttek rá. Legelőször is közbizalomnak örvendő kereskedők adtak ki ilyen nemesfém-darabokat, amelyekre a finomságot, esetleg a súlyt is ráverték. Még ez az eljárás is elég nehézkes volt, mert a súly és finomság majdnem minden darabnál más és más volt. Pénzről csak akkor beszélhetünk — a mai értelemben — amikor a súly, finomság és forma állandósul.

A pénz — nemes fémrúd formájában — csak a nagykereskedelem forgalmában használható, de a köznapi forgalomban, mint áru, vagy csereeszköz is túlságosan nehézkes. Szükségessé vált tehát olyan alak választása, amely mellett ezek a nehézségek megszűnnek. Erre az érme alakja volt a legalkalmasabb.

A rendszeres *pénzveréssel* elérik azt, hogy a fizetés a komplikált számítások helyett egyszerű számolással történik. Ebben a formában a nemes érc számos kiváló anyagi tulajdonsága az érme alaki előnyeivel egyesül úgy, hogy mai ismereteink szerint, ez a forma, mint ércpénz, tökéletes.

A pénz azután nagy elterjedtsége és általános cseréképessége folytán *általános értékmérővé lesz*. Értékegység pedig a *pénz egysége*: az egységnyi érme. Később annyival is inkább bekövetkezett ez a fejlődési folyamat, mert az állam vette kezébe a pénzverést s ezáltal az ércpénz egysége állandó rendszeres értékeket képezett.

Az állam most már céltudatosan szabályozza és irányítja a pénzverést, annyival is inkább, mert polgárainak érdeke azt követeli, hogy ne csak térbeli, vagy tágabb értelemben véve fizikai mértékegységek, hanem az érték mértékegysége, a pénz is egységes szabályozást és megállapítást nyerjen. Végül pedig abban, hogy az állam monopolizálta a pénzverés jogát, a sok nemes és hasznos cél mellett az is közrejátszik, hogy ez nem csekély jóvedelmet jelent a kincstár részére.

A modern közgazdaság felfogása szerint az államnak kötelessége gondoskodni a szükséges pénzmennyiségről; annak értékállandóságát minden körülmények között megőrizni legelső feladata. A pénz tehát mai fejlettségi fokán egy jogilag is szervezett közgazdaságot tételez fel, mert jogi szervezettség és *jogi biztosítékok nélkül el sem képzelhető a pénz*. Hiszen annak legfontosabb tulajdonsága — a forgalmi funkciója — megszűnnék, ha azt nem biztosítaná a mögötte álló rend, a jogrend.

Eljutottunk, tehát a pénz fejlődésének eddig elért legmagasabb fokához, midőn a pénz már nagy igényekkel lép fel, szerves *közgazdaságot* és jogilag is szervezett *főhatalmat* igényel. Ha ez a két előfeltétel nincs meg, úgy a pénz meg is szűnik pénz lenni; de a két fontos tényező jelenléte esetén ezer és ezer alakot ölt magára. A modern közgazdaság éltető eleme, a *hitel* segítségével olyan sok mindenfélét fogadnak el pénz gyanánt, hogy a pénz lassanként mindezen fizetési eszközök, sőt módoszatok alakját is magára ölti.

Az állam tehát az a tényező, amely a pénzt megteremti, dj értéket egymaga ő már nem képes a pénznek kölcsönözni.

Ehhez neki valamilyen gazdasági erőre van szüksége. Így veszi igénybe a nemesfémek értékét, majd később a hitelt. Az állam, így tehát egy bizonyos *gazdasági erőre* alapítja pénzének értékét, vagyis azt a gazdasági erőtömeget, amelyet pénzének kibocsátásakor igénybe vesz, felaprózza az egyes pénzdarabok között. A pénzdarabok értékességének sorsa tehát az állam rendelkezésére álló gazdasági erő sorsától függ.

A pénz így nem egyéb, mint a láthatatlan gazdasági erőnek képviselője; a fém: vezető, amely a hasznosan felhasználható villamos áramot szolgáltatja. Most akár a vezetővel van baj akár az erőszolgáltatás szűnik meg egyaránt súlyos gazdasági zavarok állanak elő, melyek megakasztanák a produktív munkát.

Mai fejlettségi fokán már nem is fogunk törődni a pénz megjelenési formájával, minket csak az a gazdasági erő érdeke), amely a pénz hátamögött áll, amely neki az értékesség tulajdonosságát adja. Ez a *gazdasági erő* — legyen az akár az államhatalom, akár valamely nemesfém, akár a hitel, akár földbirtok, akár a nemzeti vagyon, vagy bármi más — képezi tárgyalásaink és kutatásaink tulajdonképeni tárgyát.

Pár szót kell még szoknunk a *pénzelméletek* fejlődéséről. A pénzről és annak értékéről alkotott elmélet eleinte téves vágyányokon haladt, amennyiben összetévesztette a pénzt annak megjelenési formájával. Első jelentősebb elmélet a *merkantilisták* elmélete, akik túlságos fontosságot tulajdonítottak a pénznek más gazdasági fényezőik rovására, Alapelvük: a pénz mennyisége mértéke a gazdagságnak. Így tehát a pénz mennyiségét igyekeztek minél nagyobb mértékben emelni. Erre legalkalmasabb módnak a külkereskedelem fokozása bizonyult. Ezért lett a merkantilista közgazdasági politika csúcspontja, mint végcél, a minél aktívabb külkereskedelmi mérleg. Ez tényleg meg is hozta a kívánt eredményt: a pénz beözönlését az országba, de végül az erőltetett termelés és kivitel rengeteg nyomorúságnak és gazdasági bajnak lett forrása.

A merkantilisták felfogásával szemben Mill azt mondja, hogy nincs a gazdaságban jelentéktelenebb dolog, mint a pénz, mert ez csak arra való, hogy simábban történjék, ami nélküle úgyszólván megtörténnék.

A XIX-ik század közgazdái fogták fel először helyesen a pénz fogalmát, amennyiben a pénz és áru közti egyetlen eltérést

a köztük lévő funkció különbségében látták.

A pénz értékével, vagyis azzal a gazdasági erővel, amely a pénznek az értéket kölcsönzi, csak a század vége felé kezdtek foglalkozni.

A XX-ik század e téren is jelentős fejlődést hozott. A század két első évtizedében két elmélet-csoport áll egymással szemben és vív elkeseredett toll-harcot. E két elmélet-csoport a gazdasági-elmélet és az állam-elmélet. Az előbbi gazdasági erő-kön alapulónak mondja a pénz értékét, míg az utóbbi felfogása szerint jogi erők azok, amelyek a pénznek az értéket kölcsönzik. A két elmélet harcát végül is a világháborút követő súlyos gazdasági válság döntötte el, még pedig a gazdasági-elmélet javára.

A modern pénzelméletek eme két főcsoportjával, mint értekezésünk tulajdonképeni tárgyával fogunk a továbbiakban foglalkozni.

I. Államelméletek.

Jelen századunk elején látott napvilágot egy híressé — mondhatnánk hírhedtté — vált könyv: Georg Friedrich Knapp munkája, amely a pénzelméletek terén korszakalkotó újítást jelent. Hogy elméletének kialakulásával és történelmi alapjaival tisztában legyünk, ismerjük meg előbb az akkori pénzügyi helyzetet, főként pedig az Osztrák-Magyar Monarchia 1892-ik évi valuta törvényét.

Az 1892-ben megalkotott XVII-ik törvényeik az osztrák és a magyar pénzrendszerek egyesítéséről és az új korona értékének megállapításáról — egészen újszerű pénzrendszert hozott létre, az úgynevezett *sántító valutát*. Az új korona-rendszer az életbeléptetett aranyfedezet és arany érmék mellett a régi ezüst osztrák forintosokat is — még pedig kurrens pénz jellegével — forgalomban hagyta. Az ezüst forintos tehát ugyanolyan jogokkal és tulajdonságokkal volt felruházva, mint az aranykorona. A kettőjük értékviszonya pedig állandó volt, tekintet nélkül az arany és az ezüst értékingadozásaira. Ezt a néha erőltetett, természetellenes viszonyt képes volt az állam hatalmi szóval érvényben tartani. És ennek a ténynek a szemlélete indította a gyakor-

lati életben is bűvárkodó Knappot, hogy elélnie csak jogilag kidolgozott elméletét közgazdasági alapokra fektesse.

Az államelmélet az ő nagy elterjedését és különösen a német közgazdák körében kialakult nagy népszerűségét egészen 'ujrendszerű beállításán és meglátásain kívül egy jelentéktelennek látszó, de nagyon jellegzetes ténynek köszönheti, Nevezetesen a XIX-ik század végén és XX-ik század elején élé és működő német közgazdák legnagyobb részben megegyezlek abban, hogy az etatizmus hü harcosai voltak, amely irányzat *minden közgazdasági problémát közigazgatási feladatnak tekintett.* Ennek az irányzatnak alapelveit támogató, kiegészítő része az államelmélet, mint amely a pénzt, annak értékét és gazdasági szerepét egyedül és kizárólag az állam jogi hatalma következményének tekinti.

Az Osztrák-Magyar Monarchia pénzügyi berendezésén kívül Knapp jogi megfontolásból is mentette elméletének alapelveit, Abból az alaptételből indul ugyanis ki, hogy a pénz, — melyet ő csak fizetési eszköznek tekint — nem közgazdasági, hanem jogi fogalom. Mert ha azt mondom, hogy a pénz fizetési eszköz, természetes, hogy miután a fizetés jogi fogalom, a fizetési eszköz is jogi fogalom. Ebből következik az egész államelméletnek az az alapvető dogmája, hogy a pénz, mint fizetési eszköz szerepének megállapításához elég az állami akarat, mert az állam a jogalkotó, A pénznél tehát az, hogy anyagi értékkel bír, mellékes tényezőző döntő az állam parancsa. Nem az arany vagy ezüst tartalom teszi a pénzt fizetési eszközzé, hanem a törvénybefoglalt állami akarat. Az államelméletnek az a felismerése, hogy a pénz egyúttal jogi, tehát állami intézmény is — régi jogi elmélet. Hiszen a pénz jogi természetére utal az a régi közgazdasági törvény is, amely szerint mihelyt a pénz a fizetési eszköz tulajdonságával felruháztatik, egyúttal fontos állami intézménnyé válik, melyet csak tényleges jogszabályok szerint lehet megítélni,⁶

⁵⁾ Voigt: Die staatliche Theorie des Geldes. (Zeitschrift für die gesichte Staatswissenschaft) 62. évf. 318. lap.

⁶⁾ Knapp; Statliche Theorie des Geldes 1923. IV. kiad. 1. lap.

1. A pénz jogi elmélete.

Az államelmélet alapját képező munka: Knapp *Staaizliche Theorie des Geldes* című könyve ezzel a mondatlal kezdődik: a pénz a jogrend teremtménye.⁷⁾ Ebből következik, hogy a pénz; elméletét csak jogtörténeti alapon lehet vizsgálni. Kisértsük meg ezt.

A pénzürték legkedveltebb alakja a készpénz, ez pedig: legáltalánosabban érme alakjában jelenik meg. Ebből fejlődött ki az államelmélet hívei szerint az a téves hit, hogy a pénz elméletét meg lehet magyarázni az érmék ismeretével. Pedig az érme nem egyéb, mint a pénzürték lélektelen maradványa.

Minden pénz, akár érc, akár papír formában jelenik meg., csupán megjelenési formája a fizetési eszköznek. A fizetési eszköz a főbb fogalom, ennek alá van rendelve a pénz fogalma. Ezt a viszonyt a történelmi fejlődés bizonyítja. Fizetési eszköz mindig volt és mindig lesz is, mert szükség van rá. De a pénzüről ugyanezt nem mondhatjuk el, mert van olyan fizetési eszköz, amely még nem ért el fejlődésének arra a fokára, hogy pénz, legyen; van olyan, amely már kifejlődött, tehát már pénz. Végül van olyan is, amely ezen a fokon is túlfejlődött, azaz már nem pénz.

További fejtegetéseink érdekében áll az előző sorainkban már használt fogalmaknak, így első helyen a fizetési eszköz fogalmának a tisztázása. Egyes pénzelméletek a fizetési eszközt a cserejavak fejlődéséből szokták megmagyarázni, De ez a felfogás az államelmélet szerint téves, mert cserejavakból csereszűk csak akkor fejlődhetik, amikor egy közösségen, egy törzsen, vagy egy államon belül állandóan ugyanazokat a javakat használják, mint cserejavakat. Ebből az állandóan használt cserejűszűgből alakul ki aztán a differenciálódás útján a fizetési eszköz és a fizetési eszköznek — mint már említettem — csupán egyik megjelenési formája a pénz.

Ebből az következik, hogy *minden általánosán elismert cserejűszűg egyúttal fizetési eszköz is.* Ez a megállapítás azonban már fordítva nem helyes, mert nem minden fizetési eszköz egyúttal általánosán elismert cserejűszűg. Lehet olyan általánosán elismert fizetési eszköz, amely a cserét szolgálja ugyan, de mégsem jűszűg, mert hiányzik fontos kritériuma; az anyagi értékes-

⁷⁾ Földes: Társadalmi gazdaságtan. 1893 I. kiad. I. köt. 247. lap.

ség, és a jogrend határain kívül használhatósága elvész. Legpregnansabb példa erre a bankjegy, amelynek anyagi használhatósága jóformán semmi, Tehát nem cserejóság, hanem csak csereeszköz. Ha azonban a cserejóság érc, úgy a csereeszköz egyúttal értéket is képvisel. Ezt a legegyszerűbb fizetési módot, a pénz fejlődésének ezt a kezdetleges formáját nevezi -az államelmélet *autometallizmusnak*,

A gazdálkodásnak ezen a fokán annak, aki áru ellenében az ércel való fizetést elfogadja, kétféle biztosíték áll rendelkezésre: reális és forgalmi. E kettő közül azonban választania kell, mert abszolút mértékben csak az egyik lehet jelen. És épen ez a két, egymás-mellett levő és egymást kiegészítő lehetőség: a cserénél elérhető anyagi, vagy forgalmi kielégülés különbözteti meg a cseregazdálkodást a pénzgazdálkodástól.

Mindezekből következőleg az államelmélet a fizetési eszköz fogalmát a következőképen határozza meg: ingó dolog, amely minden körülmények között forgalmilag értékesíthető.⁸⁾ így tehát az államelmélet a nominalista felfogás mellett tör lándzsát, mÍf ezzel szemben a metallisták ellenkező, véleményük alátámasztására elsörendű érveket tudnak felhozni, így például: egy dolog értékéről csak akkor beszélhetünk, ha azt egy másik dolog értékével összehasonlíthatjuk. A fizetési eszköz pedig, mini állandó értékmérő, épen ennek az értéknek az összehasonlítás ári szolgál; szükséges tehát, hogy reális értékkel bírjon és forgalmi értéke is e szerint az érték szerint igazodjék. A metallisták tehát nem ismernek forgalmi értéket, hanem csupán anyagit. A cserénél ők állandóan összehasonlítanak, míg a nominalisták egy önálló abszolút — ha szabad úgy mondani — ideális értéket keresnek

Vannak azonban fizetési formák — például a papírpénz — amelyek e szűk határokon túl nőnek és amelyek — mint előbt mondottuk — a jogrend keretein kívül nem is tekinthetők füze tesi eszköznek, mivel a legfontosabb kellékük, a minden körül menye¹: közötti forgalmi értékesíthetőség, nincs biztosítva.

Az elmondottakból következik, hogy egy államon belül — és az államelmélet nem is foglalkozik más esettel — a fizetési eszköz értéke nincs semmiféle összefüggésben annak anyagi tar talmával. Az értékegység így tehát jelenben nem is definiálható ehhez történeti eljárásra van szükség. Midőn egy állam új pénz

8) Knapp: Staatliche Theorie des Geldes, 1923. IV, kiad. 6. lap.

rendszer — helyesebben új értékegységet — léptet életbe, akkor ennek az új értéknek pontos megállapításához három állami kijelentésre van szükség. Elsősorban is meghatározást kíván az új fizetési eszköz anyaga; másodsorban ezen belül körülhatárolandó az új egység — ami tulajdonképen a formának a megállapítása: végül harmadszor az érték, amely úgy határozható meg a forgalom számára, hogy megállapítást nyer az a viszony, az az átszámítási kulcs, amely a régi és az új értékegység között fennáll.

Ebből az is következik, hogy a pénz hosszas történelmi fejlődés-eredménye, amely fejlődés során az államnak mind több és több beleszólása volt a pénz kialakulásába, míg végül is a pénzközlést teljesen a kezébe vette. A pénz történelmi kialakulásában két korszakot különböztet meg az államelmélet: a morphismus és a chartalitás korszakát. Morphismusnak nevezi azt az állapotot a pénz fejlődésében, amelyet a cseregazdálkodásban használatos eserejavaktól — közelebbről a fejlődés utolsó fokán cserejavakul szolgáló nemesércektől — csak az különböztet meg, hogy fizetési eszköz anyaja állandó alakot ölt, az az érmékbe van verve. Egyébként vásárlás alkalmával egyedül csak a fizetési eszköz anyaga értéke bír fontossággal. Ezzel szemben a chartalitás a pénz fejlődésének az a korszaka, amelyben a pénz egy ideális érték, amely teljesen elvonatkozik az anyagtól. Míg tehát a morphismus az anyagértéken épül fel, addig a chartalitás a jogrenden alapszik és így jóval magasabb fejlődési fokot képvisel, amennyiben az anyagtól teljesen függetlenül a jogrend törvény alkotó ereje állapítja meg a fizetési eszköz értékét.

Mondottuk már, hogy a pénz a fizetési eszköznek csupán egy fajtája, amivé a fejlődésnek egy bizonyos fokán válik, A fizetési eszköz fogalmának tisztázása után tehát a pénz fogalmának megállapítása nem egyéb, mint specializálás. Ha pénzről beszélünk, úgy kiformált, morphikus fizetési eszközt értünk alatta, amelynek anyaga azonban már nem érdekel közelebbről minket. A fizetési forma tehát nem penzatórikus, hanem a chartalitás ideális magaslatán áll. Mindent egybevetve tehát: *a pénz chartális fizetési eszköz.*⁹⁾

A pénz így hát az államelmélet felfogása szerint — mint

⁹⁾ Knapp: Staatliche Theorie des Geldes. 1923. IV. kiad. 31. lap.

chartális fizetési eszköz — a jogrenden alapszik. A chartalításna'c pedig következménye, hogy az állam által kibocsátott pénz anyaga egyáltalában semmiféle összefüggésben nincs annak belső értékével. Mivel a chartalítás az állam parancsszaván alapszik és így a pénz az államhatalom alkotása, a chartális fizetési eszköz nemzetközi viszonylatban nem jelentkezik mindig szükségképen teljes értékben, mert a reá vonatkozó chartalítás az állam határain túl megszűnik. Ebből a szempontból az autometallizmus előnyösebb, mivel itt a fizetési eszköz értéke annak anyagában foglaltatik s így az az érték állandó és az állam határaitól független,

A chartalítás nemzetközi vonatkozásaiból könnyen érthető, hogy miért nincsen nemzetközi pénz. Ennek legegyszerűbb magyarázata az, hogy a különböző államokban a chartalítás foka más és más; ezenkívül, ha az állami chartalítás túl is terjed az állam határain más államok területére, itt azonban nem jelentkezik teljes nagyságában és már veszít erejéből, tehát a pénz külföldön más értéket képvisel, mint belföldön.

Az eladó az áruért kapott fizetési eszközt kétféleképpen bírálhatja el: vagy a fizetési eszköz anyagát veszi figyelembe, ez a penzatorikus forma; vagy annak csak forgalmi értéke érdekl, úgy a proklamatorikus formával állunk szemben (proklamatorikus azért, mert az állam hatalmi szavától függ). Ez a két eset természetesen néha össze is kapcsolódhatik, amennyiben egyes pénznemeknél az anyagi érték megegyezik, vagy legalább is megközelíti a forgalmi értéket. Annak, aki a fizetési eszközt elfogadja, azonban ebben az esetben is választania kell a két felhasználási lehetőség között, mert a pénzt csakis egyetlen egy formában használhatja fel, mivel az egyik mód kizárja a másikat.

Proklamatorikus fizetési forma — azaz chartális fizetési eszköz — esetén a tulajdonost nem maga a pénz elégíti ki, hanem az a tudat, hogy ő fizetéshez ugyanolyan értékben használhatja fel, mint amennyi értéknek megfelelően ő kapta. A pénzt tehát jogilag használja ki, amennyiben fizet vele s így kötelezettségektől szabadul, vagy követeléseket szerez. A fő különbség a papírpénz és az ércpénz között épen a forgalmi értékkel magyarázható, amennyiben a papírpénznek csak forgalmi értéke van, míg az ércpénz ugyanezzel a tulajdonsággal rendelkezik, azon

felül, hogy belső értéke is van.

Az államelméletnek kiegészítő része még a pénz és az érc egymásközi viszonyáról szóló tan. Ennek segítségével igyekeznek az államelmélet a helyes pénzrendszereket megjelölni és az állami mindenhatóság eszméjét e téren is kidomborítani.

Az elmélet az érc és a pénz közt három viszonyt különböztet meg, amelyeket rendre elnevez platikus, genetikus és dromikus viszonyoknak.

Platikus viszony az érc és a pénz közt, ha a kész kivert pénzdarábnak csupán alakjára, súlyára, finomságára, tehát kizárólag anyagára vagyunk tekintettel. Ez tulajdonképpen az autómétallizmus esete, amidőn az érme anyaga képviseli az értéket minden más egyéb külső gazdasági vagy jogi erőtől függetlenül. Ebben az esetben tehát az államnak semmiféle szerepe sincs a pénz megalkotásában, sem pedig a pénz értékének megállapításában.

Genetikus viszony akkor áll elő pénz és érc között, ha az állam csupán az ércet jelöli meg, amelyből pénz verhető, ennek megalkotásában azonban már nemcsak egyedül vesz részt. Ez az érc fogja tehát a jogrend felfogása szerint a pénz anyagát képezni.

Dromikusnak nevezi az államelmélet a viszonyt az érc és a pénz között abban az esetben, ha az ércnek, amely a pénz anyagául szolgál, állandó értéket biztosítunk s így közvetve gondoskodunk a pénz értékéről és ennek állandóságáról.

A legnagyobb jelentőséggel és aktualitással feltétlenül a genetikus viszony bír, mert ez a legelterjedtebb, amennyiben a legtöbb modern pénzügyi berendezésű állam ilyen alapon áll. Elméleti fontossága pedig abban nyilvánul meg, hogy az ércpénz fogalma legkönnyebben általa magyarázható meg. A legkisebb jelentőségű pedig a platikus viszony, tehát éppen az, amely a laikusok szemében a legfontosabb és legkézenfekvőbb.

Az érmékbe kivert pénznek mindig van *szabása*, amely az anyag finomságát állapítja meg és azt, hogy egy bizonyos mennyiségű ötvözetből hány érmét kell verni. Ez tehát tisztán technikai kérdés. Ezzel azonban az új érme értéke még nincs megállapítva és itt lép előtérbe az államhatalom proklamatorikus ereje. tehát az ilyen módon előállított pénznek is chartalis értéke

lesz. Ez az érték teljesen független a pénz szabásától — hiszen épen ebben áll a chartalitás jelentősége, Ebből azonban az is következik, hogy a pénz szabás megállapítása még nem elégséges, hanem szükség van az új érme *értékének* a megállapítására is.

Az autometallizmus idejében a jogrend csak az ércet állapította meg, amelynek segítségével a fizetések történhettek. A chartalitás esetében egy meghatározott ércből bárki korlátlan mennyiségben verethet pénzt. Mindez azonban még nem egyéb csereeszköznél. Itt végződik a chartalitás terén az autometallizmusnak az a gondolata, hogy nincsen fizetési eszköz teljes belső érték nélkül. Ezt a fajta pénzt, amely csakis ércpénz lehet, nevezi az államelmélet *hylogén pénznek*, szemben az autogén pénzzel, amelynek anyagi értéke névértékével semmiféle összefüggésben nincs,¹⁰⁾

Ezek szerint *egyedül hylogén-fém az arany*; nem azért, mert, a legerjedtebb és egyúttal a legértékesebb nemes fém, hanem mert a törvény teszi azzá azzal a rendelkezésével, hogy ara nyból korlátlan mennyiségben bárki verethet pénzt. *Így az arany iulaidonképen a jogi nemes fém.* Természetesen fennmarad a kérdés, hogy egy bizonyos mennyiségű fémből hány érme verhető? Érmek a megállapítását nevezi az államelmélet *hylogén szabálynak*.¹¹⁾ A *hylogén pénznek* megjelenési formája az ércpénz. Az ércpénznek előfeltétele tehát, hogy legyen egy *hylogén fém*; következésképp *hylogén szabályra* is van szükség, ennek megfelelően az állam három rendelkezésben alkotja meg az új pénzt:

1. Pontos meghatározott súlyu érmék veressenek egy bizonyos fémből előre megállapított tartalommal. Ez a *pénzláb*.

2. Meghatározása annak, hogy minden egyes érme hány *értékegységet* képviseljen. Az *értékegység* pedig vagy a régi, vagy újonnan megállapított. Az utóbbi esetben definiálandó az új *értékegységnek* és a régebbi pénzérték egységének egymás közti viszonya, ami által az abszolút érték is megadatik.

3. Hátra van még annak megállapítása, hogy a *pénzverést fog korlátlan-e vagy sem?*

Megjegyzendő, hogy a régebbi érme megmaradhat továbbra

¹⁰⁾ Knapp: Staatliche Theorie des Geldes 1923. IV. kiad. 50. lap. H. U. A. 51. lap.

is a forgalomban feltéve, hogy érc tartalma nem nagyobb, mint az újé, mert ha nagyobb lenne, úgy eltűnik a forgalomból és mivel névértéke alacsonyabb, mint belső értéke, áru lesz belőle. Van olyan pénzelméleti iskola, amely az ércpénzzel szemben megkülönbözteti az úgynevezett *hitelpénzt*. Ez teljesen elhibázott szembeállítás az államelmélet felfogása szerint, mert igaz ugyan, hogy a hitelpénz beváltható ércpénzre. ez azonban nem mindig következik be, mert hiszen a forgalmi érték lehetővé teszi az úgynevezett hitelpénz közvetlen felhasználását. Az államelmélet felfogása az ércpénzről a következő: ámbár chartális fizetési eszköz, mégis szükséges, hogy egy minimális hyikus értéket képviseljen, ilyen módon átmenetet képez az ércpénz az anyagi hylizusból a jogi chartalitásba. Ez a hyikus érték lesz a zálog a tulajdonos kezében abban az esetben, ha a chartalitás megszűnne, ami bekövetkezik például, ha a pénzdarab az ország határain túl kerül.

Hypogén pénz esetén azonban nem szükséges, hogy az állam csak épen egy hyogén fémét jelöljön meg. Lehetséges *két, sőt több egymás mellett szereplő fémből vert* hyogén pénz. Ebben az esetben a hyogén szabálynak természetesen mindegyik fémre meg kell állapítani lennie.

Az emiatt módon megalkotott pénzrendszerek közül a leggyakoribb az arany-ezüst rendszer, a *bimetallizmus*; szemben az egy hyogénfémes rendszerrel, a monometallizmussal. A bimetalizmus esetén hyogén szabályt természetesen mind a két fémre meg kell állapítani. És éppen ez az, amit a monometallisták fegyverül használnak mondván, hogy vagy az egyik, vagy a másik szabály a helyes, de mind a kettő nem maradhat fenn s ezért a bimetalizmust logikátlanak tartják.

A nehézség a gyakorlatban ott van, hogy a két fém relatív értékingadozásai az egyes fémek érték egységeinek eltolódását eredményezik, azaz az eredetileg azonos értékegység az egyik fémnél más értéket képvisel, mint a másikonál. Ennek azután az a következménye, hogy az ilyen módon értékesebb fémből vert ércpénz eltűnik a forgalomból, elveszti pénzfunkcióját és áru lesz.

Az államelmélet ezt a felmerült nehézséget úgy oldja meg, hogy történeti alapokra helyezkedik. A hyikus szabály elegendő, de nem szükséges előfeltétele az értékegység megállapításának, mert hiszen van pénzrendszer hyikus fém és szabály nélkül is,

de értékegység nélkül el sem képzelhető. Továbbá az értékegységet a törvényhozó — mint már említettük — történetileg határozza meg és tulajdonképpen ehhez alkalmazza a hylikus szabályt az érték egység tehát időbelileg megelőzi a hylikus szabályt,

Mint ahogy a hylógén pénznek egy alfaja az ércpénz, éppen úgy az autogén pénznek egy változata a *tulajdonképeni papírpénz*. Amilyen megbecsült az egyik, éppolyan lenézett a máik tulajdonképeni papírpénz — mint autogén fizetési eszköz — nem hylikus utón jött létre, tehát a hylikus szabály reá nem vonatkozik. Értékét proklamatorikus utón nyeri, azaz chartális fizetési es/köz. Azonban az sincs kizárva, hogy az autogén pénz hylikus fémből vert érmékből álljon. Ez azonban ritkább eset, mert az *autogén pénz papír alakban is megjelenhetik*. És ez a tulajdonképen! papírpénz, szemben a köznyelven papírpénznek nevezett bankjeggyel, mely egymaga külön pénzrendszert nem alkot,

Az itt tárgyalt papírpénz minden kétséget kizáróan autogén papírpénz, amennyiben értékét egyedül és csakis az államtól nyeri és semmiféle belső értékkel nem rendelkezik. Kibocsátás alkalmával az állam függő adósságának részét képezi és csupán a jogrend kölcsönöz neki értéket és forgalmi képességet.

Az államelmélet elképzelése szerint a hylógén pénznek lehet olyan formája is, amidőn a pénz maga nem áll a hylógén fémből.¹²⁾ Ez az eset előállhat akkor, ha a pénzverés jogát az állam fenntartja magának s a beszolgáltatott hylikus fém ellenszolgáltatásaként papírpénzt, vagy más, nem hylikus ércpénzt ad. Ebben az esetben ez az ércpénz, vagy papírpénz is hylógén lesz. Ezzel szemben autogén pénz mindaz az ércpénz, amelyet az állam bocsát ki, de nem hylikus fémből verve. Ilyenek az ezüst, nikkel és réz váltópénzek. Nem szabad azonban az autogén ércpénzt összetéveszteni a hyliku fémből vert hylógén ércpénzzel. Mert míg az előbbi a hylikus ércpénz mellett foglal helyet és, csak a forgalom könnyítését célozza, addig ez utóbbi amaz helyettesíteni van hivatva. Mint hylikus fém csupán az arany és az ezüst jöhet számításba.

Az állam pénzértékmegállapító hatalmának, a chartalitásnak szép példája az ércpénzekenél az az eset, amidőn az érme a hosszas használat alatt annyira elkopott, hogy rajta semmiféle jelét felfedezni nem lehet és súlyának is jelentékeny részét el-

¹²⁾ Knapp: Staatliche Theorie des Geldes. 1923. IV. kiad. 60, lap.

vesztette, mégis teljes értékben fizetési eszközként elfogadják. Ezzel szemben a hylikus fémről vert hylogén ércpénz bármilyen csekély, de már észrevehető súly vesztesége értéklevonásokkal és más fizetési nehézségekkel jár. Ez az eljárás tulajdonképpen visszaesést jelent a penzatórikus fizetési formához és a mérleg használatát újra szükségessé teszi.

Az elkopott ércpénzek beváltásánál az állam kétféleképpen járhat el: vagy teljes értékben váltja be a pénzdarabot tekintet nélkül a kopás által okozott súlyvesztésre, vagy a kopott pénzdarabok súlyának megfelelően ad újonnan kiveret érméket. Az előbb említett eset akkor fordul elő, ha az állam a saját pénzt problématórikusnak fogja fel. Ekkor tehát a pénz értéke teljesen független lévén annak belső értékétől, bármilyen nagymérvű is a kopás, forgalmi értékéből semmit sem veszíthet. A második esetben szükségképpen penzatórikus fizetési formáról van szó, mert hiszen a forgalmi érték csakis és kizárólag a pénz belső értékétől tétetik függővé.

Az állam azonban sohasem dönt elvileg e kérdés felett, mert ezt az alkalmat is felhasználja bevételeinek fokozására. Nem csoda tehát, hogy a helytelen vélemény is kialakulhatott, hogy az érték szokásjogilag fejlődik ki s az állam azt csak utólag szentesíti.

A hylogén szabály lehetővé teszi épúgy a belföldi, mint a külföldi pénzdarabnak súlyban való beváltását. A külföldi ércpénz azonban — ha az illető külföldi államban tényleg forgalomban van — egészen különleges a helyzete. Ebben az esetben kétféleképpen váltható át belföldi pénzértékre: egyrészt valutáris alapon, másrészt súly szerint. Hogy milyen alapon lesz érdeme-sebb a beváltást véghez vinni, azt a két állam pénzének egymáshoz való viszonya határozza meg. A valutáris alapon való átváltás egészséges kereskedelmi viszonyt jelent, míg a súly szerinti átváltás már veszélyesebb, mert az államot nagy mennyiségű ércpénztől rabolja meg.

A harmadik viszony az érc és pénz között — amiről még meg kell emlékeznünk — a *dromikus viszony*. Erről akkor van szó, ha a pénzügyi kormányzat egy biztos fémnek állandó értéket igyekszik biztosítani s a pénzrendszerét erre építi. Ezt az eljárást az államelmélet hylodromiának nevezi, mivel csak hylogén

fém vethető alá ilyen eljárásnak.¹³⁾

Ha az állami a régi hylikus pénzt súly szerint váltja be, úgy ezzel egyúttal a hylogén fém felső értékhatárát is meghatározza. Az alsó értékhatár állandósága akkor érhető el, ha az államhatalom kijelenti, hogy minden hylogén fémet bármilyen nagy mennyiségben kiver érmévé. Azonban e kijelentésben természetesen csak engedély van és nem kényszer. Ennek az eljárásnak azután az a következtetése, hogy ha a hylikus fém értéke süllyed, úgy érdemes azt pénzverés céljából benyújtani, viszont ha a fém értéke növekszik, akkor érdemes az ércpénzt beolvasztani. Mindkét esetben tehát a fém olyan nagy mennyiségben tűnik el, vagy jelenik meg, hogy az értékingadozásokat, ha nem is teljes mértékben, de igen nagyrészen kiegyenlíti.

Ezt az eljárást már a középkorban is alkalmazták, de akkor kényszerítőleg. A cél természetesen nem az volt, ami ma. Az eljárás oka az volt, hogy a pénz kibocsátója minden egyes esetben veretési illetéket szedett, vagy gyengébb finomságú ötvözetből vert pénzt adott ki s ez a különbség a régi, finomabb és új, rosszabb, finomságú pénz között volt a „lucrum camerae” a fiscus — ami egyet jelentett a fejedelemmel — legfontosabb jövedelmi forrása. Hogy ennek eredménye a nemesfém értékállandósítása, eszükbe sem jutott.

A modern jogállamban szükséges, hogy az állam, amelynek a pénz megalkotására joga van, ennek értékállandóságáról is gondoskodjék. Az államelmélet felfogása szerint ezí könnyen meg is teheti, mert hiszen ő alkotja a pénzt, kölcsönöz annak értéket és ruhazza fel azt forgalmi képességgel. Ha mindezekhez fel is használ gazdasági erőket, mint például e nemes fémeket, azt csak célszerűség szempontjából teszi és a pénznek az értékét ekkor is az állam jogi hatalma fogja kölcsönözni.

Az egész államelmélet tehát ennek az egy mondatnak az igazságával áll, vagy bukik: a pénz a jogrend teremtménye.

2. A pénzalkotás elmélete.

A Knapp-féle államelmélet az egész művelt világon, de különösen a német közgazdák körében nagy feltűnést keltett. Egészen új irányt jelentett a pénzelméletek fejlődésében. A meg-

¹³⁾ Knapp: Staatliche Theorie des Geldes 1923. IV kiad. 68. lap.

jelenését követő erős vita és tudományos harc számos közgazdasági és pénzügyi munkát hívott életre. Akadtak sokan, akik, ha teljes egészében nem is helyeselték ezt az elméletet és nem is támogatták annak megalkotóját, mégis tudomám os polémiájukkal nagyban elősegítették az elmélet továbbfejlődését.

A nyers államelmélet a maga eredetiségében és egyoldalúságában nem nagyon sokáig állhatta volna meg a helyét az elméletek csatasorában, de, a vita, amelyet feltámasztott, megmutatta életrealitását. Számos kiváló közgazdasági elme szállt síkra mellette s így az államelmélet további fejlődése biztosítva volt. Ez a fejlődés többféle irányt képvisel. Knapp követői közül különösen két kiváló közgazdát kell kiemelnünk: Bendixent és Elstert, a kik az államelmélet továbbfejlődésének kétféle irányát jelölik meg. Míg Knapp csak csak a nyers államelmélet alkotója, aki erős egyoldalúságában, valamint nagy elfogultságában nem képes azt a megkezdett kerékvágásból kizökkenteni és új gondolatokkal megtermékenyíteni, addig követői — mivel mentesek mesterük egyoldalúságától — a készen kapott elmélet kereteit sokkal könnyebben képesek maradandó és általános értékű eszmékkel kitölteni.

Épen ezért az államelmélet igen nagy irodalmat hozott létre, amelynek termékeit általában két főcsoportra oszthatjuk aszerint, hogy a főtebb említett két közgazda melyikéhez csatlakozunk. Ezen elméletcsoportok megnevezése rendkívül nehéz. Hogy célhoz érjünk, megint csak a munkánk elején használt módszerhez kell folyamodnunk; ugyanis az elméletet arról a gazdasági, vagy jogi erőről nevezzük el — jelen esetben természetesen csak jogi erőről lehet szó — amelytől a pénz szerinte az értékesség; tulajdonságát nyeri. Míg a Bendixen által képviselt elméletek a pénz megalkotásának pillanatában látják azt az időpontot, amidőn a pénz az értékesség tulajdonságát nyeri, addig az Elster köré csoportosuló elméletek a pénznek értéket csupán akkor tulajdonítanak, amikor az forgalomba kerül. Az előbb említett elmélet tehát már a pénz megalkotásánál akarja igénybe venni az állam jogi hatalmát, míg az utóbbi ezt csak a pénz forgalmi útjának megkezdésénél teszi. Bendixen iránya teljes értékkel bíró pénzt akar kibocsátani, míg Elster iránya forgalmi útján akarja a kibocsátott pénzt értékkel felruházni. Ez a két megkülönböztető jellem-

vonás ad alkalmat a két elméletcsoport elnevezésére. Az előbb emieltt elméletcsoportot nevezzük alkotási elméletnek, mivel szerinte a pénz az értékesség tulajdonságát annak megalkotásánál nyeri, míg az utóbbit forgalmi elméletnek mondhatjuk, mert csupán forgalomba jutása alkalmával óhajt értéket kölcsönözni a pénznek az államhatalom jogi erejével.

Friedrich Bendixennek ép úgy, mint mesterének az elmélet megalkotásához, illetve az ehhez való csatlakozáshoz az impulzust az Osztrák-Magyar Monarchia pénzügyi berendezése szolgáltatta. Az a különös tény ugyanis, mint azt több művében ki is emeli, hogy a készfizetések megszüntetése és a papírpénz nagy elterjedtsége ellenére a pénz értéke a külföldi viszonylatban is állandó és biztos maradt, egy új elmélet megalkotásátette szükségessé.

A monarchia ugyanis 1878-ban az ezüst pénz szabad veretési jogát megszüntette, aminek aztán az lett a furcsa következménye, hogy a papírforintos, amelynek értéke külföldön sülyedőben volt, e viszonylatban is állandóságot nyert. így történt aztán, hogy a papírforintos értéke Németországban több, mint másfél márka volt, míg ugyanekkor az ezüst forintos értéke ugyanott az egy márkát sem érte el. *A papírpénz tehát jobbnak bizonyult, mint az ezüstpénz.*¹⁴⁾ Még egy különös jelenséget említ Bendixen. Tizennégy évvel később Ausztria-Magyarország áttért az aranyvalutára, de a készfizetést ekkor sem kezdte meg. Aranypénz azonban ennek ellenére is volt forgalomban, de az arany érméket senki sem kedvelte és teljes belső értékük ellenére is visszakerültek a jegybank pénztárába. Mindez azt bizonyítja, hogy a forgalom semmiféle figyelemmel sincs a pénz belső ériekére.

Aki a pénz fogalmáról értekezik, nem haladhat el közömbösen e jelenség mellett. Hiszen az Osztrák Magyar Monarchia magas kultúrfokon álló hatalom volt, amelynek rendezett pénzügyi viszonyai voltak. Ha tehát azt tapasztaljuk, hogy a pénz minden fedezet és belső érték nélkül ugyanazt a szolgálatot képes teljesíteni, mint a teljes aranyfedezettel bíró pénz, úgy méltán feltehetjük a kérdést, hogy vajjon nem a pénzről való fogalomalkotásunkban van e hiba?¹⁵⁾

¹⁴⁾ Bendixen: Geld und Kapital. Leipzig. 1912. 39. lap.

¹⁵⁾ Bendixen: Das Wesen des Geldes. Leipzig, 1918. II. kiad. 9. lap

Bendixen elismeri, az államelmélet nagy jelentőségét és ezt legjobban kiélezve Knappnak abban a kijelentésében látja, hogy még az arany pénzürtékkel bíró államokban is *az értékegység tulajdonképen csak névérték, amelynek semmiféle összefüggése sincs a belső értékkel.* A készfizetéssel nem bíró államokban ez természetesnek látszik, azonban a készfizetéses államokban is azonnal helyesnek bizonyul ez az állításunk, ha elképzeljük, hogy vajjon megszűnik-e a pénz értéke abban a pillanatban, mihelyt az állam készfizetési kötelezettségét felfüggesztik? A forgalom kétségkívül nem akadna fenn és továbbra is ugyanazzal az értékegységgel számolna, mint éé;dig, még akkor is, ha az érme eltűnnék és helyébe papírpénz lépne. E felfogás nélkül bizony érthetetlen lenne, hogy a pénz a készfizetéssel nem bíró államokban, — annak ellenére, hogy semmiféle belső értéke, vagy gyakorlati szempontból értékkel bíró fedezete nincs — mégis teljes értékben és minden nehézség nélkül betölti közgazdasági szerepét. De még élesebben tapasztalható ez a jelenség a papírvalutával rendelkező államokban. Itt már régen tudják saját tapasztalatukból az emberek, hogy a pénz lényege nem nyugszik annak anyagában.¹⁶⁾

Mi hát az az erő, mely a pénznek az értékét kölcsönzi, ha nem az anyaga? Az államelmélet erre úgy felel, hogy ez az erő az állami „proklamáció”. A pénz: az állam jogi hatalma által szentesítést nyert fizetési eszköz. Mindenkinék el kell fogadnia az érméket és jegyeket — melyeket az állam érvényes pénznek proklamál — követelése teljes kiegyenlítéséül. Ez nem szenved kétséget. Ha azonban a pénznek nincsen belső értéke, vagy ha van is, de ez nem bír kihatással a forgalmi értékre, úgy ezzel azt is kijelentettük, hogy a pénznek — mint cserejóságnak és értékmérőnek — saját magának sincs értéke, sőt nincs is szüksége anyagi értékre, mivel értéke az állam jogi hatalmában rejlik.

Felmerül mindjárt a következő kérdés: hogyan lehetséges az, hogy értékmérőül szolgál a pénz, amelynek nincsen értéke? A magyarázat egyszerű, Hiszen a vásárlás alkalmával sem hasonlítjuk össze a pénz anyagi értékét a jószág értékével! Nagyon kevés ember van, aki egyáltalában tisztában lenne a nemes ércek

¹⁶⁾ Bendixen: Das Wesen des Geldes. Leipzig. 1918. II. kiad. 12. 1.

értékével. Ha valaki például egy házat szándékozik vásárolni úgy bizonyosan nem gondol arra, hogy az érte adott pénzösszeg milyen nagyságú aranytömbnek felel meg. A pénz értéke tapasztalati jelenség, amely az egyesek egyéni értékelésének eredője. Ennek a tapasztalásnak a tárgya azonban nem az arany, hanem a jószágnak az ára és ismert árak következményeként alakul ki mindenkiben a pénz értékének a fogalma.¹⁷⁾ Nem a pénz nyeri az értékét az aranytól, hanem épen fordítva; az arany nyeri az értékét a pénztől, az állam pénzalkotó törvénye és ilyen irányú tevékenysége által¹⁸⁾

Eddig a pénzt csak az állam határain belül szemléltük fennmarad még a kérdés: mi a pénz helyzete nemzetközi viszonylatban? Kétségtelenül állami érdek, hogy a hazai pénz értéke ne szálljon sokkal a külföldi alá. Ezt az értékelést azon váltók árfolyamai fejezik ki, amelyek külföldi államra szólnak. Ez természetesen a kereslet és kínálat szabályai szerint igazodik, melynek kereteit viszont az államok fizetési mérlege állapítja meg. És itt az aranyérték a győztes. Mert arany valutával bíró két állam pénzének értékviszonya a legtermészetesebben az arany értékviszonya szerint fog ingadozni. A kilengések felső és alsó határa az a pont, amikor váltó fizetések helyett aranyat kivinni még, illetve behozni már nem érdemes. A készfizetéssel nem bíró, vagy nem arany valutájú államok is állandósítani tudják pénzük nemzetközi értékét úgy, hogy azt egy biztos külföldi értékhez kapcsolják.

Mi tehát a pénz és az arany nemzetközi vonatkozásban? A pénz, — mint azt [már többször ismételtük — névleges *értékegység*, melyet az államhatalom állapított meg; az arany pedig: *ám*, amely nagy mennyiségénél és biztos forgalmi értékénél fogva minden más jószággal szemben alkalmasabb arra, hogy országról-országra vándoroljon a tartozások kiegyenlítésére és így hidat képez a pénzrendszerek között, amelyek természetüknél fogva országhatárokhöz vannak kötve.¹⁹⁾ *Nemzetközi pénz így hát nincs, nem is lehet. A nemzetközi fizetések eszközéül használt arany nem pénz, még csak nem is fizetési eszköz, hanem csupán csere-*

17) Bendixen: Geld und Kapital. Leipzig. 1912. 36. lap.

18) Bendixen: Das Wesen des Geldes. Leipzig. 1918. II. kiad. 13. lap.

19) „ „ „ „ 1918. II. „ 15. l.

jószág. Így hát a nemzetközi kereskedelmi forgalom egyszerű cserekereskedelem.

Egy-ugyanazon állam határain belül a fizetéseknek nagyon leegyszerűsített módja fejlődött ki: a *giró-pénz*. Gyakorlati jelentősége, hogy nagy mennyiségű pénz forgalomba helyezését teszi feleslegessé s így a jegybank dolgát könnyíti meg. A fizetés csekk vagy üzleti levél segítségével történik. Ez a giró-pénz megjelenési formája, amely körülbelül úgy viszonylik a készpénzhez, mint a bankjegy a váltópénzhez

Ha közelebbről szemléljük ezt a giró-pénzt, úgy észrevehetjük, hogy ércpénfedezettel nem bír, értéke az azt kibocsátó hitelén alapszik. A giró-pénz ilyen felfogásban, ilyen szemléletben, tulajdonképpen nem egyéb, mint papírvaluta.

Az alkotási elmélet feladata volna tehát meghatározni gazdasági szerepe alapján a pénz lényegét és ebből következtetni a pénzalkotás törvényeire. Nem az a pénzalkotás érdekel bennünket, amely fennál, hanem az, amelynek fenn kellene állnia; hogy *klasszikus pénz* jöjjön létre.

Klasszikus pénz alatt azt a pénzt érti az alkotási elmélet, amely semmiféle értékingadozásnál; nincs kiteve és így az áralakulást nem befolyásolja. Így tehát az áringadozások okát mindig csak az áruk oldalán, de sohasem a pénz oldalán kell keresni.²⁰⁾ Klasszikus pénz alatt tehát nem valami különös pénzfajtát értünk, hanem olyan pénzt, amelynek alkotása úgy passzív, mint aktív szempontból minden gazdasági befolyástól mentes. Legfontosabb tulajdonsága ennek a pénznek az értékállandóság. Ez alatt pedig, értjük azt az állapotot, amelyben a pénzalkotás tökéletes s így az áralakulást sem felfelé sem lefelé nem befolyásolja.²¹⁾

Közgazdaságunkra jellemző, hogy azért, amit az egyénnek teljesítünk, ellenszolgáltatást érte a közösségtől követelünk. Eleget, hogy csak egyetlen egy valaki értékesnek találja szolgáltatatainkat és azokat igénybe vegye, máris számtalan tagja a társadalomnak áll rendelkezésünkre, még pedig annak az értéknek keretein belül, amelyre a mi szolgáltatatainkat becsülték. Ez a csodálatos szociális szerkezet két előfeltételt kíván: 1. általános képeséget értékekre való átszámolásra, még pedig az általánosan elis-

²⁰⁾ Bendixen: Das Wesen des Geldes. Leipzig 1928. II. kiad. 25. lap.

²¹⁾ Bendix: Geld und Kapital. Leipzig. 191?. 12. lap.

mert értékegység felhasználásával, továbbá 2. olyan jeleket, jegyeket és érméket amelyek ilyen értékegységeket jelentenek és amelyeknek általánosan elismert az értéke, mint a teljesített szolgálatok ellenértéke. Ennek a követelménynek megfelel a pénz, a modern girópénz formájában is.

Hogy a pénz *gazdasági lényegét* helyesen felismerhessük, meg kell ismernünk azokat a funkciókat, amelyeket betölt. Serikisem a pénzért magáért dagozik, hanem a pénznyújtotta előnyökért. Aki munkájáért pénzt fogad el, ezáltal csak *magánjogilag* nyer kielégítést. A kielégítés *közgazdasági* jelentősége abban nyilvánul meg, hogy ezzel a pénzzel a kezében megfelelő ellenszolgáltatásokat követelhet. A pénz ilyen vonatkozásban *jogosítvány*, amely — mintha utalvány lenne — a fogyasztásra szánt termékeknek bizonyos mennyiségére szól.

A klasszikus pénz előfeltétele tehát, hogy a közgazdaság szempontjából hasznos valamely tevékenység ellenszolgáltatásként kerüljön forgalomba. Így hát a pénz mindig *származékos* szerzés útján kerül tulajdonosához. Eredeti szerzés mód csupán a pénzalkotás, amely úgy jogi, mint közgazdasági okok miatt egyedül az államot illeti meg. A nem illetékes tényezők által kibocsátott pénz jogilag közönséges hamisítvány. Közgazdasági szempontból pénzhamisítvány a nem származékos úton (bár jogilag helyes módon) alkotott pénz is, amilyen például az aranybánya tulajdonos, vagy a vegyész műhelyéből kikerült pénz. Közgazdasági szempontból ez is illegitim pénzalkotási mód, amely a legitim pénztulajdonosok jogait súlyosan sérti.²²⁾

Ismervén most már a klasszikus pénz tulajdonságait, nyitva marad az a kérdés, hogy milyen eszközökkel érhető el a kívánt hatás, vagyis: milyen legyen a pénzalkotás hogy eredményül klasszikus pénzt nyerjünk. Amíg személyes szolgáltatásokról, vagy ipari teljesítményekről van szó, addig a munka kénytelen a munkaadó követelményeihez igazodni. A munkásnak így hát igénye van a társadalommal szemben értékjegyekre. A munkaadó, aki az értékegységeket közvetíti, csak akkor léphet fel hasonló igénnyel a társadalommal szemben, ha termelvényeit a társadalom rendelkezésére bocsátja és ez utóbbi azokat el is fogadja. Ezzel is kizártuk azokat az árutulajdonosokat, akiknek

²²⁾ Bendixen: Das Wesen des Geldes. Leipzig, 1918. 11. kiad. 29. 1.

áru raktáron maradnak, vagy azért, mert drágák, vagy pedig azért, mert használhatatlanok. *Raktárjegyeken* felépülő pénzköltés sehogyan sem egyeztethető össze a pénz céljával, mert hiányzik a hasznossági tényező a felajánlott szolgáltatásokból, vagy az elkészített áruból. Tehát csak *már értékesített áruk képezhetik a pénzköltés alapját.*

A pénznek azonban másodsor azzal a tulajdonsággal is kell bírnia, hogy elhasználtatván a javak, amelyeknek termelésénél segédkezett, maga is eltűnjék. Mivel a pénz fogyasztási javakat képvisel, szükséges is, hogy ezeket ne élje túl. Az egész közgazdaságot tehát úgy kell elképzelni, hogyha termelés többé nincs és a társadalom készleteit fogyasztja, akkor az utolsó falat kenyérrel együtt az utolsó pénzdarab is eltűnik. Ámde ez csakis abban a már fentebb említett esetben történik meg, ha csupán és szorosan véve csakis a már értékesített áruk értékének megfelelő mennyiségű pénz kerül forgalomba. így a pénz ugyanazt az utat teszi meg, mint az áru és mihelyt az áru eljutott a fogyasztóhoz, *s pénz* is visszakerül a megalkotójához.

És ilyen pénz létezik: a jegybank által a már elfogadott, árára szóló váltón nyugvó pénz.²³⁾

Világosítsuk meg ezt a kérdést egy szemléltető példával. Egy gyáros a forgó tőkét három hónapi termelés után áruvá változtatja át. így hát kifogy segédeszközreiből. A termelt árua talál vevőt, aki azonban hitelt vesz nála igénybe, mert hiszen neki is időre van szüksége, amíg vevőket szerez és ezektől pénzt kap. A vevő tehát elfogad egy váltót, amit a gyáros a jegybanknál leszámíttat. Ekként a gyárosnak újra van pénze, amelynek egy részén nyersanyagot vásárol és új árut termel, míg a pénze másik részét kifizeti munkásainak, míg a megmaradt részt megtartja magának. Úgy munkásai, mint maga is, pénzüket szükségleteik kielégítésére használják, azaz megveszik a kereskedőtől a saját maguk által termelt árut. A kereskedő ekkor pénzhez jut és kifizeti a jegybanknál levő váltóját. így végzi a pénz a maga körútját és végeredményben visszajut oda, ahonnan kiindult — ahhoz, aki megalkotta.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az a hitel, amit így a gyáros igénybe vesz, egészen más, mint a megsegítése annak,

²³⁾ Bendixen: Das Wesen des Geldes. 1918. II. kiad. 39. 1.

aki közönséges pénzzavarban van. A gyáros azzal, hogy a társadalom számára hasznos és értékesíthető javakat termel, igényt tarthat arra, hogy az ellenszolgáltatást azonnal megkapja és szükséges is, hogy megkapja, mert különben a termelést nem folytathatná tovább eredményesen, munkásait nem tudná fizetni, ami által a társadalom fogyasztóképesége is csökkenne. Ennek a váltónak a leszámítása tehát nemcsak a gyáros érdeke, hanem a társadalomé is.

Az elmondottakból következik, hogy hitelszükségleteket mindig csak tőkével lehet kielégíteni. Ha tehát valaki pénzt ad kölcsön, úgy ezzel a társadalom termelvényei közül reá eső, de még igénybe nem vett részt is átruházza az illetőre. A tőkeképződésnek előfeltétele tehát a takarékoság, amely ilyen vonatkozásban nem jelent mást, mint hogy valaki az őt illető részét a társadalom termelvényeiből nem veszi igénybe, hanem ezt az igényt pénz alakjában elraktározza. Csak az jelent takarékoságot, hogy valaki nem költi el a pénzét, amit megtehetne, mert olyan pénzt félre tenni, amit nem lehet elkölteni, nem takarékoság.

Ez alól a szabály alól az állam sem kivétel, különösen pedig a pénz sorsa szempontjából. Az állam csak olyan kereten belül nyújthat hitelt, más szóval bocsájthat ki pénzt, amely a tényleg meglévő terményeknek, azaz az eladásra kész fogyasztási javaknak megfelel.

Ha az állam nem tartja magát ehhez a kerethez, azaz a tényleg értékesíthető termelvények értékén túl is bocsát ki pénzt és mindenféle hitelignyt kielégít, úgy ez közgazdasági pénzhamisítás az állam részéről, amelynek természetes, szükségszerű következményei az áremelkedés és a pénz elértéktelenedése.¹¹⁾

Nem szabad azonban összetéveszteni az említett két esetet. Ha valaki *magántőkét* vesz igénybe, úgy tényleg megtakarítások útján szerzett „tőkét” használ föl; ha ellenben a *jegybank hitelét* veszi igénybe, úgy nem tőkét, hanem csak pénzt vesz igénybe (eltekintve a jegybanknál elhelyezett betétektől, amelynek a kibocsátott bankjegyek mellett igazán elenyésző csekély jelentősége van) pénzt, amelynek létrejöttét egyedül az indokolja, hogy a társadalom hasznos és fogyasztásra képes termelvényeinek értéke

²⁴⁾ Bendixen: Das Wesen des Geldes. 1918. II. kiad. 41. lap.

is ugyanilyen nagyságú értékkel emelkedett.

Mindezekből látjuk, hogy a pénz kibocsátása — közelebből a pénz megalkotása — révén milyen rendkívüli nagy gazdasági hatalom van az állam kezében. Igazságos dolog tehát, hogy eme nagy jogainak megfelelően nagy köteleességek is terheljék. A jogok helytelen használatának az előbb említett súlyos következményei egyúttal meg is határozzák az állam kötelezettségeit a pénz megalkotása körül.

Az államnak elsősorban is kötelessége gondoskodni arról, hogy megfelelő mennyiségű értékjegy álljon rendelkezésre a társadalmi termelvények értékének keretein belül. Kötelessége tehát a gazdasági élet fellendülésével, azaz a termelés növekedésével előálló egészséges és természetes hiteligényeket kielégíteni, vizszont a termelés csökkenésével az ennek megfelelő értékjegyeket kivonni a forgalomból.

Ezt az állam a gazdasági élet egészséges hullámzásai között pontosan meg is teszi az erre szolgáló intézmény: a *jegybank* segítségével. A termelés növekedési lehetőségével a vállalkozási kedv is fellendül, ami hiteligényeket támaszt. Ez pedig a jegybank pénztárainál nagyobb mennyiségű váltóleszámitolásban nyilvánul. Mindég több és több pénzre lesz szükség, hogy a termelés folyamatossága meg ne akadjon. Ha ellenben a termelési lehetőségek megfogynak, úgy a vállalkozási kedv is megcsappan. A jegybanknál leszámított váltók lassanként beváltásra kerülnek, anélkül azonban, hogy helyettük újabb váltókat bocsátának ki. A hiteligények megfogynak s így a pénz lassanként visszakerül a jegybank pénztárába. így végzi el az állam a pénzalkotási és pénzmegsemmisítési kötelességét.

A klasszikus pénz mintája tehát: az árura szóló, váltóval fedezett bankjegy, amelynek előfeltétele, hogy a munka értéke és a reá igénybe vett hitel mértéke, a termelés és a fogyasztás egyensúlyban álljon. Annak a klasszikus pénz a mintája ez, amely ugyanabban a pillanatban születik, amint az áru és ugyanabban a pillanatban is hal meg. Ugyanazt az utat teszi meg mind a kettő: a pénz és az áru, de ellentétes irányban, míg az áru a termelőtől a fogyasztó felé halad, addig a pénz a fogyasztótól a termelő felé tart. Az érkezés és indulás között eltelt időt a

fogyasztó, hitele hidalja át.

Teljesen a termelő által kibocsátott váltó tulajdonságaival, bír a kereskedő által kibocsátott váltó, melyet az ő vevői fogadnak el s így ez is árura szóló váltó. Azonban a pénzalkotáshoz nem nyújtanak megfelelő alapot és reális értéket az úgynevezett pénzügyi váltók, amelyeknek egyetlen célja az üzletvitel szélesebb kiépítése. Főkülönbség az említett két fajta váltó között —, a termelő és a bankár váltója között — hogy míg az előbbi pénzt vesz igénybe, mert a társadalom számára hasznos javakat termelt, addig az utóbbi, mivel ezzel a tényével a termelésre kihatással nincs, nem pénzt, hanem tőkét vesz igénybe. A pénzügyi váltó tehát tőkét von, el, jobban mondva tőkét helyez át az egyik termelési helyről a másikra. Ez a váltó tehát pénzalkotás alapját nem képezheti.

Még egy alakját kell említenünk a klasszikus pénznek; a *gírópénzt*. A leszámított váltók *értékéi* a felek nem veszik mindig bankjegy formájában igénybe, hanem gírószámlán vezetetik s annak terhére átutalásokat eszközölnek, vagy csekket bocsátanak ki. Ez az átutalás, vagy csekk is klasszikus pénz, mert keletkezésének alapja ugyanaz, mint a jegybank által kibocsátott pénzé. Hogy milyen nagy az összefüggés a gírószámla nagysága és a bankjegyforgalom között, mutatja az, hogy az egyik növekedésével a másik ugyanolyan arányban csökken.

A helyesen megalkotott pénz tehát váltóleszámítás alkalmazásával kerül forgalomba; megteszi a maga csodálatos körútját a közgazdaságban; a megalkotásának alapját képező termelvények értékéhek megfelelő mennyiségben szükségleteket elégít ki és a váltó lejáratával visszakerül a jegybank pénztárába.

Az így forgalomba került pénznek tehát *fedezete* van. A fedezetet képezi az az árumennyiség, amelynek alapján a pénz megalkotása történt. És ez a fedezett tényleg a pénz tulajdonosának a kezében van a jegybanknál, ahol ezt árura szóló váltók útján bármikor igénybe is veheti.

Mondottuk, hogy minden olyan pénzkibocsátás, amely nem az említett módon és alapon történik, *közgazdasági pénzhamisítás*. Büntett nemcsak az állam ellen, amelynek, jogait bitorolja, hanem

az egész társadalom ellen, mert igénybe vesz termelvényeket, amelyhez pedig tulajdonképen nem volna joga; büntett a valódi pénz tulajdonosaival szemben, mert nagyban csorbítja jogaikat, amennyiben elvonja tőlük a termelvényekből reájuk eső részt.

Közgazdasági pénzhamisításnak minősíthető az állam túlzott mennyiségű és minden gazdasági alapot nélkülöző pénzkötése (infláció), amely végeredményben az árak emelkedésére és a pénz elértéktelenedésére vezet. Ezen a ponton azonban vigyáznunk kéli, mert könnyen összetéveszthetjük az okot az okozattal. Nagyon helytelen az az állítás, hogy a pénz mennyiségének növekedése emeli az árakat, Vagy hogy a pénz elértéktelenedése lenne az árak emelkedésének az oka. Mindkét gazdasági jelenség csak következmény. Eredeti ok: a pénz mennyiségének növekedése, amely megnagyobbítja a keresletet s a kereslet viszotít emeli az árakat, az áremelkedés a termelés nagy felfendülésére vezet, ennek pedig hitelre s így újabb nagy mennyiségű pénzre van szüksége. Az ekként támadt lavina hatalmas görgeteggé nő és a gondatlanul eldobott kis kavics — a mértéktelen pénzkibocsátás — elpusztíthatja az egész közgazdasági életet. Az árak soha nem képzelt mértékbeli nőnek. Mindenki lázasan dolgozik, termel, mért mindenben nagy a kereslet. Mindenkinek sok a pénze, amin igyekszik gyorsan túladni; mert nem tudja, hogy holnap nem lesz-e kisebb az értéke. A pénz elképzeltetlenül gyorsan forog, de megfogni és megtartani nem lehet, mert értéke állandóan zuhan.

Az infláció, a pénz elértéktelenedése, csak következménye az árak emelkedésének. Nagyon helytelen nézet, hogy a pénz mennyisége van befolyással az árak emelkedésére. Ez a befolyás mint azt már említettük, csak közvetett. El is kerülhető a pénz elértéktelenedése abban az esetben, ha a pénzbőség által támadt szokatlanul nagy kereslet kielégítő kínálatra talál.¹²⁾

A közgazdaságban tehát érdeké minden pénztulajdonosnak és mindenkinek, akinek pénzürtéklen kifejezett követelése van, hogy ne veszélyeztesse se állami, se magánfél által történő helytelen új pénzkötés a saját pénzének, vagy követelésének értékét. Ha most az aranypénz az egyedül helyes pénz, amely teljes értékben van forgalomban, miért nem tiltakoznak az aranytulaj-

12) Bendixen: Geld und Kapital. Leipzig. 1912. 119. lap.

donosok a pótszerek (a teljes aranyfedezettel bíró bankjegyek és a majdnem fedezet nélküli forgalomban lévő csekkek és giró-átutalások) ellen? Miért ismerik el ezeket a pótszereket az aranypénzzel egyenrangúaknak, sőt még többnek is? Egyedül azért, mert még az aranytulajdonosok sem veszik figyelembe az arany anyagát, hanem csak a pénz funkcióját, vagyis azt a tulajdonságát, amely a pénz tulajdonosának a kívánt jószág megszerzését lehetővé teszi. Az aranypénz tulajdonosai nem is veszik észre azt a gazdasági előnyt, amellyel a bankjegy, vagy a girópénz tulajdonosaival szemben bírnak.

Így bizonyítja be az élet a mi következtetéseink igazságát, amelyeket a pénz lényegéről és alkotásáról vontunk le.¹³⁾

Az ismertett elmélet röviden összefoglalva, a pénzt *utalványnak* tekinti, amely a társadalom által termelt javak bizonyos értékmennyiségére szól. A pénz tehát már megalkotása; pillanatában magában hordja az értékesség tulajdonságát, mert hiszen már meglévő javak értékén alapszik. De a kívánt eredmény csak akkor következik be, ha ez a pénzkibocsátó szerv — a jegybank — alkalmazkodik a már fentebb említett pénzköltési feltételekhez és szabályokhoz. Ha az állam ezeket a közgazdasági törvényeket pontosan betartja, úgy az általa kibocsátott pénz bizonyára bír is a kívánt értékkel.

Az ismertett elmélet tehát a pénzt az állam teremtményének tekinti, amelynek helyes megalkotása pillanatában ad értéket az ázi kibocsátó államhatalom.

A pénz forgalmi elmélete.

Az államelmélet az épen most tárgyalt alkotási elmélettel nevezetes fordulóponthoz jutott, mert a -pénznél; egyoldalú jogi tulajdonságain túl ráterelte a figyelmet annak forgalmi tulajdonságaira is. Ez az elmélet fejlődése további során is megjártja állam-jellegét, amennyiben a pénzt ezentúl is állami intézménynek tekinti, amelynek; reánk nézve fontos valamennyi tulajdonságát az állami hatalom adja meg. Még csak az az időpont marad vitás, amikortól kezdve a pénz összes tulajdonságaival rendelkezik. Az ismertett alkotási elmélet a pénz helyes kibocsátása pillanatában látja azt az időpontot, amidőn a pénz elnyeri a pénznek

¹³⁾ Bendixen: Das Wesen des Geldes. Leipzig. 1918. 11. kiad. 46. 1.

összes tulajdonságait s ezek közt a legfontosabbat, az értékességet.

Az alkotást elmélet azonban új irányba is terelte az államelmélet további fejlődését, mert előtérbe állította a pénz alkotásának okait és következményeit. Ezen a csapáson haladva alakulhat ki az új elméleti irány: a forgalmi elmélet. Ez utóbbi az alkotási elmélettől csak annyiban különbözik, hogy központjában a pénz forgalmi tulajdonságai állanak és hogy szerinte a pénz az ő értékét *nem már a megalkotása pillanatában, hanem csak forgalmi útja közben* nyeri az államhatalom közvetítésével. A pénz sorsa megalkotása pillanatában még kétséges. Sorsa áltól függ, hogy közbe lép-e az állam, vagy közbe tud-e lépni, továbbá, hogy rendelkezésére állnak-e azok az eszközök, amelyek alapján és amelyek által az értékességet a pénznek megadni képes. Ezekkel a fogalmakkal és ezekkel egymásra való okozati hatással foglalkozik a forgalmi elmélet.

Aki a modern pénzforgalmat, mint csereforgalmat szemléli, annak nem nehéz a fizetés fogalmát meghatározni. Ilyen felfogás mellett a pénz; jószág és a fizetés: jószág kicserélése józággal. Az államelmélet felfogása szerint azonban a pénz nem jószág s így nehéz feladat marad számára a fizetés fogalmának a meghatározása. A nyers államelmélet a fizetési eszköz fogalmát úgy határozza meg, mint azt már említettük, hogy fizetési eszköz mindaz az ingó jószág, amely minden körülmények között forgalmilag értékesíthető, Már pedig a forgalmiság fogalmának épen egyik fontos kritériuma a minden körülmények között lehető értékesítés. így hát ez a meghatározás semmitmondó. Knapp is olyannak tekinti ezt a fogalmat, mint amelyet körülírni lehet, de meghatározni nem.¹⁾ Hiszen a giróforgalomban például előfordulnak fizetések ingó javak átadása nélkül.

Mindebből tehát arra a végeredményre jutunk, hogy minden fizetésnél elsősorban egy közületre van szükség, legyen az akár az államnak, akár valamely banknak érdekeltségi köre.

Hibás felfogás az, hogy a pénzgazdaság a cseregazdaságnak a fejlettebb formája, mert hiszen a kettő teljesen szemben áll egymással, A pénzgazdálkodás alapja a közgazdaság, míg a cseregazdaság teljesen körülhatárolt magángazdálkodást feltételez. A közgazdaság pedig nem magyarázható a magángazdaságok szá-

¹⁾ Knapp: Staatliche Theorie des Geldes. Leipz. 1923. IV. kiad. 6. 1.

mának növekedésével s így hát a cseregazdaságból sem következhet a pénzgazdaság, mert hiányzik belőle a legfontosabb jellemvonás: az egybefogó rendszer, Az egész valamivel több, mint részeinek összege²⁾; szükséges még hozzá az összefogó erő. És ez az az ok, amely lehetetlenné teszi, hogy a pénzgazdaságot modern cseregazdaságnak tekintsük,

Nagyon kézenfekvő dolog az, hogy magának a pénznek bizonyos értéket tulajdonítsunk, mert hiszen másképen el sem tudnók képzelni, hogy a vásárló pénz ellenében értékes javakat kapjon. Ez a felfogás azonban teljesen szemben áll a mai pénzgazdaság fogalmával, mert hiszen ezt cseregazdasággá fokozná le, A mai fejlett közgazdaság annyira szervezett és részleteiben annyira egymásra van utalva, hogy a termelés a legapróbb részletekig való megosztottsága nélkül el sem képzelhető. A pénz szerepe ebben a fejlett gazdaságban: az össztermelés eredményének elosztása a megfelelő munkateljesítmények értéke szerint. A pénz tehát az össztermék elosztására szolgál. Mindenki, aki elvégzett munkateljesítményéért a társadalom valamely tagjától pénzbeli ellenszolgáltatást kap, egyúttal részesedési lehetőséget is biztosított magának az Össztermékből. Hogy ez a részesedés igazságos és helyes lesz-e, az a munkateljesítmények igazságos és helyes értékelésétől függ.

A pénz tehát nem egyéb, mint a munkateljesítmények által kiérdemelt utalvány valamely tetszőleges fajú, de meghatározott értékű jószágra. Még helyesebben kifejezve: a pénz tulajdonképpen részesedési lehetőséget jelent birtokosa javára az össztermékből tekintet nélkül arra, hogy ezt az igényét érvényesíti-e, vagy hogy egyáltalában érvényesítheti-e³⁾)

Ez a meghatározás az a pont, ahol a két elmélet — az alkotási és, forgalmi elmélet — eltér egymástól. Mindkettő a pénzt utalványnak tekinti, amely a társadalom termékeinek — nevezük összterméknek — egy bizonyos előre meghatározott értékmenységére szól. De míg az alkotási elmélet szerint ez az utalvány jogot tartalmaz, tehát már kibocsátása pillanatában értékkel bír, addig a forgalmi elmélet szerint ez az utalvány (a pénz) csak részesedési lehetőséget jelent az össztermékből, tehát érték-

²⁾ Bendixen: Das Wesen des Geldes. Leipzig, 1918. II. kiad. 76. 1.

³⁾ Elster: Seele des Geldes. Jena, 1923. 11. kiad. 29. lap.

kel csak akkor fog bírni, ha ez a lehetőség biztossá válik,, azaz tényleg be is következik. De mind a két elmélet megegyezik abban, hogy a pénzt utalványnak tekintik. Ennek a felfogásnak következményeként a pénznek magának még gazdasági értéke sincs, egyedül értékes ránk nézve a funkciója.

Elmondottuk itt a pénz definícióját a forgalmi elmélet felfogása szerint, amelynek értelmében: a pénz az össztermékből való részesedési lehetőség. Ennek a definíciónak a nyomán nem nehéz a fizetés fogalmának a meghatározása sem, E szerint a fizetés: ennek a részesedési lehetőségnek az engedményezése. Fizetési eszköz pedig mindaz, amely ilyen következményekkel engedményezhető.⁴⁾

Az eddig elmondottak figyelembe vételével a pénznek két-féle értelmezést adhatunk. Ezek szerint: a pénz *forgalmi* állapotában fizetési eszköz, míg *nyugalmi* állapotában az össztermékből való részesedési lehetőség.

A pénznek — mint az össztermékből való részesedési lehetőségnek — az az érdekes jellemvonása, hogy az sohasem eredeti, hanem mindig származékos. Ez érthetővé válik az *államelmélet* pénzalkotási felfogásából. Az alkotási elmélet klasszikus pénzalkotási módja a már értékesített árua nyújtott hitel. Mivel pedig pénzkibocsátási, pénzalkotási joga egyedül csakis az államnak lehet, így minden más pénzalkotási mód, közgazdasági pénzhamisítás.⁵⁾

A pénz eredeti birtokosa csakis a pénz megalkotója lehet. Ez azonban saját mag a nem használja fel céljaira, hanem áruhitel formájában — és az államelmélet felfogása szerint csakis ebben a formájában — forgalomba helyezi. A további birtokosok természetesen mind csak származékos utón juthatnak a pénznek a birtokába az össztermékből való részesedési lehetőséggel.

Ilyen felfogás mellett vajjon pénznek tekinthetjük-e a gazdasági fejlődés alsóbb állomásain használatban levő állandó cserejavakat, amilyenek például a kagyló, a marha, az érc, arany, ezüst, stb? Feltétlenül pénz az, de csak abban az esetben, ha tekintet nélkül értékükre, vagy értéktelenségükre, tisztán azok forgalmi tulajdonságai vétetnek figyelembe. A pénznek ebben a

⁴⁾ Elster; Seele des Geldes. Jena, 1923. 11. kiad. 31. lap.

⁵⁾ Bendixen: Das Wesen des Geldes. Leipzig, 1918. II. kiad. 31. lap.

megjelenési formájában forgalmi értékére semmiféle kihatással sincs annak belső értéke.

A gazdaságelmélet legnagyobb hibája abban áll, hogy szerinte pénzzé a legkedveltebb és legforgalmasabb áru lesz. Ez a beállítást helytelen, mert nem azáltal lett az áruból pénz, mivel az a legkedveltebb áruvá vált, hanem azért, mert megszűnt áru lenni. *A pénz abban a pillanatban születik, amelyben az áru meghal⁶⁾* Az előbb már említettük, hogy össztermékből való részesedési lehetőség megszerzése mindig származékos. Ezek szerint részesedési lehetőség csak annyi és olyan mértékben szerezhető meg, mint amennyit az eredeti birtokos, az állam, a pénz megalkotója, forgalomba bocsát. Ismerjük már a klasszikus pénz megalkotásának törvényeit. Ezekből következik, hogy a részesedési lehetőségek mennyisége állandó, ami azt jelenti, hogy a pénz mennyisége állandó. Ez úgy értendő, hogy csak annyi pénz kerülhet forgalomra — figyelembe véve a pénz helyes megalkotásának szabályait — mint amennyinek megfelelő értékkel az össztermék gyarapodott. Ezt egyszerűen úgy fejezhetjük ki, hogy ha egy adott pillanatban az egész közgazdaság keresztmetszetét szemléljük, úgy a pénz által képviselt részesedési lehetőségek és az eladásra készen álló áruk értéke egyensúlyban van.⁷⁾

Mert ha ez nem így történik, hanem valamilyen úton-módon több, vagy kevesebb pénz kerül forgalomba, mint amennyinek megfelelő értékkel az össztermék gyarapodott, úgy a pénz értékének növekedése, illetve csökkenése következik be. Ez a jelenség ugyan csak másodlagos, mert — amint azt már fentebb kifejtettük — a pénz mennyiségének növekedésével a kereslet is növekszik, ami viszont az árakat emeli és csak ennél következménye a pénz elértéktelenedése. Ha azonban csak az első okot és az utolsó okozatot vesszük figyelembe, úgy a pénz elértéktelenedését mennyiségének növekedésével magyarázhatjuk.

Ez a közvetlen kapcsolat talán még világosabb lesz, ha — az államelmélet felfogása szerint — a pénzt, mint az össztermékből való részesedési lehetőséget tekintjük. Ha tehát több pénz kerül forgalomba, mint amennyinek megfelelő értékkel az össztermék növekedett, úgy bekövetkezik a pénz értékének süllyedése, ami

⁶⁾ Elster: Seele des des Qeldes. Jena, 1923. II. kiad. 41. lap.

⁷⁾ Bendixen: Das Wesen des Geldes. Leipzig, 1918. 11. kiad. 30. 1.

azzal magyarázható meg, hogy a megnövekedett pénzmennyiség egy egysége az állandó összterméknek most már kisebb egységére vonatkozik, mint azelőtt. Ugyanezért a pénzért most már kevesebb árut kapunk, mivel az értékviszonyok eltolódtak. A forgalmi elmélet ezzel magyarázza meg az infláció okát és lefolyását.

Eddigi összes fejtegetéseinkben arra a végeredményre jutotunk, hogy a pénznek magának értéke nincs, hanem csak azáltal bír az emberre nézve értékkel, hogy az össztermék egy bizonyos részére vonatkozik és ez a rész általa meg is szerezhető. Ezt az értéket véve alapul: *a pénz pusztá számnak tekinthető*, tehát olyan elvont fogalom, amely csak az össztermék reá vonatkozó részével együtt alkot gyakorlatilag is fontossággal bíró egységet.⁸⁾

Az össztermék és a pénz fentebb említett viszonya az *árban* jut kifejezésre. Ennek következményeképpen a kínálat és a kereslet árki alakító hatása mellett elsőrendű fontossággal bír a *forgalomban levő pénz mennyisége* is. A pénz mennyisége ugyan csak a keretre van hatással, mégis ennek útján az árki alakító hatása és ennek nagy jelentősége le nem tagadható.

A forgalmi elmélet felfogása szerint tehát pénz mind az a jószág, amely által az össztermékből való részesedési lehetőséghez jutunk. Újra ki kell emelnünk, hogy az a jószág, amely ilyen funkcióban — mint a pénz — szerepel, áru nem lehet, mert hiszen már maga az áru az összterméknek egy része. Előfordulhat ugyan, hogy az áruként szereplő jószág pénz alakban is megjelenik, mint például az ércpénz, de ebben az esetben addig, amíg pénz, az áruforgalomból teljesen ki van kapcsolva. A különbséget tehát itt nem az anyag, vagy forma, hanem a funkció adja meg. Pénzfunkció csak ott keletkezhetik, ahol az áru funkció megszűnik.

És vájjon mitől, vagy kitől nyeri a pénz funkciójának ezt a megváltozását, azaz mitől lesz az áruból pénz? Erre a kérdésre azt feleli az államelmélet, hogy mindezt az állam teszi a bankóprés és a pénzverde segítségével, vagyis a pénz mai megjelenési formáinak a megalkotásával. Az állam az, aki az ércet kivonja

⁸⁾ Elster: „Zur Analyse des Geldprobleme“
 ökonomie und Statistik. 109. köt. 285. lap.

az áruforgalomból, hogy pénzt verve belőle, ezt egészen más, az eddigivel ellentétes funkcióval ruházza fel.

Hogyan lehetséges továbbá az, hogy a pénznek nagyobb értéke van, mint annak az árumennyiségnek, amelyből készült és mitől nyeri a pénz ezt az érték többletet? Kézenfekvő magyarázat az, hogy a funkcióváltozás alkalmával nyeri a pénz ezt az érték növekedést, abban a pillanatban, amikor az áruból pénz lesz. Mivel pedig — mint már fentebb is kifejtettük — ezt a változást az állam hozza létre, tehát *az állam az, amely a pénznek értéket kölcsönöz*, helyesebben felruházza mindazokkal a tulajdonságokkal, amelyekre a forgalomban szüksége van.

Ezzel a fejtegetéssel és magyarázattal tulajdonképpen megerősítettük és bebizonyítottuk az államelméletnek alapvető tételét, a pénz a jogrend teremtménye.⁹⁾

A pénz fogalmának meghatározása után sorra kerül a *fizetés* fogalmának megtárgyalása. Fizetés; a pénzzel való teljesítés, ami nem jogi, hanem gazdasági meghatározás. Pénz pedig a már fentebb is többször emlegetett meghatározás szerint az a jószág, amellyel együtt az össztermékből való részesedési lehetőséget is átruházzuk. Ennek folytán a pénz fogalmának nemcsak a mindennapos értelemben használt pénz, (ércpénz, bankjegy) felel meg, hanem a girópénz és a girokövetelések is. Másfajta követelés azonban nem, mert hiszen a hitelforgalom nem minden* egyes elszámolása egyúttal fizetés is és így nem minden követelés jelent egyúttal gazdasági értelemben vett pénzt.¹⁰⁾

A fizetési eszközök — a készpénz és az épen előbb tárgyalt girópénz — *értékegységekről* szólnak. Ez az értékegység azonban az államelmélet számára nem jelent egyebet, csak érték egységet, amely a fizetések mérésére szolgál.¹¹⁾

Az értékegységet az állam a pénz megalkotásánál állapítja meg. Ez az értékegység azonban a nyers államelmélet felfogása szerint is csak történetileg definiálható. Az értékegység tehát a jogrendnek nem eredeti, hanem származékos alkotása. Erre céloz a Knapp-féle hylogén-szabályon kívül az a kijelentése Bendixennek, hogy az állam az értékegység megalkotásánál nem járhat el

⁹⁾ Knapp: Staatliche Theorie des Geldes. Leipzig 1923. IV. kiad. 7. lap.

¹⁰⁾ Elster: Seele des Geldes. Jena, 1923. II. kiad. 66. lap.

¹¹⁾ Knapp: Staatliche Theorie des Geldes. Leipzig, 1923. IV. kiad. 7.

szabadon, hanem kénytelen a már meglevő, vagy azelőtt forgalomban volt értékegységre támaszkodni.¹²⁾

Az állam által alkotott *pénzrendszer* tehát csakis a történetileg definiálható értékegységen alapul. Egyedül ezen az utón képes fontos közgazdasági szerepét betölteni, hogy az összes javak értékének összehasonlítására képes legyen. Ennél az összehasonlításnál a pénz az elvont értékegység. Ha egy jószág értékét meghatározzuk, akkor megjelöljük az értékegységeknek egy bizonyos számát. Az így kifejezett értékszám az *értékviszonyszám* számlálója a közös nevezőhöz, a pénzhez,¹³⁾

A pénz segítségével kifejezett érték tehát minden esetben relatív lesz, mert hiszen minden érték megállapítás a pénzre vonatkozik és az abszolút értéket kifejezni lehetetlen. És ez az a pont, ahol az érték és az ár fogalma a gyakorlatban találkozik, mert az a fogalom, amelyet mi köznéven értéknek nevezünk, tulajdonképpen nem egyéb, mint az illető jószág *pénzben kifejezett ára*. A gazdasági élet kénytelen érték helyett is árat használni, mert az érték kifejezése gyakorlatilag nem használható, A javak értéke csak befolyásolja az áralakulást, de egyedül maga nem alkotja meg az árat.

A pénz és a javak ára közötti viszony és ennek ingadozása a forgalmi elmélet szempontjából annál inkább fontos, mert szerinte, a pénz az össztermékből való részesedés lehetőségét képviseli. Az ár, vagy a pénzértékének ingadozása folytán ez a részesedési lehetőség változik és zavarokat idéz elő a közgazdasági életben. Az állam által alkotott pénz történetileg definiált *értékegysége* tehát az össztermék egy bizonyos részére, még pedig — nyugodt és konszolidált állapotokat véve figyelembe — állandó részére vonatkozik. Ezt az értékegységet, amelynek segítségével az össztermék egyes részeit: az árat; a jövedelmet, a vagyont és minden fizetés nagyságát megmérjük, szintén pénznek nevezzük.

Eddig három különféle fogalommal találkoztunk, amelyek mindegyikének pénz volt a neve; első volt a pénz, mint az össztermékből való részesedési lehetőség — ez a *pénz funkciója*;

¹²⁾ Bendixen: Währungspolitik und Geldtheorie im Lichte des Weltkriegs. München, 1916. 112. lap.

¹³⁾ Bendixen: Geld und Kapital. Leipzig, 1912. 17. lap.

majd szólottunk a pénzről, mint fizetési eszközről — ez a *pénz megjelenési formája*; és végül az imént tárgyaltuk a pénzt, mint az összetermékből való részesedés mértékét — ez a *pénz értéke*. Ebből a három tényezéből áll az a közgazdasági jelenség, amelyet közönségesen pénznek nevezünk.¹⁴⁾ A pénznek ez a három szerepe egyúttal három definíció is, amelyek összetételéből áll a közgazdasági értelemben vett pénz fogalma. Tehát csak a három definíció együtt adja a „*pénz*“ teljes fogalmát.

Az első definíció viszonya a másodikhoz: az absztraktnak a viszonya a konkrétéhoz, azaz a lehetőség viszonya a megvalósításhoz. Az első és a harmadik viszonya: a tömeg viszonya a mennyiséghez, azaz a megszámlolt javak viszonya a számhoz. Míg végül a második és a harmadik definíció közti viszony olyan, mint a mérőlécz és a mértékegység viszonya. Különbölkön pedig a definíciók sorjában vagyón-mennyiséget, fizetési eszközt és értékegységet jelentenek. A három definíció pedig együtt — mint azt már föntebb is említettük — alkotja a „*pénz*“ teljes fogalmát. Ezt nevezi a forgalmi elmélet a *pénzfogalmak szintézisének*.¹⁵⁾

Feltehetjük a kérdést, hogy e pénzfunkciók közül melyiket létesíti az állam. E kérdésre a pénz különböző megjelenési formájához képest külön-külön kell válaszolnunk.

Az államelmélet klasszikus pénzalkotási módja szerint a pénz mint az összetermékből való részesedési lehetőség *áruhitel* formájában kerül forgalomba. Ez a lehetőség azonban csak akkor áll fenn, ha az áru az összeterméknek tényleg értékesíthető része. A lehetőség sorsa tehát annak az árunak a sorsától függ, amelyre vonatkozik. Az állam feladata itt tehát csak a lehetőség elbírálására és feldarabolására szorítkozik.

A pénz második megjelenési formája a *fizetési eszköz*. Ezt tényleg kizárólag az állam alkotja, ennek jogát saját magának tartja fenn. Elképzelhető, sőt van is olyan közgazdasági és állami berendezkedés, amely nemcsak az állam által kibocsátott pénzt ismeri. Az európai államok pénzrendszerei azonban az állam kizárólagos pénzalkotási jogán alapszanak. így hát európai felfogásban mondhatjuk, hogy a pénzt — mint fizetési eszközt — az állam alkotja.

¹⁴⁾Elster: Seele des Geldes. Jena, 1923. II. kiad. 88. lap.

¹⁵⁾Elster: Seele des Geldes. Jena, 1923. 11. kiad. 95. 1.

A pénz harmadik megjelenési formája; az *össztermékből való részesedés mértéke*. Ez a pénz értéke, amely csakis az értékegység megállapításával lehetséges. Már fentebb kifejtettük, hogy ez történelmi fejlődés eredménye, amelyet az állam csak szentesít. Az érték tehát semmiféleképpen sem az állam alkotása, hanem csak az állam által szentesített, történetileg kialakult állapot.

Íme tehát az államelméletnek az az alapvető dogmája, hogy a pénz a jogrend teremtménye, ilyen szűk körre szorult. A forgalmi elmélet ezen valami módon segíteni akar s így a dogmát, vagy legalább az értelmezését kell revízió alá vennie. Legelőször meg kell állapítania, hogy az értékegység nem a jogrend teremtménye, mit már mi is kifejtettünk fentebb. Az értékegység a forgalomnak, a társadalomnak, az egész közgazdaságnak a teremtménye. Az állam nem az értékegységet, hanem csak az értékesség névértékét alkotja meg, még pedig úgy, hogy a közgazdaságilag kialakult állapotot emeli hatalmi szóval törvényerőre. Tehát, amit az államelmélet értékegységnek nevez, az nem az államon és törvényen nyugszik. Az értékegység természetesen nominális, mert reálisan definiált értékegység egyáltalában nincs is.¹⁶⁾

Tüzetesen vizsgálnunk kell továbbá az állam és a fizetési eszköz viszonyát. Mivel az állam új pénz kibocsátása alkalmával új fizetési eszközt alkot, azt kell vizsgálnunk, hogy mi történik az új pénz kibocsátása alkalmával? Minden új pénz kibocsátásának alapfeltétele, hogy a követelések és tartozások relatív értéke állandó maradjon. Vagy még szabatosabban kifejezve, hogy a régi tartozások egymásközi és az új tartozások egymásközi relatív értéke ugyanaz maradjon.¹⁷⁾ Ez a feltétel jobban mondva, kívánalom nem egyedüli. Másik, nem kevésbé fontos és jelentőségteljes az, hogy az érték egység és az össztermék között eddigi fennálló viszony változatlan maradjon.¹⁸⁾ Ez a második kívánság nehezebben teljesíthető, mint az első, mert nemcsak az értékegység és az árak, hanem a vagyon és jövedelem állandóságát is biztosítani kívánja.

Lehetséges, hogy *a fizetési eszközök változása* — mivel

¹⁶⁾Elster: Seele des Geldes. Jena, 1923. II. kiad. 195. lap.

¹⁷⁾Knapp: Staatliche Theorie des Geldes. Leipzig, 1923. 12. 1.

¹⁸⁾Elster: Seele des Geldes. Jena, 1923. 199. lap.

árváltozást hoz létre — jelentős vagyoni eltolódásokat is eredményez. Az ilyen módon szerzett vagyoni előnyök természetesen minden gazdasági alapot nélkülöznek.¹⁹⁾ Az állam felfogása itt csak az lehet, hogy a fizetési eszközök megváltoztatásánál minél kevesebb érdeket sértsen, mert hiszen minden igény kielégítése lehetetlen.

Mindezeknek a feltételeknek leginkább megfelel az úgynevezett *klasszikus pénz*. Már ismertettük az alkotási elméletnek a klasszikus pénzről szóló tanítását. A forgalmi elmélet hasonló feltételeket szab és azonos igényeket támaszt a klasszikus pénzzel szemben.

Klasszikusnak nevezhető az a pénzalkotási mód, amely az *árúk árait nem befolyásolja*; klasszikus az a pénz, amely ilyen módon, keletkezik. Az árúk áralakulására, csak az a pénz lehet és van is hatással, amelyik a piacon, mint vásárló erő jelentkezik. Azonban nem minden pénz jelenik meg a piacon. így hát a pénz alkotásának bizonyos céltudatos irányelvek szerint kell szabályozva lennie. Olyan pénz, amely, a piacon, mint vásárló erő jelentkezik, csak az árutermeléssel párhuzamosan alkotható: és ha az áru, amellyel a pénz egyidőben alkottatott és került forgalomba, elhagyja a piacot, úgy kell, hogy a pénz is eltűnjék a forgalomból. Az árutermelés által indokolt mennyiségen felül a pénzalkotás csak oly mértékig gyakorolható, amennyire épen szükség van s lejárt követelések egyenlegének teljesítésére és a fizetőképesség fentartása céljából.

Az államelmélet ideális pénzkibocsátási módja az, áruhitel formájában forgalomba került pénz. És ha az állam a klasszikus pénzalkotási mód minden szabályát pontosan és lelkiismeretesen betartja, úgy csak teljes és állandó értékkel bíró pénz kerülhet forgalomba. A pénz értékének ingadozása és ennek folytán az árak emelkedő, vagy csökkenő irányzata kizárólag a helytelen pénzalkotási módnak tulajdonítható.

A klasszikus pénzalkotási mód szabályai nem jelentenek a gyakorlatban újdonságokat számunkra, mert hiszen a jegybankok már hosszú évtizedek óta az alapszabályaikban is lefektetett

¹⁹⁾ Knapp: Erläuterung zur Staatlichen Theorie des Geldes in Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung und Verwaltung 30. kötet, 4. füzet, 385. lap.

ugyanilyen módon bocsátanak ki pénzt. Egyedül az elméletek terén újdonság ez a klasszikus pénzalkotási mód, amely elvonatkoztatja a pénz értékét a fedezettől és reá tereli a figyelmet az öszstermékek arra a részére, amely által a pénz lett, amely számára az értékesség tulajdonságát kölcsönzi és amely általa megszereshető. Az államelméletet nagy fontosságúvá teszi az a felismerés, hogy a pénznek a *funkciója* az, amely a gazdasági életben fontossággal bír és hogy a *pénznek magának* egyáltalában nincs és nem is lehet értéke, csak annyiban, hogy az öszstermék egy része általa megszereshető és végül, hogy a pénznek ezt a különleges tulajdonságát egyedül és kizárólag az állam kölcsönzi a pénz helyes és pontos megalkotása pillanatában.

Ha végig tekintünk az államelmélet újszerű beállításain, megállapíthatjuk, hogy az immár közel három évtizedes fejlődése alatt minő változásokon ment át. Az egyoldalú jogi elmélet számtalan közgazdasági eszme és gondolat termékenyítette meg s legutolsó fejlődési fokon, a forgalmi elmélet körében az államelmélet már alig különböztethető meg a gazdaságelmélettől.

Az államelmélet tehát kilendült eredeti kerékvágásából; nem tagadhatja le a közgazdasági jelenségek nagy fontosságát és jelentőségét, mint ahogy a gazdaságelmélet kénytelen elismerni a modern jogállam nagy befolyását a közgazdasági jelenségek terén.

Melyik hát az erősebb; az állam jogi hatalma, vagy a közgazdasági erők hatása? Erre a kérdésre egyetlen szóval megfelelni lehetetlen. Vegyünk példákat a történelemből!

A jól szervezett és erős központi hatalommal bíró államok a legsúlyosabb közgazdasági nehézségekkel és bajokkal is eredményesen szembe szálltak, míg a gyöngé államokat a legesekélyebb gazdasági zavar is felborítja.

II. Gazdaság-elméletek.

Az eddigiekben foglalkoztunk a modern pénzelméletek közül az egészen a világháborút követő időig legnagyobb jelentőséggel bíró államelmélettel. Ennek elméleti következtetéseire és állításaira nagyon rációfolt a világháború, de még sokkal jobban az azt követő infláció. Ennek a jelenségnek a hatása az elmélet fejlődésén is meglátszik, amennyiben — mint azt az elmondott

takból is kiemeltük — figyelmét az állam jogi hatalmáról a közgazdasági élet erői felé kezdi fordítani.

A világháborút követő nagy gazdasági, hatalmi és vagyoni eltolódások megkívánták olyan elmélet felállítását, amelynek segítségével az így támadt helyzet is meg legyen magyarázható, A világháború által okozott súlyos következmények: az infláció és az azt követő gazdasági zavarok megmutatták az államhatalom nagy tehetetlenségét a közgazdasági törvények következetes és; elháríthatatlan okozati láncolatával szemben.

A továbbiakban tehát foglalkozni fogunk a modern pénzülméletek másik nagy csoportjával: a gazdaság-elméletekkel. Ezeknek részletes és sorozatos ismertetése után rá fogunk mutatni azokra az új és eddig fel nem használt gazdasági erőkre < melyek a pénz jövő sorsa érdekében igénybe vehetők és; amelyek ilyen módon a pénzürendszerek további fejlődésének; irányait megszabni hivatottak.

1. Fedezeti elmélet.

A gazdaság-elméletek csoportjának jelentősége az államr elméletekkel szemben az, hogy a pénz összes tulajdonságait és köztük a legfontosabbat, az értékességet nem jogi, hanem, gazdasági okokra vezeti vissza, azaz nem jogi, hanem gazdasági erők következményeinek tekinti.

A gazdaságelméleteket a szerint csoportosíthatjuk., hogyj, melyik az a gazdasági erő, melytől a pénz értékességét nyeri, A legrégebb a nemesérc-fedezettel bíró pénzürendszerek elmélete, Ez talán nem is sorozható szigorúan véve a modern pénzülméletekhez, mégis behatóan foglalkoznunk kell vele, mert mindent pénzülméletnek, de különösen a gazdaságelméleteknek iskola-példája, mert az elméleti hitelpolitika ezt tekinti az egyedül üdvözítő pénzürendszernek és mert ez képezi a legtöbb modern állam; pénzügyi berendezkedésének alapját.

Hogy a legkiválóbb közgazdák milyen nagy fontosságot tulajdonítanak a nemesére-fedezeti rendszernek, azt; bizonyítja, Helfferichnek következő kijelentése: „A mi helyzetünkben lévő államnak (Németország) akár milyen fantasztikusan hangzik is — *nem marad más kötelessége hátra, mini visszatérni az arany alapon*

álló régi pénzrendszerhez. Az elmélet feladata feltalálni az ehhez vezető helyes utat. Mert egy állam pénzrendszere nem egyedül álló jogi, közigazgatási, vagy technikai szervezet, hanem az állami test egy tagja, amely az egész szervezet egészségi állapotában osztozik. ¹⁾

A fedezeti elmélet annak ellenére, hogy a gazdaság-elméletek csoportjához tartozik, mégis — a pénz céljának teljes keresztül vitelére — nem nélkülözhet valamely jogi szervezetet, legyen az akár az állam, akár a jegybank. Ez a jogi szervezet azonban a pénz tulajdonságainak szempontjából nem bír fontossággal. Egyedüli feladata a szükséges gazdasági erőket összegyűjteni, csoportosítani, azokat pénz alakjában feldarabolni és a közgazdaságnak rendelkezésére bocsátani. Ezt a feladatot nemcsak az állam, hanem bármilyen más jogilag szervezett társaság is meg tudja oldani. Vissza kell azonban emlékeznünk az értekezésünk elején mondottakra: mihelyt a pénz a fizetési eszköz tulajdonságaival felruháztatik, egyúttal fontos állami intézménnyé válik.²⁾ Állami intézménynek pedig kell, hogy jogi szervezete legyen, mert az állam csak megfelelő szervezet útján ellenőrizheti és támogathatja intézményeit polgára és az egész közgazdaság javára.

Ezek szerint egy mondatban összefoglalhatjuk az államelmélet és a gazdaságelmélet közötti különbséget: az államelmélet felfogása szerint a jogi szervezet szükséges és elegendő is a pénz sorsának biztosítására, míg a gazdaságelmélet szerint a jogi szervezet szükséges, de nem elegendő; szükség van még egy gazdasági érőre, amelynek sorsában a pénz is osztozik. A fedezeti-elmélet a nemesérceket tekinti ilyen gazdasági erőnek, amely a pénznek az értékesség tulajdonságát kölcsönzi. A pénz történeti kifejlődésének is tehát csak azok a fejezetei érdekliek, amelyek a nemesércekre vonatkoznak. És a történeti fejlődés ebből a szempontból nyílegyenes, mert az ó-kortól kezdve a pénz fejlődésének útja következetesen halad a nemesércek felé egészen a világháború kezdetéig, amikor is a nagy gazdasági eltolódások ezt a már-már világszerte teljes eredményre jutott fejlődést egyszerre megakasztották. Hiszen egészen a világháború kezdetéig minden

¹⁾Helfferich: Das Geld. Leipzig, 1923. VI. kiad. 674. K

²⁾Földes: Társadalmi gazdaságtan. Bpest 1893. I. köt. 247.

modern állam pénzrendszere nemesérc, de eminenter arany fedezeti alapon állott. Ezt később lehetetlenné teszi az arany nagymérvű áramlása. Szükségessé vált tehát újabb pénzrendszerek megalkotása, amellyel a következő fejezetünkben fogunk foglalkozni. A gazdaságtudomány a pénz fogalmát is gazdasági alapon fogalmazza meg, még pedig olyan módon, hogy keresi a helyét a közgazdaságban.

Az összes javakat, amelyek a közgazdaságban, az egész termelésben résztvesznek, három főcsoportra oszthatjuk:

1. Szűkebb értelemben vett termelési eszközök, vagyis olyan javak, amelyek mint nyersanyagok, vagy segédanyagok, vagy szerszámok stb. a termévények előállítására szolgálnak.

2. Szállítási eszközök, amelyek a javakat feldolgozási vagy átdolgozási vagy elhasználási helyükre szállítják, akár a termelés, akár a fogyasztás szolgálatában állanak.

3. Ezzel a két csoporttal ellentétben áll egy harmadik, amelynek éppen úgy megvan a helye a magángazdaságban, mint a kommunista gazdasági rendszerben és amit mi „*pénznek*” nevezünk. Ez a harmadik csoport az előbbi kettőn alapszik; azonban nem gazdálkodáson általában, hanem a mi jelenlegi gazdálkodásunkon: a *munkamegosztáson és a magántulajdonon*. A munkamegosztás és a magántulajdon teszi szükségessé a javak állandó és tervszerű kicserélését, amit mi forgalomnak nevezünk. Ezt a fogalmat bonyolítjuk le a pénz segítségével.

Pénz alatt értjük tehát mindazon tárgyak összességét, amelyeknek egy adott gazdasági területen és rendszerben hivatásuk lebonyolítani a forgalmat, azaz értékek átruházását közvetíteni a gazdálkodó egyének között. ¹⁾ Eme definíció segítségével olyan módon állapítottuk meg a pénz helyzetét a közgazdaságban, hogy mint a termelésben résztvevő tényezők harmadik csoportját a szorosabb értelemben vett termelési eszközök és szállítási eszközökhöz mellé állítottuk.

A továbbiakban ezt a definíciót a pénzre és a pénzhez közelálló más tárgyakra alkalmazzuk. Itt ki kell emelnünk, hogy kizárólag csak gazdasági szempontokat veszünk figyelembe.

A forgalmi eszközök olyan különböző fajtái, amelyek akár

³⁾ Helfferich: Das Geld. 1923. Leipzig, VI. kiad. 263. lap.

rendeltetésüknél fogva, akárcsak alkalmilag *pénzfunkciót* teljesítenek, öt csoportra oszthatók:

1. az érme alakjában kivert ércpénz;
2. az állam vagy más nyilvános testületek által kibocsátott papírpénz;
3. csekk, váltó és más hasonló követelés;
4. bankjegy;
5. levélbélyeg, szelvények, kuponok, közforgalomban lévő telefonpénzek és más hasonlóak.

Mindezek gazdasági szempontból feltétlenül pénzt jelentenek, mert rendes hivatásuk lebonyolítani a forgalmat és általuk érték ruházható át annak összes jogi következményeivel együtt.

Mint azt tárgyalásaink bevezetésében is kiemeltük, *a pénzt* — tehát a gazdaságelmélet felfogása szerint az imént felsorolt összes javakat — *az árutól egyedül a funkció különbözteti meg*. Ez a funkció azonban nem egységes, amit a történelmi fejlődés is bizonyít. A pénz egyes közgazdasági szerepe egyúttal a funkció egyes elemeit is megjelöli. Ezek szerint a pénznek ötféle funkcióját különböztetjük meg:

1. a pénz, mint általános csereeszköz;
2. a pénz, mint általános fizetési eszköz;
3. a pénz, mint általános értékmérő;
4. a pénz, mint az értékek megőrzője télben és időben?
és végül
5. a pénz, mint a tőkeforgalom közvetítője.

A történelmi fejlődés legelső állomása és a pénznek még most is a legfontosabb funkciója kétségkívül a csereeszköz tulajdonsága. A pénznek ezt a funkcióját már ismertettük és letárgyaltuk a pénz fejlődésének történetében. Láttuk, hogy előfeltétele volt, hogy a körülhatárolt magángazdálkodás helyébe a szervezett közgazdaság lépjen a maga munkamegosztásával. Ekkor válik csak szükségessé a cseregazdálkodás megindulásával csereeszköz kifejlődése, amelynek szerepét a mai pénzgazdálkodásban a pénz, közelebbről is ennek általános csereeszköz funkciója tolja be, mint részfunkció a másik két forgalmi funkcióval — az általános fizetési eszköz és a tőkeforgalom közvetítő funkciójával — karöltve.

Természetes, hogy a pénz általános csereeszköz és fizetési eszköz funkciója között szoros összefüggés van. De ez a kapcsolat nem olyan egyszerű, mint az az első pillanatban feltűnik.

A két funkció — a csereeszköz és a fizetési eszköz funkciója — tulajdonképpen a történelmi fejlődés egy-egy pontját jelöli meg. A csereeszköz a cseregazdálkodás fokán, míg a fizetési eszköz a pénz gazdálkodás mai stádiumában jelenik meg. Mind a kettő megegyezik abban, hogy értéket képes közvetíteni az egyik gazdálkodó személyéből a másikhoz. Ebben az esetben tehát mind a két funkció egyenlő mértékben vesz részt a forgalomban. Mihelyt azonban ez a forgalom nem természetes, hanem kényszerített, mint az például a háborús rekvirálások alkalmával előfordul, akkor a pénz csereeszköz funkciója illuzórikussá válik és csak a fizetési eszköz-funkció marad meg — természetesen az is erősen vészit teljes gazdasági erejéből.

A harmadik forgalmi funkció, amely ezekhez csatlakozik: a tőke-forgalom-közvetítő funkció. Ez már fejlett közgazdaságot feltételez. Míg az első két funkció csak értéket, vagyonrészeket közvetít személyek között akár csere, akár fizetés ellenében, addig az utóbbi tőkét közvetít egy később teljesítendő ellenszolgáltatás fejében, tehát követelések ellenében. A megtakarítás által keletkezett pénzösszegek tulajdonképpen csak azáltal a forgalmi átutalás által, a pénz e funkciója segítségével való közvetítés által nyerik a tőke tulajdonságait.⁴⁾ A közvetítés leggyakoribb esete, mint azt már fentebb is említettük: a kölcsön.

A pénz következő funkciója, amelyet mi a felsorolásban harmadiknak említettünk, a pénz, mint általános értékmérő, azaz az érték, vagy az ár mérésének funkciója. A pénznek ez a funkciója nem számítható a szorosabb értelemben vett forgalmi funkciók közé, mint, amilyen az első volt, mert igaz ugyan, hogy az értékek, vagy az árak mérése elengedhetetlen feltétele a forgalomnak, de ezt csak közvetve szolgálja. Az értékek, vagy az árak a pénz segítségével való mérése ugyanis nem vesz részt közvetlenül a forgalomban.

Az érték nem a dolgok benső tulajdonsága, mint aminő a súly, a kiterjedés, a szín stb. Az érték viszony az ember és a tárgy között; az a jelentőség, amit az ember egy tárgynak tulaj-

4) Helfferich: Das Geld. Leipzig, 1923. VI. kiad. 195. lap.

donit. A forgalmi érték ennek az egyéni értékelésnek csupán általánosítása, amennyiben most már nemcsak egyetlen egy ember, hanem az egész emberiség áll szemben ezzel az értékelendő tárggyal. Az érték tehát mindig becslés útján jön létre. Minden érték alapja így hát az egyéni értékelés. Ez pedig rengeteg mellékkörülmény együttműködésének következménye, rengeteg befolyásnak, hatásnak az eredője. Nem csekély része van ebben a ritkassági tényezőnek, mert a gyéribben előforduló javakat aránylag értékesebbnek tartjuk, mint a gyakoriakat. A piac kereslet és kínálat törvénye is ezen a jelenségen alapszik.

Az ellenszolgáltatás nagyságát, amit vétel esetében pénzben nyújtunk, vagy amit az eladó az illető jószágért kapni óhajt, nevezzük *árnak*. Az ár tehát az eladni, vagy megvenni kívánt jószág értéke közti viszony kifejezve, egy bármilyen más jószág segítségével. Itt az egyik áru egy bizonyos mennyisége van viszonyba állítva egy másik áru egy bizonyos mennyiségével; az ezek közt fennálló viszonzszámot nevezzük *árnak*. Ha most ezek közül a tényezők közül az egyik pénz, úgy megkaptuk ama bizonyos árunak forgalmi árát.

A csereviszony nem mérés által jön létre, hanem megegyezés következménye; a két szemben álló fél egybehangzó elhatározása. Es csak ez a tény adja meg az alapot a kicserélt áruk kölcsönös mérésére. Más szóval; az árat nem a csereértékek viszonya határozza meg, hanem ez csak lehetővé teszi a csereérték mérését, amennyiben alkalmi ad az összehasonlításra.

A pénz értékegységének a megállapítása a következőképen történik: az állam megállapítja azt a nemes fémét — aranyat, vagy ezüstöt, vagy aranyat és ezüstöt — amelyhez a kérdéses jószág értéke minden esetben hasonlítandó, hatórvényes intézkedésre vagy ítéletre van szükség. Ez által ez a nemes fém, vagy nemes fémek értéke képezi a pénz értékét is és ennek egyes érme alakjában kivert darabjai alkotják a pénzegység értékét. Mivel minden követelésnek az képezi tulajdonképeni értékét, hogy végső esetben törvényes úton érvényesíthető, természetes, hogy a törvény által megállapított pénzérték és pénzegység megállapítási módja az egész gazdasági életben szükségképen elterjedt.

A pénz értékét tehát az őt alkotó nemes fém értéke képezi. Az áru piaci ára így hát nem más, mint az áruk értéke ennek

a nemes fémnek a segítségével kifejezve. A pénz értékét gazdasági erő adja: jelen esetben a nemes fém. Ezzel szemben az értékegység emberi alkotás, ennek a nemes fémnek mesterségesen körülhatárolt része.

Ha a pénz lényegét abban látjuk, hogy forgalmi közvetítő a gazdálkodó egyének között, amennyiben maga lép be a forgalomba és cserénél, fizetésnél és tőkeközvetítésnél kézről-kézre jár, ugy ezzel egyúttal a pénz értékközvetítő tulajdonságát is elismertük. Az épen most felsorolt esetekben a pénz a gazdálkodó személyek közt forog és közben nem áll meg. De ha a pénz nem jut el azonnal céljához, hanem valami más módon, például hitel alapján a gazdasági forgalomban kis vargabetűt irle, úgy a pénz egy újabb és a tőkeképzés szempontjából legfontosabb tulajdonságával találkozunk; a térben és időben való érték-megőrzés funkciójával.

A pénznek csupán ezzel a funkciójával értünk el a mai értelemben vett pénz fogalmához, mert csak a három forgalmi funkció ez utóbbival karöltve képes a gazdálkodó személyektől függetlenített forgalmat teljes mértékben kielégíteni.

A pénz tér és időbeli értékközvetítő funkciójának több előfeltétele van. Legelső az anyagi romolhatatlanság. Ez a nemesfémeknél biztosítva van. Forgalmi szempontból a legfontosabb az értékállandóság. Mivel a gazdaságelmélet felfogása szerint a pénz az értékesség tulajdonságát egy gazdasági erőtől, a most tárgyalandó fedezeti elmélet szerint a nemes ércektől nyeri, úgy a pénz értékének sorsa függ ennek a gazdasági erőnek, jelen esetben a nemes fémek értékének a sorsától. A pénz értékállandósága biztosítva van, ha a nemes fémek értékállandósága biztos.

A modern pénzgazdaság megőrzési módja térben és időben: a pénz kihelyezése, a kölcsönzés, kamatoztatás. Itt tehát a pénznek két funkciót a olvad egybe: a tőkeközvetítő és érték-megőrző funkció. Ezt a két funkciót azonban külön-külön kell kutatnunk és nem szabad egy funkciónak tekintenünk, mert a közgazdasági élet zavaros időszakában a ke tö újra különválnak és. jelentőségük is megváltozik.

A pénz a közgazdasági élet egy kialakult jelensége; egy gazdálkodási mód nélkülözhetetlen eszköze, amelynek gazdasági szabályozáson kívül jogi szabályokra, törvényekre is van szük-

sége. A modern jogállamnak nemcsak joga, de kötelessége is megvédeni a pénzt mindenféle jogi és gazdasági támadás ellen. A gazdasági értelemben vett pénz természetesen *más*, mint a jogi érteit emberi vett. Igyekeztünk azonban olyan meghatározást találni, amely *a két* különböző szempontot össze tudja egyeztetni.

A pénz jogi értelemben véve: egy állam területén belül mindazon tárgyak összessége, amelyek a jogrend felfogása szerint közönséges rendeltetésük alapján vagyontárgyakat közvetítenek a gazdálkodó személyek között. A jogi értelemben vett pénz előfeltétele tehát, hogy az állam elismerje annak. Ez érthető is, ha ismételjük a már fentebb mondottakat: minden követelés csupán akkor és annyiban bír értékkel, amennyiben végső esetben törvényes úton érvényesíthető. Ha ez az érvényesíthetőség hiányzik, akkor, a gazdasági élet elveszti az eszközét, amellyel a teljesítést kieroszakolhatná és óvakodni fog ilyen, vagy ehhez hasonló szerződéseket kötni. Ugyanilyen okok miatt csak olyan pénz maradhat hosszabb ideig forgalomban, amelyet a jogrend is elismer annak, mert minden más egyébbel teljesített fizetés jogi értelemben véve nem jelent fizetést és így ez a követelés törvényes úton érvényesíthető marad. Látják tehát, hogy a jogi érvényesíthetőség az az eszköz a törvényhozó kezében, amellyel egy szerződési módot, egy közgazdasági jelenséget elismerhet vagy eltörölhet.

Ezek az állami intézkedések azonban a magánjog, a kereskedelmijog és a perjog, tehát a tágabb értelemben vett magánjog kereteit nem haladják túl. Ki kell terjesztenünk figyelmünket a tágabb értelemben vett közjogra is, tehát a közjogra, közigazgatási jogra, de főleg a pénzügyi jogra. Az állam azzal az intézkedésével, hogy a saját maga által kibocsátott pénzt a teljes kibocsátási értékben fizetés alkalmával elfogadja, a pénz sorsának rendkívüli nagy biztosítékát nyújtja azért, mert minden egyes pénzdarab forgalmi útja közben egyszer egészen biztosan megfordul az állampénztárban. Már egymaga ez a teljes mértékben való fizetési lehetőség a pénz értékének sorsát útjának nagyrészen biztosítja.

Az államnak mindezek az intézkedései a pénz sorsát csak közvetve befolyásolják. A legfontosabb kétségkívül az államnak az a rendelkezése, amely a pénz értékének alapját képező gaz-

dasági erő miként való felhasználásáról, illetve feldarabolásáról szól. Ezt a gazdasági erőt a most szóban levő elmélet szerint a nemesfémek képviselik.

Hogy az állam a pénznek, mint állami intézménynek a sorsát teljesen a kezében tarthassa, kénytelen a pénzalkotás kizárólagos jogát magának tartani fenn, tehát minden nem az állam törvényei szerint való pénzalkotás jogtalan nemcsak azért, mert az állam jogait sérti, hanem legfőképpen azért, mert a pénztulajdonosoknak nagy kárt okoz. A hamispénz legkevésbé az államra nézve káros és legjobban arra, akinél a pénz hamis voltát észreveszik, aki pedig ezt a pénzdarabot jóhiszeműleg teljes értékben fogadta el.

Annyit tehát megállapíthatunk, hogy az állam kizárólagos pénzkibocsátási joga feltétlenül szükséges a pénz sorsa érdekében.

Pénzérték, valuta (Wahrung) alatt értjük egy állam, vagy állami közösség pénzének egységeiben kifejezett értékét.⁵⁾ Az egy és ugyanazon egységre vonatkozó pénzdarabok — érmék és bankjegyek — összessége alkotja az értékrendszert. Az értékrendszer tisztán elméleti elképzelés, amelynek a gyakorlatban a pénzrendszer felel meg, amit mi a hétköznapi nyelven is pénzrendszernek nevezünk.

A pénznek az értékesség tulajdonságát a fedezeti elmélet felfogása szerint egy erre a célra megjelölt nemes lém kölcsönzi, még pedig olyan módon, hogy meghatározzák azt a fémmenyiséget, amelyhez a pénznek egy értékegysége tartozik. A pénz értékegysége tehát érme alakba kiverve ezt a nemes fém mennyiséget tartalmazza — legalább is megközelítőleg. A pénz sorsa így teljesen összeforrott a nemesfém sorsával és ettől csak rendszerváltoztatással különíthető el.

Ha a nemesfém értékének jövődő sorsa biztosítva látszik, úgy érdemes és célszerű, hogy az állam elválaszthatlanul kapcsolja össze a pénz értékével. Ez úgy érhető el, hogy az állam hajlandó bármilyen mennyiségben a kérdéses fémét érmévé kivenni — csekély veretési költségek levonásával. Ebben a helyzetben tehát mindenki nemesfém tulajdonát bármikor pénzzé és pénzté, azaz követeléseit bármikor nemesfémmé távozthatja át. Ez a kettős biztosíték elválaszthatatlanul összeköti a pénz és a nemesfém értékének sorsát mindaddig, amíg ezek e biztosí-

⁵⁾ Helfferich: Das Geld. Leipzig, 1923. VI. kiad. 413. lap.

tékok fennállanak, mert mihelyt csak az egyik is megszűnik, akár állami parancs, akár gazdasági lehetetlenülés folytán, a pénz értékének sorsa magára marad.

A pénzrendszereket aszerint különböztetjük meg, hogy melyik nemesfém, vagy nemesfémek gazdasági erejét veszik igénybe a pénz érdekében. Gyakorlatilag itt csak két nemesfém jöhet számításba: az arany és az ezüst, vagy mind a kettő egyszerre. Erről a nemesfémről nevezzük el a valutát arany, ezüst, vagy kettős értéknek.

Külön magyarázatot kíván azonban a kettős érték, az a valuta, amelynek arany és ezüst egyszerre képezi alapját. A pénz sorsa itt mind a két fémhez egy tény által van kötve, a pénz értéke mind a két fém értékingadozásait követi. Szükséges tehát hogy a két fém értékviszonya is pontosan meg legyen állapítva, azaz határozottan kijelentve, hogy egy bizonyos mennyiségű aranyak milyen mennyiségű ezüst felel meg. Ez erőszakolt eljárás, mert a két nemesfém értékingadozása — mivel csekély eltéréseket is jelentőseknek kell tekintenünk — állandónak mondható. Mihelyt tehát az egyik nemesfém értékesebb lesz, mint az általa képviselt pénzdarab, úgy azonnal eltűnik a forgalomból, mert mint áru sokkal előnyösebben értékesíthető, Ugyanakkor természetesen a másik fém értéke aránylag csekély s így nagy mennyiségű érme kerül belőle forgalomba.

A pénzrendszerek közül tehát a kettős valuta nem felel meg teljesen a kívánalmaknak, mert két fém állandó értékingadozásai nagyon ártanak majd az egyik, majd a másik fém forgalmi képességének. *A legideálisabb az aranyfedezettel bíró pénzérték.* Az arany nemcsak azért előnyösebb, mert értékesebb, mint az ezüst, hanem azért is, mert ez képezi a legtöbb modern állam berendezésének az alapját s így mivel az államok legnagyobb része érdekelve van pénzének sorsa által, esetleges értékingadozásait mindenféle eszközökkel igyekeznek megakadályozni. A fedezeti elmélet ideális pénzrendszere tehát az aranyérték. Az állam feladata csak annyiban áll, hogy a pénzforgalomhoz szükséges arany mennyiséget összegyűjtse és érme alakjában kiverve az arany gazdasági erejét feldarabolja. A pénz tehát önmagában hordja az értékét.

Az már részletkérdés és fejtegetéseinket nem befolyásolja,

hogy miként van megállapítva az egyes érme — s ami a legfontosabb — az értékegység nemesfém tartalma. Itt kétféle módszer áll az állam rendelkezésére:

1. megállapítást nyert, hogy egy bizonyos mennyiségű tiszta nemesfémről hány darab meghatározott értékű érme verhető — ez az úgynevezett *pénzláb*;

2. vagy pedig az nyer meghatározást, hogy egy adott finomságú nemesfém ötvözetből hány érme verhető — ez az úgynevezett *pénzszabás*. Ez az utóbbi az elterjedtebb mert ezáltal az érme teljes súlya is meg van állapítva és nemcsak a szinsúly, mint az az első esetben volt.

A teljes belső értékkel bíró érme alakjában kivert pénz aztán kikerül a forgalomba. A pénz sorsa szempontjából igazán mellékes, hogy milyen címen és milyen alkalommal kezdi meg pályafutását, mert forgalmi értéke biztosítva van belső értéke által.

A teljes belső értékkel bíró nemesfém-érmék azonban nagyon nehézkesek a gazdasági forgalomban nagy súlyuknál és tömegüknél fogva. Szükség volt tehát valami kisebb, könnyebb, de mégis nagy értéket képviselő tárgyra, amely az igen nagy tömegben nehézkes érmét helyettesítené. így alakult ki a *bankjegy*.

A bankjegy történeti kialakulásáról tudjuk, hogy az angol ötvösmesterek letéti jegyeiből fejlődött ki. A gazdag angol főurak és bankárok nem tartották maguknál pénzkészleteiket, drágaságaikat, nemesfém tulajdonukat, hanem őrizetre átadták egy erre a célra berendezkedett ötvösnek, aki letéti jegyeket állított ki. Ezekből a letéti jegyekből fejlődött ki a bankjegy oly módon, hogy előbb csak írásban és az ötvösöknél való bejelentés kötelezettsége mellett volt engedményezhető, később az engedményezés szóval, minden bejelentés nélkül; végül pedig ez a letéti jegy pusztán átadással is érvényesen átruházható volt. Ezt a fejlődési fokot képviseli a ma is forgalomban lévő bankjegy.

Az állam tehát nemcsak teljes belső értékkel bíró érméket bocsát ki, hanem bankjegyeket is, amelyeknek egyetlen célja az, hogy a forgalmat megkönnyítsék. A bankjegyeknek azonban saját maguknak értéke nincs, mert csak helyettesítő szerepet játszanak, pótolják az érmeket és értéküket is az érmektől nyerik.

A bankjegy tehát utalvány megadott mennyiségű, teljes belső értékkel bíró, nemes fémből vert érmére.

Az állam az általa célszerűségi okokból kibocsátott bankjegyeknek úgy biztosít értéket, hogy kötelezi magát a bankjegynek az általa képviselt nemesfém érmére bármikor való beváltására. E célból természetesen szükséges, hogy megfelelő mennyiségű nemes érc *fedezet* álljon a jegybank rendelkezésére. Hogy mennyi legyen ez a fedezet, ez képezi további fejtegetéseink tárgyát.

Már fentebb is többször említettük, hogy a forgalomban lévő pénz mennyisége sohasem állandó. A gazdasági konjunktúra, a termelési lehetőség és az ezáltal fellendült vállalkozási kedv nagyobb hiteligényeket támaszt, amelynek kielégítésére nagyobb pénz mennyiségre van szükség. De a gazdasági élet ilyen irányú kilengésein kívül a pénz mennyisége bizonyos időszakonként nagy kilengésnek van kitéve, A tőzsdei ultimó napok, minden hónap eleje és vége, de különösen a lakbér negyedek időpontja nagy pénzmennyiségek mozgósítását teszik szükségessé.

A pénz mennyisége tehát állandó hullámnak van kitéve, amit az ércfedezet, a dolog természeténél fogva nem követhet. Hiszen a nemes érc fedezet állandó növelése és csökkentése teljesen lehetetlen és elképzelhetetlen; a piacon nagyobb mennyiségben megjelenő nemesérc mennyiség annyira lenyomná az árakat, hogy az alapján megrendítené az egész rája alapított pénzrendszert is.

A kérdés tehát fennáll: milyen nagyságú legyen a nemesére fedezet, hogy a pénz értékét minden körülmények között biztosítani tudja? A legideálisabb volna a teljes fedezet, vagyis az olyan, amely még a legnagyobb szükséges bankjegyforgalom mellett is teljes értékben fedezni képes az összes bankjegyeket, Ez azonban amellest, hogy szinte lehetetlen, szükségtelen és felesleges is.

Olyan nagy mennyiségű nemes ércet igényel és tart kis bankjegyforgalom mellett is feleslegesen lekötve, amit pedig az ipar nem nélkülözhet. Össze kell tehát egyeztetni a két szempontot. A gyakorlat ugyanis azt mutatja, hogy biztos gazdasági időszakokban nagyon kevesen, mondhatnánk senki sem akad, aki a bankjegy nemes ércre való beváltási jogát a jegybankkal szemben érvényesítette volna. így jutottak arra a gondolatra,

hogy nem szükséges az egész forgalomban lévő bankjegy mennyiségnek teljes fedezettel bírnia. Hogy milyen arányú a legkisebb megkívánt fedezet, az országonként változik. A legkisebb, a gyakorlatban még előfordult fedezeti arány az állam teljes beváltási kötelezettsége mellett: a harmad fedezet.

Tehát a harmad fedezet volt az a minimum, amely a gyakorlat tanúsága szerint a gazdasági élet rendes menete alkalmával minden fennakadás nélkül képes volt az összes igényeket kielégíteni. Természetesen egészen más a helyzet zavaros gazdasági időkben. Mindenki félti a pénzt és így a hitelezők megrohanják a bankokat, tehát a bankjegytulajdonosok is a jegybankot, mert hiszen ők is tulajdonképpen hitelezői a jegybanknak. Az állam fentartja magának ilyen esetekben a jogot, hogy a jegybank készfizetési kötelezettségét felfüggeszthesse. Igaz ugyan, hogy az állam ezzel a tényével a pénzt is megfosztotta a nemes érc értékességének tulajdonságától és a saját sorsára bízta. De megmaradt még a pénz értékének a biztosítására a közjogi teljesíthetőség tulajdonsága és a magánjogi egyedüli érvényesíthetőség.

Láttuk tehát a pénz alkotásának módját és a pénz tulajdonságait a fedezeti elmélet felfogásában. A pénznek az értékeség tulajdonságát egyedül és kizárólag *vagy közvetlenül a nemes érc anyaga vagy közvetve a nemes érc fedezet adja.* Az állam feladata csupán arra szorítkozik, hogy a nemes érceknek ezt a gazdasági erejét, az értékét, összegyűjtse, feldarabolja és forgalomba helyezze.

A pénz sorsa ezek szerint elválaszthatatlanul össze van kötve a nemesfém sorsával, Ennek két biztosítéka van:

1. a szabad pénzveretési jog, azaz, hogy bárki bármilyen mennyiségű nemesfémot nyújthat a jegybankhoz, ahol ennek megfelelő *mennyiségű* érmét kap;

2. a teljes készfizetés fentartása, azaz bármikor bárki kívánatra megkaphatja követelését nemes érc érmékben,

Ez a kettős biztosíték egyúttal a pénz felső és alsó értékhatárát is megállapítja. Felső értékhatár lesz az, amidőn a pénz értéke valamely oknál fogva annyira emelkedik a nemes ércével szemben, hogy érdemes minden nemes ércet pénzverés céljából a jegybankhoz benyújtani. Ez azonban a nemes fém piacon hagy

keresletet idéz elő, ami viszont az árat emeli és a pénz és nemes érc értékviszonyát újra helyreállítja.

Az alsó értékhatár viszont akkor alakul ki, amidőn a pénz értéke valamely oknál fogva annyira lecsökken a nemes ércével szemlén, hogy érdemes a bankjegyeket érmékre átváltani és azokat beolvasztva a nemesfém piacon értékesíteni. Ez az eljárás azonban nagy pénzszükségletet idéz elő, ami viszont a pénz értékét emeli a nemes ércel szemben és így a kettőjük között fennálló viszonyt újra helyreállítja.

Mint azt már említettük, a fedezeti elmélet szerint *az ideális pénz a teljes nemes ércfedezettel bíró bankjegy*, vagy teljes belső értékkel bíró nemes érc-érme. A teljes ércfedezet azonban, mint arra föntebb rámutattunk, nemcsak, hogy rendkívül nehezen érhető el, hanem felesleges is. Mondottuk, hogy elegendő a bankjegy forgalomnak csak bizonyos hányadára vonatkozó fedezet, amely azonban legalább annyi legyen, hogy a legnagyobb bankjegyforgalom alkalmával sem szálljon a megkívánt fedezeti arány alá. Ezek szerint tehát az ércfedezet helyes méretezése céljából szükség van a bankjegyforgalom várható mennyiségének — ha csak hozzávetőlegesen is — előre való megállapítására.

A forgalomban lévő pénz mennyisége már a klasszikus közgazdák is foglalkoztatta. Ok állapították meg a következő alaptörvényt, amely a mi megállapításainknak is keretül szolgál:

Mivel a pénz kézről-kézre jár az áruk forgalmi útját téve meg, de fordított irányban és ezt befejezve újra el3lről kezdi, így hát valamely pénzgazdaság pénzszükségletét két tényező határozza meg:

1. az adott időpontban a kereskedelmi forgalomba kerülő áruk értéke és
2. a pénz haladási sebessége a közgazdaságban, azaz a pénz forgalmi gyorsasága.

Ez a két tényező azonban csak nagy általánosságban határozza meg a pénzszükségletet: ezt az említett kettőn kívül még sok kisebb is jelentékenyen befolyásolja. Maga a pénz forgalmi sebessége is erősen összetett tényező, A pénz teljes és helyes kihasználása csökkenti a pénzszükségletet, Minél tekervényesebb és hosszabb a pénz útja a közgazdaságban, annál kevesebb pénzre

van szükség ugyanolyan forgalmi sebesség mellett is. Ez képezi a *pénz kihasználásának intenzitását*.⁶⁾

A pénz útjának tartama szoros összefüggésben van a fizetési időpontok gyakoriságával. A ritkábban történő fizetések alkalmával — mint például félévi kamat, vagy negyedévi lakbér — a pénz megreked a magángazdaságban és csak a fizetési terminus időpontjában halad tovább forgalmi útján. A pénz útjának hossza viszont szoros összefüggésben van a népsűrűséggel. A pénzszükséglet annál kisebb, minél több a magángazdaság. A nagy népsűrűségű, fejlett iparral és élénk kereskedelemmel rendelkező államok jóval kevesebb pénzzel kielégítik pénzszükségletüket, mint a ritka népességű és egyenlőtlen elosztású lakossággal bíró államok.

Utolsó, de épen nem a legcsekélyebb jelentőségű tényező a hitelforgalom fejlettsége. A kiterjedt csekkforgalom, az átutalások nagyban csökkentik a pénzszükségletet. A készpénz t. i. ebben az esetben a bankok pénztárában maradna kihasználatlanul, mert a bank hitelezői nem készpénz fizetésekkel, hanem átutalásokkal intézik el fizetéseiket egymás között. A nagy készpénzkészletől azonban minden bank óvakodik a nagy kamatvesztések miatt (és ezen kívül manapság a biztonság miatt is.) Így hát a bankok pénztárában feleslegesen lévő készpénz épen a kamatvesztések miatt kerül vissza a jegybank pénztárába. A hitelforgalom fizetési módjának az átutalásnak a készpénz forgalom fizetésével szemben nagy előnye a kamatvesztesség elkerülése. Nem kis jelentőségű a kényelem, biztonság és gyorsaság. Ezek a nem megvetendő tényezők mind a pénz szükségletet csökkentik.

Felsoroltuk tehát a tényezőket, amelyek kihatással bírnak a pénzszükséglet nagyságára, amennyiben a pénz útjának hosszát és idejét befolyásolják. Az ekként megállapított keret lesz a minimum, amelyhez a fedezet szabható. Ennek az értéknek megfelelő mennyiségű nemes ércre van szüksége a jegybanknak, hogy a bankjegy forgalmat minden nehézség nélkül megindítsa és sikerrel fenn is tudja tartani.

Az ércfedezet felső határának megállapítása szintén nem kis jelentőségű feladat. A túlméretezett fedezet rengeteg nemesércet von el a forgalomból — amire pedig az iparnak multhatatlanul szüksége van — és így a nemesérc ára felszökken ugyanezen

⁶⁾ Helfferich: Das Geld. Leipzig. 1923. IV. kiad. 508. 1.

nemesérczel fedezett pénzzel szemben. Előáll tehát az a már főntebb is vázolt helyzet, hogy az érme alakjában kivert nemesércet érdemes felhasználni ipari célokra is. A pénz eltűnésének ez a módja amellelt, hogy a pénzszükségletet növeli, még az ércfedezetet is csökkenti, tehát kettős karos hatása van és így súlyos következményekkel jár.

Már az elmondottakból is kitűnik, hogy milyen nagy a jelentősége a pénzszükségletnek és a pénzellátásnak. Ez a két tényező alkotja tulajdonképen a pénzforgalomban a *keresletet és kínálatot*. Épen úgy, mint a piaci áralakulásban a kereslet és kínálat együttes hatásaként alakul ki az áru ára, forgalmi értéke, épenúgy a pénzszükséglet és ellátás alakítja ki a pénz árát, forgalmi értékét. Az árunál az ár és forgalmi érték egy és ugyanazt jelenti, azonban a pénznél ez két különböző tulajdonság. A pénz ára a kamatláb nagyságában, míg forgalmi értéke a vásárló erőben nyilvánul.

Egyet kell még megjegyeznünk. Mind a két esetben az okozat lecserélhető az okkal. Az ár mesterséges emelésével, vagy csökkentésével a kereslet és kínálat befolyásolható. A pénznél azonban — mint azt már láttuk — az ár és forgalmi érték nem egy és ugyanaz. Ezek közül csak az előbbi, az ár változtatható mesterségesen a kamatláb erőszakos emelésével, vagy csökkentésével. Az utóbbi, a forgalmi érték, a pénz vásárló ereje, csak a többi három tényezőnek — a kamatlábnak, a pénzszükségletnek és a pénzellátásnak — együttes változtatása mellet befolyásolható.

A pénz forgalmi értéke, vásárló ereje tehát három tényező együttes hatásának a következménye: a pénzszükségletnek, ellátásnak és a kamatláb nagyságának. Ettől a forgalmi értéktől megkülönböztetendő a pénz *anyagi értéke*. Az utóbbi csak a fedezettől függ és annak nagysága és biztossága szerint változik. Mivel pedig a fedezet nagysága állandónak mondható, mert normális körülmények között nem változik, sőt könnyen nem is változtatható, a pénz anyagi értéke egyedül a fedezet biztosságától függ. Az ércpénz magában hordja az anyagi értékét, de nem úgy a bankjegy, ennek csupán a teljes készfizetés biztositja az anyagi értékesség tulajdonságát.

A pénz anyagi értékével szemben meg kell különböztetnünk.

annak forgalmi értékét. A fedezeti elmélet felfogása szerint ez a kettő szoros kapcsolatban van egymással. Mivel a pénznek értéket egyedül az anyag ad — a bankjegynek az ércfedezet — a pénz forgalmi értéke, azaz vásárló -ereje megegyezik az anyagát, képező, vagy fedezetét szolgáló nemesérc mindenkor piaci árával.

A nemesérc piaci ára tehát rendkívül nagy fontosságú a nemesfémre felépített pénz sorsa szempontjából. Enyhíti ezt a szoros kapcsolatot és ennek súlyos következményeit az a tény, hogy a nemesércek áringadozása nagyon csekély, de különösen az aranyé, amely a legtöbb modern állam pénzrendszerének alapját képezi s így világszerte, hogy értéke állandó maradjon,

A nemesércek áralakulását is a kereslet és kínálat szabályozza. Itt lép közbe, mint jelentős tényező az ipari termelés, amely a keresletet nagyban emelheti. A nemes ércnek ekként támadt árváltozása a ráalapított pénz anyagi értékét is magával viszi. Ez azonban csak egy tényezője a pénz forgalmi értékének, vásárló erejének, A kamatláb, a pénzszükséglet és ellátás ettől függetlenek. Ha tehát a kamatláb és a pénzellátás nem követi a pénzszükségletet, úgy a pénz anyagi és forgalmi értéke között feszültség támad, amely súlyos pénzügyi következményekkel jár, Ha az anyagi érték a magasabb, úgy a nemes érc eltűnik a forgalomból és átkerül az áruforgalomba. Ellenkező esetben a következmény is fordított.

A pénznek tehát kétféle értékét különböztetjük meg: anyagi és forgalmi értékét. A fontosabbik a fedezeti elmélet szerint az anyagi, mert befolyással bír a forgalmi értékre, míg emennek semmiféle kihatása sincs ez utóbbira. A pénz anyagi értéke pedig szoros összefüggésben áll az alapját képező nemes érc fe 'eztől, illetőleg annak értékével. A legelső okot és a legutolsó okozatot összekapcsolva levonhatjuk a konklúziót, hogy a pénz értéke az alapját képező nemesérc értékétől függ.

Ilyen módon a fedezeti elmélet a pénz értékét egy gazdasági erő, a nemes érc következményének mondja, amelynek sorsa elválaszthatatlanul összefügg ez utóbbiával.

2. A pénz forgalmi tulajdonságainak elmélete.

Tárgyalásaink előbbi fejezetében ismertettük a pénz és a pénz értékének keletkezését a gazdaságelmélet egyik csoportja, a fedezeti elmélet felfogásában. Eszerint a pénznek értéket egyedül a reá vonatkozó nemesérc fedezet kölcsönöz és sorsa mindenben függ ennek a nemesfémnek a sorsától.

A jegybanknak meg van azonban az a joga, hogy állami felhatalmazás esetén — nehéz gazdasági időkben és pénzügyi bajok alkalmával — a készfizetéseket felfüggeszthesse. Ekkor tehát a pénz magára marad, sorsára van hagyva. És mégis teljes értékben (súlyos gazdasági zavarok esetén csekély értékcsökkenéssel) forgalomban marad és képes a pénzgazdaság minden igényét kielégíteni. A továbbiakban vizsgálni fogjuk, hogy mi hát az a gazdasági erő, mi az a tényező, amely ilyenkor pénznek az értékesség tulajdonságát kölcsönzi? Hogy a kívánt célt elérhessük, vizsgálódásunkat úgy folytatjuk, hogy előbb a teljes fedezettel bíró pénz gazdasági erejét szemléljük, majd megkeressük azokat a gazdasági erőket, amelyek a készfizetések felfüggesztése után is teljes erőben fennmaradnak.

A teljes fedezettel bíró, vagy teljes belső értékkel rendelkező pénznek értékét — a fedezeti elmélet szerint — az a nemes fém adja, amelyet képvisel, vagy amelyet magában hord. Ez utóbbi esetben a pénz teljes értékét állandóan magával viszi s így anyagi értéke is bármikor igénybe vehető. Nem úgy azonban a bankjegy, amely csak fedezettel bír s így csak beváltása esetén lesz teljes értéke. A bankjegy beváltása azonban körülményes és a nemesérc-érme kezelése nehézkes, azért a bankjegy a forgalomban sokkal kedveltebb az érménél, amit az Osztrák-Magyar Bank világháború előtti érme és bankjegy forgalma is szépen bizonyít.

A bankjegynek nagyobb mennyiségben ércre való beváltása még a teljes készfizetés esetén is elég hosszadalmas, körülményes eljárás és az általa elért eredmény nem éri meg a fáradtságot. De mégis „meg lehet tenni“ s ez a tudat, hogy a bankjegy kívánatra bármikor nemesércre beváltható, adja meg az értékét. Egyes államok pénzrendszerében nemcsak, hogy a teljes fedezet nem volt meg, de ez a mindenkori bankjegy forgalom

egyharmadáig is leszállt. Ha tehát a jegybank hitelezői (a bankjegy tulajdonosai) megrohannák a bankot, úgy ez nem teljesíthető az összes kívánt fizetéseket, mivel nemcsak pillanatnyilag, de sohasem rendelkezett az összes fizetésekhöz szükséges ércfedezettel. De a bankjegy tulajdonosok nem rohanják meg a jegybankot, még pedig azért, mert ezt bármikor megtehetik s így nem sietős számukra. Tehát a beváltások nem történnek tömegesen. Ha valakinek épen nemesércre van szüksége, úgy bevált egy-két bankjegyet, de ez a bankjegyforgalomhoz képest olyan csekély összeg, hogy bátran figyelmen kívül hagyható.

A nemesérc-fedezet tehát a pénzforgalomban közvetlenül nem is vesz részt, csak közvetve és annyiban, hogy gazdasági ereje által a pénznek az értékesség tulajdonságát kölcsönzi, ezt is csak olyan módon, hogy lehetőséget nyújt a bankjegy tulajdonosainak a nemesércre való beváltásra, amit ezek azonban nem vesznek igénybe. A pénznek értéket tehát az a *tudat* ad, hogy nemesércre beváltható. Ilyen módon nemesérc-fedezetre nincs is szükség, elegendő az a tudat, hogy a kellő nemesérc mennyiség áll rendelkezésre. A hit boldogít, szokás mondani. Nos hát ez a kijelentés itt is érvényes, mert ez a hit adja meg a pénznek a legfontosabb forgalmi tulajdonságát: az *értékességet*. Igazán mellékes, hogy az arany fedezet meg van-e a jegybank pincéiben, mert normális gazdasági körülmények között úgy sincs rá szükség. Teljesen elegendő, ha a jegybank mérlegében szerepel, mintha megvolna és a bankjegy tulajdonosok tényleg azt hiszik, hogy meg is van. Ha pedig gazdasági zavarok és súlyos bajok veszélyeztetnék a pénzrendszer sorsát, úgy akár megvan az ércfedezet, akár nincs meg, a jegybank készfizetési kötelezettségét úgyis felfüggesztik. Tehát ebben az esetben is mellékes, hogy van-e ércfedezet, vagy nincs.

Meg kell jegyeznünk, hogy itt következtetéseinket ad absurdum vittük és egy súlyos hibát is elkövettünk, még pedig azt, hogy a jegybank hamis mérlegét feltételeztük. Ez — tekintve azt, hogy a jegybank nemzetközi vonatkozásokban is erős ellenőrzés alatt áll — teljesen lehetetlen, amellet a kereskedői morállal sem volna összeegyeztethető. Ez azonban következtetéseink eredményét nem befolyásolja. Eszerint a pénznek értékét a bizalom, az azt kibocsátó hitele adja, az a tudat, hogy végső eset-

ben nemesércre beváltható.

A tanult közgazda ismeri a különbséget a pénzfunkció és az árfunkció között és így meg tudja becsülni a pénzt az áruval szemben. De a társadalom legnagyobb része közgazdasági kérdésekben egyáltalán nem járatos és így a nemesércnek nagyobb fontosságot tulajdonít, mint a pénznek és a pénz értékét egyedül és *kizárólag a nemesérc-fedezet következményének* mondja. Pedig a dolog éppen fordítva van. A nemesérc éppen az által nyerte azt a nagy közgazdasági fontosságát, mert a pénzrendszerek fedezetéül szolgál.

A társadalom legnagyobb része, legtöbb tagja közgazdasági kérdésekben nem járatos és így számukra a pénznek értéket az a tudat ad, hogy bankjegyeit bármikor nemesérc: e válthatja át és ilyen módon reális vagyontömegre tehet szert. Persze azt már nem gondolja meg, hogy mit kezd majd ezzel a nemesérc tömeggel, hogy ez már alá van vetve a piac törvényeinek és hogy csak kisebb gazdasági zavarok esetén is ez a nemesérc tömeg többé nem pénz, hanem áru, mert elvesztette legfontosabb tulajdonságát: a forgalmi funkcióját. Tehát a pénz funkcionális tulajdonsága az az előny az áruként szereplő nemesérccel szemben, amely bankjegy tulajdonosokat a bankjegy beváltásától visszatartja. Nagyon találóan fejezi ki a forgalmi funkcióval bíró pénz előnyeit az álló vagyon tulajdonságaival bíró nemesérccel szemben Johann Alfréd Urban, fiatal osztrák közgazda, amidőn azt mondja; „Nicht reich muss man sein, *Geld* muss man haben.“

Tehát a legnagyobb jelentőséggel az emberre nézve a pénz forgalmi funkciója bír, amelyre a társadalom általános bizalma képesíti, amely viszont az azt kibocsátó hitelén alapszik. Így hát végső fokon a pénz értéke a *hitelen* nyugszik, Hogy milyen esz-közzel szerzi meg a pénz kibocsájtója ezt a hitelt, az nagyon változó. Az ismertetett esetben az érc-fedezet szolgáltatott ennek a hitelnek alapot. De lehet ez — amint látni fogjuk — a nemzeti vagyon, földbirtok, vagy bármi más.

Összefoglalva az elmondottakat: a pénz értéke az azt kibocsátó államnak a nemesérc-fedezet által szerzett hitelén alapszik. Más oldalról az államhatalom közjogi és magánjogi rendelkezései, biztosítják a pénz állandó, egyenletes és a kibocsátó által meghatározott értékét. Hogy melyek ezek a közjogi és magánjogi

biztosítások, arra már az előbbi fejezetünkben céloztunk. Ideje, hogy ezeket részletesen kifejtjük.

Az államháztartás tetemes kiadásokkal jár, amelyeket az állam a vagyon, a jövedelem, vagy más kereskedelmi tevékenység után az egyes állampolgárookra rótt adóval fedez. Ezek a helyhatósági, vagy állami közadók az illető felet végrehajtás terhe mellett vagyoni jogilag kötelezik és meg van az a privilégiumuk, hogy minden más követelést megelőzzenek. Ezek a közszolgáltatások pénzben vannak megállapítva, természetesen annak a pénznek az értékében, amely az illető állam területén akkor hivatalosan forgalomba van. A pénz (bankjegy) tulajdonosoknak így hát egy fontos forgalmi, illetve értékesítési lehetőség áll rendelkezésére; a birtokukban lévő pénz adó fejében teljes értékben befizetetik az állampénztárba. És ha ez a teljesítés idején nem történik meg, úgy a fizetési meghagyás, késedelmi kamat, vagy végső esetben a végrehajtás szintén erre a pénzértékre szól. A közjürelékok lerovása tehát csakis az állam által kibocsátott pénz segítségével teljesíthető, ami a pénz (bankjegy) értékesíthetőségének és forgalmi funkciójának körét nagyban szélesíti, főleg, mert a bankjegy tulajdonosa a bankjegyet *teljes értékben* értékesítheti. A bankjegy ugyanis, — mint azt már más vonatkozásban elmondtuk — szabályos forgalmi útját a jegybanknál benyújtott váltó leszámítása alkalmával kezdi meg. A jegybankot csak a váltó és a pénz névértéke érdekli. Szükséges, hogy legalább az az intézmény ismerje el teljes értékűnek a pénzt, amely azt megalkotta. A jegybank tehát teljes névértékben fogadja el a saját maga által kibocsátott pénzt a váltó követelés névértékének kiegyenlítése fejében. Ez újra egy fontos biztosítéka a bankjegy tulajdonos kezében annak, hogy pénzét teljes névértékben értékesítheti.

Végül foglalkoznunk kell a tisztán magánjogi — legnagyobb részt kereskedelemjogi — követelések, illetve tartozások sorsával. Minden magánjogi követelésnek értéket az ad, hogy végső esetben peres, vagy perenkívüli eljárás segítségével az államhatalom igénybevétele útján érvényesíthető. Az állami jogalkalmazó hatalom ezt a követelést pénzben állapítja meg, még pedig az illető állam területén forgalomban lévő pénz akkori teljes névértékét véve figyelembe. A követelés tehát végül is érvényesen csak pénzben teljesíthető a teljesítés alkalmával pedig a pénz-

nek a névértéke szolgál a teljesítési érték nagyságának mérésére, íme tehát az utolsó, de legfontosabb biztosíték a bankjegy tulajdonosának a kezében pénzének jogszünetítő hatása, vagyis az, hogy magánjogi követelések érvényesítésére, vagy tartozásának kielégítése alkalmával a pénzt teljes névértékben érvényesítheti.

Most már összefoglalhatjuk az elmondottak alapján, hogy milyen biztosítékok állanak a nemesérc fedezettel bíró bankjegy rendelkezésére. Ezeket a biztosítékokat két csoportra oszthatjuk: anyagi és forgalmi biztosítékokra.

A bankjegy anyagi biztosítékául a nemesérc fedezet szolgál. De mint azt már fentebb is kifejtettük, ez csak a jegybank hitelének megszerzésére s így a bankjegy irányában a bizalom megnyerésére irányul, mert hiszen a teljes bankjegy forgalomnak anyagi fedezetétül nem szolgálhat.

A másik csoportja a biztosítékoknak a teljes névértékben való köz- és magánjogi érvényesíthetőség: az a lehetőség, hogy a bankjegy tulajdonos pénzét végső esetben az államhatalom segítségének igénybe vételével teljes névértékben fogadtatja el másokkal.

Hogy milyen nagy jelentőségű a pénz iránti *bizalom*, amelyet a jegybank az aranyfedezet segítségével szerez meg, azt Paul Painlevé-nek, a volt francia miniszterelnöknek az aranypénz sorsáról írott egyik cikke is mutatja, amelyben a többek között ezeket mondja:

„A pénz mozgásait és forgalmi elosztódását két alapvető ok szabályozza: az első ok kereskedelmi, ipari és pénzügy természetű. Ez irányítja napról-napra az áruforgalmat és a hiteléletet; a másik ok talán még fontosabbnak mondható, mivel az előbbit lényegesen befolyásolja: ez lélektani természetű és rajta a biztonság és a hitel benyomásai uralkodnak.“¹⁾

A pénz értékének sorsában, tehát a bizalom, a hitel döntő fontosságú. A nemesérc fedezettel bíró pénzrendszer esetén ezt a hitelt két tényező biztosítja; anyagi és forgalmi, közelebről érvényesíthetőségi biztosíték.

Visszatérve most már jelen fedezetünk elején megkezdett fejtegetéseink tulajdonképeni tárgyához, nézzük, mi történik akkor,

¹⁾ Painlevé: Megmaradjunk-e az aranypénz mellett?
Pesti Hírlap. LIII. évf. 243. sz 7. lap.

ha az állam a jegybank készfizetési kötelezettségét felfüggeszti? A kétféle biztosíték közül az anyagi biztosíték, mivel a nemes-érc fedezethez hozzájutni lehetetlen, elenyészik. A másik és nem kevésbé fontos biztosíték a teljes névértékben való érvényesíthetőség továbbra is megmarad. Mivel a jegybankok történetében a készfizetések felfüggesztése elég gyakori, szükséges, hogy az ilyen módon anyagi fedezet nélkül forgalomban levő pénz további sorsát elméletileg is megmagyarázzuk.

A készfizetési kötelezettség megszüntetésére az államot rendszerint súlyos gazdasági bajok és zavarok készítetik. Nem szabad azonban összetévesztenünk az okot az okozattal. Nem a készfizetések megszüntetése idézi elő a gazdasági zavarokat, hanem a gazdasági élet zavarai teszik szükségessé a készfizetési kötelezettség felfüggesztését. A pénznek így hát anyagi biztosítéka elenyészik, de a bankjegy mégis teljes értékében forgalomban marad, Ezt lehetővé teszi a megmaradt érvényesítési lehetőség mellett a jegybanknak az az ígérete, hogy a gazdasági élet javulásával sietni fog a készfizetéseket helyreállítani.

A jegybanknak ez az ígérete nem jelent semmi reális, anyagi biztosítékot, csupán a bizalom megtartását, hitelének megőrzését célozza: ügyes közigazgatási fogás, amely megfelelő helyen alkalmazva, nem tévesztheti el célját.

Hogy ez mennyire igaz, és hogy a gyakorlati életben ez tényleg így is van, azt sok-sok példa bizonyítja. A világháborút megelőző időkben is sok államban a készfizetési kötelezettség fel volt függesztve. Ma pedig alig egy-két úgynevezett „győző-állam” volt képes azt a maga teljes egészében fenntartani. Ezek közül is az egyik legerősebbnek és legbiztosabbnak vélt — Anglia — a napokban volt kénytelen ezt az intézkedést megtenni. A legyőzött államok közül pedig egyetlen egy sem rendelkezik készfizetéssel és pénze nemzetközi viszonylatban mégis teljes értékkel bír. A gazdasági bajok nem a készfizetés hiányának következményei, hanem az ipar és a mezőgazdasági termelésnek és ennek folytán a kereskedelmi értékesítésnek súlyos helyzetéből támadnak.

Hol keressük már most azt a gazdasági erőt, azt a biztosítékot, amely a pénz számára az értéket kölcsönzi? Az egyik biztosítéki csoport érintetlenül megmaradt: az érvényesíthetőség.

Az anyagi fedezetből is csak az az ígéret maradt meg, hogy a jegybank a készfizetést igyekszik minél hamarabb helyreállítani. A pénznek értéket ebben az esetben csak *a forgalmi tulajdonságai adnak*. Ez teszi a pénzt továbbra is értékessé; az a tudat, hogy aki a pénzt teljes értékében elfogadja, ugyanolyan értékben tovább is adhatja. Tehát itt is a hitelen, a bizalmon alapul a pénz értéke. Ez a hitel ugyan jóval kisebb, mint a készfizetési kötelezettség felfüggesztése előtt volt, de még mindig elég erős ahhoz, hogy a pénznek értéket kölcsönözzön.

A készfizetések felfüggesztésével a jegybank hitele meggyengült. Ez érthető is, hiszen a szegény embernek kisebb a hitele, mint a gazdagnak a pontosan fizető adósnak nagyobb, mint a pontatlannak. De a hitelt teljesen megvonni tőle még nem szükséges és nem is célszerű a bankjegytulajdonosok szempontjából sem, mert míg mindig rendelkezésükre áll a forgalmi érvényesíthetőség biztosítéka.

A fedezeti elmélet a pénz anyagi biztosítékát kelyezi előtérbe a forgalmi biztosítékok rovására. De a készfizetési kötelezettség felfüggesztésével az anyagi biztosíték elenyészik s így hát a pénz sorsa független lenne a fedezetül szolgáló nemesérc sorsától vagyis értékkel többé nem rendelkeznek. Hogy ez mennyire nincs így, azt főntebb már bőven kifejtettük. A fedezeti elmélet segítségével tehát az ilyen módon forgalomban levő pénz értékét nem tudjuk megmagyarázni. Itt csak a pénz forgalmi tulajdonságainak elmélete segít, amely megmagyarázza a fedezeti elmélet szerint értékétől megfosztott pénz forgalmi tulajdonságait és tényleges értékének okait.

Összefoglalva egy mondatban az elmondottakat: a nemesérc-fedezettől egy időre megfosztott pénzt a teljes értékben való forgalmi értékesíthetőség tulajdonsága segíti át a válságon; átssegíti az emberek bizalma, hogy amilyen értékben elfogadják, ugyanolyan értékben tovább is adhatják. Mindez pedig a társadalomnak a pénzbe vetett bizalmán, a jegybanknak és az államnak a hitelén alapul.

3. A német Rentenmark, mint új fedezeti irány.

A világháborút követő súlyos gazdasági helyzet és a soha nem képzelt arányban fellépő infláció nehéz feladat elé állította

az egyes államok gazdasági kormányzatát, Minden bajnak alapját a túlméretezett bankjegy, helyesebben papírpénz kibocsátás képezte, amely az árak hihetetlen emelkedését és a pénz teljes elértéktelenedését vonta maga után. Az ekként támadt bajokon segíteni, volt az állam legfőbb közgazdasági törekvése. A legelső teendő a pénz értékzuhanásának megállítása: a pénz értékének stabilizálása volt. Ezt követte a biztos alapon nyugvó új pénzrendszerre való áttérés: a devalváció. Az előbbi rendkívül nehéz feladat az állam számára, az utóbbi az állam polgárait érinti súlyosan, A teljes valutastabilizáció mind a két gazdasági féltől nagy megerőltetést kíván.

Minket a valutastabilizációból az a mód érdekel, amellyel az államhatalom az állandóan zuhanó pénznek értékállandóságot volt képes szerezni Ennek alapfeltétele: az állami költségvetés pozitív volta, amihez újabb papírpénz kibocsátásai a ninc:-en szükség. A zuhanásában megállított pénzzel egy új, biztos gazdasági alapon nyugvó pénzrendszerre kellett áttérni. Az új pénzrendszer legtöbb helyütt az arany valuta, *de lehet más is*. E téren egészen újszerű alkotás a német Rentenmark, amely tulajdonképpen átmenetet jelent a papírmárka és az aranymárka között, de különleges gazdasági szerkezete megkívánja, hogy bővebben loglalkozzunk vele.

Az infláció gazdasági zivataraiiban szükség volt egy aránylag biztos értékű pénz/iajjára. Ez a szükséglet hozta létre a szükségpénzeknek különféle fajtáját, amelyeket részint közületek, részint magánosok bocsátottak forgalomba. A különféle szükségpénzek kibocsátása különösen ott öltött nagy méreteket, ahol a legális pénz értékének zuhanása a legnagyobb arányú volt. Így Németországban is. Ez az eljárás amellelt, hogy közszükségletet elégitett ki, nagyméretű spekulációra is alkalmat adott, így hát az államháztartásra feltétlenül káros befolyást gyakorolt és üldözése szükségessé váll.

A dolog azonban nem volt egyszerű. A szükségpénzek kibocsátása olyan nagy mértéket öltött, hogy törvényerővel való megszüntetése nemcsak, hogy lehetetlen, de káros is lett volna. Az állam tehát kénytelen volt konkurensnek beállani és felvenni a versenyt a szükségpénzekkel szemben, hogy meg tudja szüntetni a saját pénzével folyó spekulációt. Ez a jelenség adott

alkalmat a Rentenmark keletkezésére.

A pénz nagyfokú és állandó értékzuhanása lehetetlenné tette hosszúlejáratú kölcsönök névértéken való folyósítását, szükség volt valamilyen más számítási módra, amely az így támadt követeléseknek, illetve tartozásoknak legalább megközelítőleg értékállandóságot adjon. Legmértányosabbnak látszott az az átszámítási mód, amely a hitelező részére is ugyanazokat a gazdasági előnyöket, illetve hátrányokat jelenti, mint amelyeknek az adós ki van téve. Tehát az átszámítási kulcs azon a gazdasági tevékenységen alapú], amelyre a hitel irányul, Az *ipari kölcsönök* tehát ipari cikkek, míg a *mezőgazdasági hitelek* a mezőgazdasági termények mindenkori árának megfelelő értékben nyertek megállapítást.

Ez az eljárás nálunk is divott hosszú ideig a *búza-valuta* alakjában. A pénz értékállandóságának biztosításával azonban ezek a rendkívüli megállapodások jelentőségüket veszítették és nálunk csupán a mezőgazdasági haszonbérleteknél maradtak fenn. Mint már említettük, a szükségpénzek kibocsátása Németországban öltött a legnagyobb méreteket. Ezek természetesen nem papírmárkáról, hanem javakról, árukról, ipari, vagy mezőgazdasági terményekről szóltak. Különösen a mezőgazdasági termények, de ezek közül is a rozs volt a legelterjedtebb alap. Ennek okát azonnal megértjük, ha egy pillantást vetünk Németország mezőgazdasági statisztikájára, amely szerint a rozstermelés egymaga többet tesz ki, mint a búza és az árpatermelés együtt véve. Így hát jelentősége ott a kenyérmagvak között a legnagyobb.

Elméleti fejtegetéseink feleslegessé teszik a kisebb arányú, vagy magánosok által történt szükségpénz kibocsátások tárgyalását s így csak a közületek (tartományok, városok községek) ilyenirányú tevékenységével foglalkozunk. A Németbirodalom kisebb államai közül a mezőgazdasági terményekalapján történő pénzkibocsátás terén a legelső és egyúttal a legnagyobb jelentőségű lépést tették Oldenburg és Mecklenburg-Schwerin az 1922-es esztendő vége felé. Együttesen bocsátottak ki *rozsértéken nyugvó szükségpénzeket*, amelyek 250 font rozs névértékű zá'oglevelek voltak. Ezek a zá'oglevelek nem voltak kamatozók, hanem öt év után 300 font rozs értékkel voltak kiválthatók. Ezt a kísérletet sok hasonló követte. De az alapeszme — a pénz értékét vala-

mely gazdasági jószágra, árura alapítani — ugyanaz maradt. A mezőgazdasági érdekeltségek leginkább rozsra alapították szükségpénzeiket, míg az ipari vállalatok különféle ipari termelvényeikre. Így bocsátottak ki *kox, szén, kálium, barnaszén, sőt kilowatt értékre szóló szükségpénzeket* is.

Az értékek ilyen módon való mérése természetesen a piaci árjelzésekben is megnyilatkozott. Nem volt többé szükség az árak átszámítására, mert a *pénz névértéke és az árak névértéke megegyezett egymással*. A német közgazdaság talaja elő volt készítve az új pénzrendszer forgalomba helyezésére.

A német kormányzat felbuzdulva ezeken a sikereken, hasonló eljárásra szánta el magát. A márka stabilizálása után az arany valutára való azonnali áttérés lehetetlen volt, mivel nem állott megfelelő mennyiségű arany a Birodalmi Bank rendelkezésére, így hát addig is, amíg ezt külföldi kölcsön útján, vagy más módon megszerzi, *közvetítő valuta* volt szükség, amely biztos pénzürtéket képvisel. Erre szolgált a Rentenmark, a járadékmárka. A történelem több hasonló jelenséget tud felmutatni. *A földbirtokon* alapult például John Law papírpénze, továbbá a francia forradalmi kormány által kibocsátott Mandats territoriaux. Ehhez részben hasonlít a Dán Birodalmi Bank pénzkibocsátási kísérlete az 1813-ik esztendőben, amelynek alapját minden *ingatlan értékének* 5%-a képezte. Mindezek többé-kevésbé sikerült előhírnökei a német Rentenmarknak. A járadékmárka tehát nem volt új eszme, csak megoldási módja, méretei, de főleg sikerei késztetnek minket arra, hogy bővebben foglalkozunk vele.

A Német Birodalmi Gyűlés 1923. októberében emelte törvényerőre a Rentenmark tervezetét. Eszerint Németország összes gazdasági ágazatai — mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, közlekedési és pénzügyi vállalatok — együttesen egy jegybankot létesítenek. Ez a jegybank ugyan a birodalmi kancellár felügyelete alatt áll, de kormányzati és üzletviteli szempontból független. Az alaptőkét 5%-os jelzáloglevelek, illetve követelések alkotják, amelyek elsőbbségi jogot élveznek minden más követeléssel szemben. A négymilliárd aranymárkára méretezett alaptőke olyan módon oszlik meg az egyes gazdasági ágazatok között, hogy felét a mezőgazdaság és felét a többi ágazatok jegyzik. A jelzálog hitelek, illetve követelések összegének megfelelő értékben *kanta-*

tozó járadéklevelek bocsájtatnak ki. Ezek a járadéklevelek szolgálnak a bank által forgalomba helyezendő *bankjegyek* fedezetül. A bankjegyek aranymárkáról szólnak és kívánatra bármikor becserélendők a fedezetül szolgáló kamatozó járadéklevelekre. A kormány által meghatározandó naptól kezdve a járadékmárka törvényes fizetési eszköz. Ugyanekkor a pontos törvényes értékviszonyt is meg kell állapítani a járadékmárka és a papírmárka között. A birodalmi bank többé nem számít le állami váltókat, azonban jogában áll az állam részére előre megállapított kereten belül hitelt folyósítani mindaddig, amíg az adók is járadékmárkában folynak be.

Mi képezi itt a pénz értékének alapját? A lehető legimmobilabb tőke, *a nemzeti vagyonra szülő záloglevél*. Két gazdasági véglét összekapcsolva: a pénznek, a közgazdaság legmozgékonyabb és legszemélytelenebb eszközének alapját a legreálisabb és legszemélyhezköthetőbb vagyontömeg képezi. Megállotta a helyét, mint azt a történelem bizonyítja: lehetővé tette Németország gazdasági megerősödését, külföldi kölcsön szerzését, nagyobb arányú aranytőke gyűjtését és ennek alapján az aranyváltó felépítését, az utóbbit természetesen a készfizetés kötelezettsége nélkül,

Nézzük a járadékmárka-törvény rendelkezéseit a pénzülmélet szempontjából. A pénz értékállandóságára a legnagyobb kihatással van a jegybank függetlenítése az államtól. A jegybank nem köteles az állami váltókat leszámítani, mert kormányzata és üzemeltetése független az állami kormányzattól. A bankóprés tehát megállt; a közgazdasági pénzhamisítás megszűnt és pénz csak szabályos ipari, vagy kereskedelmi váltó leszámítása alkalmával kerülhet forgalomba, A pénz mennyisége tehát nem nő többé korlátlanul, mert a bankjegyforgalom most már a termelés növekedését, illetve csökkenését követi. Nincs többé ok a pénz értékének további zuhanására, mert a bankjegyforgalom erőszakos emelése megszűnt, ennek következményeként a papírpénz értéke — habár alacsony fokon — állandósult. A régi pénzürendszer értékállandósága a legfőbb követelmény; csak az állandóság feltétele mellett kapcsolható össze az új pénzürendszerrel: ha a régi pénzürendszer tovább süllyed értékben, akkor a hozzákapcsolt új pénzürendszert is magával sodorja. Ha ellenben a két pénzürendszer aránya nem nyer törvényes meghatározási, vagy pedig az állam ezt az arányt

nem tartja minden eszközzel fenn, úgy a Gresham-féle törvény szerint a jobbik, új pénz áruvá lesz, eltűnik a pénzforgalomból és a forgalmait; továbbra is az állandóan süllyedő értékű régi pénz fogja lebonyolítani.

Tehát már csak *értékében állandósult pénzrendszer kapcsolható össze* egy újabb pénzrendszerrel, állandó meghatározott arány szerint. Az új pénzrendszernek olyan biztos alapokon kell nyugodnia, hogy meg ne rendüljön többé a belevetett bizalom. A legtöbb állam ezt a régi és bevált *aranyvaluta azonnali helyreállításával tette meg*. Németországban azonban ez az eljárás a főntebb vázolt okok miatt lehetetlen volt. A járadékmárkát így hát a közgazdasági kényszerhelyzet alakította ki.

Még egyszer [elvetjük a kérdést: mi képezte ennek az új járadékmárkának az értékét? Egy szóval meg lehet rá felelni: *a nemzeti vagyon*. Egy megmozgathatatlan vagyontömeg, egy állandóan változó értékű és változó jövedelmű tőke, de az sem közvetlenül, hanem csak *közvetve*, záloglevelek útján. Csak a záloglevél útján juthatott a járadékmárka birtokosa valamilyes reális értékhez.

A járadék márka tehát *a nemzeti vagyonra szóló záloglevél*. A bankjegy is tulajdonképpen záloglevél, amely azonban aranyra szól. A kettő között az a különbség, hogy míg az egyik ingó, addig a másik ingatlan vagyontömegre vonatkozik. A Rentenmark alap gondolata: miért ne lehetne az aranyon kívül más vagyontömegre, vagy akár jövedelemre is ilyen zálogleveleket kibocsátani? Hogy ez mennyire lehetséges, azt megmutatta az infláció alatt kibocsátott szükségpénzek nagy tömege és tarkasága, amelyek mindegyike hivatását betöltötte, értékállandóságát legnagyobb részét megőrizte, bírt a pénz összes forgalmi funkcióival, *de csak helyi viszonylatban*. Helyközi vagy éppenséggel nemzetközi fizetésekre alkalmatlan volt. A járadékmárka is ilyen jellegű pénz. Neki is hibája volt a helyi jellege, körzete kiterjedt ugyan egy egész nagy birodalomra, de ezen túl nemzetközi viszonylatokban fizetésekre nem volt használható. Szerencséje volt, hogy ez a hátránya a gyakorlatban nem jelentkezett, mert mielőtt erre sor került volna, a járadékmárka helyébe máris az aranymárka lépett.

Nemzetközi viszonylatban csak az aranyvaluta állja meg a helyét, még pedig azért, mert az arany az egyetlen nemzetközi

fizetési eszköz. A nemzetközi árukereskedelem tulajdonképpen cserekereskedelem, amelynek csupán egyenlege képezi a felek tartozását, illetve követelését. Ennek a kiegyenlítése is legelső-sorban áruval történik és csak ha a hitelező állam nem hajlandó az adós állam áruit elfogadni, akkor kerül sor a nemzetközi fizetési eszközzel, az arannyal való kiegyenlítésre. A nemzetközi kereskedelem szempontjából az arany is csak áru tulajdonképpen, mert nem az általa képviselt pénz névértéke, hanem tisztán az anyagi értéke jön számításba. A nemzetközi fizetési eszköz tulajdonságával az a szokás ruházta fel, hogy nemzetközi követelések kiegyenlítésére elfogadják. Tehát az arany valutát (gyedül az arany nemzetközi vonatkozásai indokolják).

Az elmondottakból következik, hogy az az állam, amelynek külföldi fizetési mérlege állandóan aktív, függetlenítheti magát az aranytól. Pénze külföldre nem kerül, bent pedig nyugodhat ez a pénz bárminő gazdasági alapon, akár a nemzeti vagyion is, mint ezt az imént tárgyalt Rentenmark is bizonyítja.

Az ismertetett pénzrendszer tehát a pénzt záloglevélnek tekint, tehát olyan követelésnek, amely valamely vagyontömegre szól, legyen ez a vagyon arany, vagy más áru, ingó vagy ingatlan jószág, avagy az egész nemzeti vagyon. Ez a pénz azonban csak az illető állam területén belül bír teljes értékkel, mert nemzetközi viszonylatokban az általa képviselt követelés nem érvényesíthető. A nemzetközi kereskedelmi egyenleg kiegyenlítésénél — amidőn a pénz értékének alapját képező gazdasági erő átmege a külföldi hitelező tulajdonába — ez a gazdasági erő, ez a vagyontömeg csak olyan lehet, amelyet a külföldi hitelező elfogad, így hát nem lehet áru, mert ezt a külföldi hitelező esetleg nem hajlandó elfogadni; ingatlan még kevésbé lehet. Nem marad más hátra, mint az arany, amely az egyetlen nemzetközi fizetési eszköz, legalább még ma. De hogy meddig lesz az, azt nem tudjuk megállapítani. A közgazdasági élet valószínűleg tartogat e téren számunkra nagy meglepetéseket, mert az arany soha nem tapasztalt arányú áramlása egyes államokat teljesen megfosztott nemzetközi fizetési eszközeitől, s könnyen lehet, hogy ez az állapot valami újabb nemzetközi fizetési eszköz kialakulását segíti elő.

4. Hitelelmélet.

A jurista jogokat, szabályokat keres, míg a közgazda értékek után kutat. így van ez a pénz világában is, A jogász számára a pénz államilag rendszeresített fizetési eszköz a jogi kötelezettségek mérésére, felváltására és összehasonlítására. A közgazdát nem érdeklik a pénz jogi vonatkozásai. Ő azt érti pénz alatt, ami mint gazdasági erő működik. Szerinte pénznek kell neveznünk minden ingó jószágot, követelést, vagy a gazdasági életnek bármilyen más megnyilvánulását, amelynek segítségével érték ruházható át annak minden következményeivel együtt. Gazdasági értelemben tehát pénznek tekintendő mindaz a gazdasági jószág, amely által fizetés érvényesen teljesíthető, azaz amelynek segítségével egy fennálló gazdasági kötelezettség alól szabadulás lehetséges. Gazdasági értelemben vett pénz lehet tehát bármi, ami feltétlen forgalmi érvényesíthetőség jellegével bír.

Mi az a gazdasági erő, ami ezt a gazdasági értelemben vett pénzt képessé teszi arra, hogy általa értékeket megszerezhetünk, — ami a gazdasági értelemben vett pénznek az értékesség tulajdonságát kölcsönzi? Mi minden tartozik ehhez a csoporthoz, amit úgy jelölünk meg, hogy gazdasági értelemben vett pénz! E téren a gazdasági élet még tágkörű lehetőséget tartalmaz. Hogy azonban ne érjen bennünket meglepetés és hogy célhoz érjünk, a továbbiakban az érték fogalmával, kialakulási módjával és a gazdasági életben való szerepével kell tisztába jönnünk. Fejtegetéseink sikeres megkezdése céljából egy pillanatra a bölcsélet tudományának körébe kell átlépnünk.

Az értékelés művelete és ennek a műveletnek az eredménye — az érték — az ember szubjektív megnyilvánulása. *Az érték tehát magában az emberben van meg.* Az ember tulajdonképpen értékvilágban él, mert mindent, amit maga körül lát és tapasztal — legyen az akár anyagi, akár szellemi — bizonyos egyéni véleménnyel kísér, tehát a maga szempontjából érték.

Azonban *az érték nem tulajdonsága a dolgoknak,* hanem csak az azokra vonatkoztatott egyéni ítélet, A tapasztalás utján tudatunkba jutott fogalomban benne van az illető dolog értéke is. Az érték pedig nem egyéb, mint a dolog rendszáma az összes

dolgok sorrendjében. Ami legfontosabb nekünk, az lesz számunkra a legértékesebb, legyen az akár testi, akár szellemi dolog. Ez pedig minden embernél más és más.

Láthatjuk tehát, hogy az érték nem a dolgok tulajdonsága, hanem *az ember egyéniségének megnyilvánulása.*

Az értékelés sok különböző körülmény összehatásának az eredménye. Nagy jelentősége van a használhatóságnak, bár néha teljesen használhatatlan javakat sokkal inkább kedvelünk (tehát a magunk szempontjából értékesebbnek tartjuk) mint a használhatókat. Nagy befolyása van azután az érték kialakulására az áldozat nagyságának, amellyel az illető dolgot megszereztük, végül persze sokszor döntő a mások véleménye is.

Ahhoz, hogy egy dolgot megszerezzünk, azt előbb meg kell ismernünk és meg kell kívánnunk. Ekkor már kialakult bennünk az értékelésnek egy része, de a dolog véleges értéke bennünk csak a bírás alkalmával fejlődik ki. Mint már említettük, lényeges mértékben befolyásol a mások értékelése. Mivel pedig a társadalom egyes tagjai egymással állandó kölcsönhatásban vannak, ezek az értékelési ítéletek egy állandó magasság körül ingadoznak. Ez az értékmagasság *a többség egyéni értékelése*; az, amit köznyelven értéknek nevezünk, Tehát az érték *számtalan egyéni értékelésnek az eredője*, A közgazdaság ezt az értékmagasságot fogadja el értéknek, mert az emberi társadalom azt tartja helyesnek, amit a többség gondol, vagy cselekszik.

Az így kialakult érték, akkor lesz reális, amikor a különböző szellemi és anyagi javak értékét egymáshoz viszonyítva állítjuk. Ebben a stádiumban a javakról kialakult árúérforgalmaink nem eredetiek, hanem nagyrészen származékosak, még pedig olyan módon, hogy az előttünk ismeretlen javak értékét csere esetén összehasonlítjuk egy előttünk már ismert jószág értékével. Ez a magyarázata a társadalom egységes általános és megszokott értékfoglalom-alkotásának. Ilyen módon lehet tehát egy bizonyos jószág az egyén szempontjából értéktelen és ő mégis értéket tulajdonít annak, mert tudja, hogy azért a jószágért reá nézve is értékes más jószágot kaphat.

Az értékfogalom kialakulásának tetőfoka a pénz, mert ebben találják meg a gazdasági javak teljes cserélhetőségüket. A pénz kifejlődése a hitelmélet keretén belül is egy állandó, meg-

határozott közvetítő cserejóság kialakulását jelenti, amelynek előbb csak az anyaga volt meghatározott, később azonban az alakja is így a mennyisége is bizonyos törvényes, vagy szokásos szabályozást nyert.

A pénz fejlődése legmagasabb fokán: elvont értéktömeg és egyedüli rendeltetése a gazdasági és szellemi javak ériekének összehasonlítása és kicserélésének lehetővé tétele. A gazdasági élet rendes menetében a pénz tehát az egyetlen biztos bázis.

A pénz funkciója ezek szerint a közgazdaságban kettős: szellemi és anyagi. Szellemi annyiban, hogy az egyes javak értékét hasonlítja össze és állítja viszonyba; anyagi pedig annyiban, hogy ezt az összehasonlítást valóra is váltja, azaz csere esetén közvetítőként segítségül jön.

A pénz tehát értékmérő és csereeszköz gyanánt áll az értékes javak szolgálatában, De mivel ilyen funkciót csak egymagában véve is értéket képviselő jóság képes betölteni, a pénz funkciójából következik, hogy saját magát is az értékes javak közé sorolja. így hát a piaci árváltozás nem egyéb, mint értékelődés bizonyos gazdasági javak között,

Ezekből a megállapításokból következik, hogy nem az *érték* a legfontosabb tényezője az áralakulásnak. Hogy milyen nagy pénzmennyiséget adok egy bizonyos jóságért, az függ a többi javakhoz való értékviszonyától. Ezt a viszonyt pedig a társadalom alakította ki szokás útján és mini már föntebb is említettük, nem egyéb, mint az egyenek által alkotóit szubjektív értékeléseknek az eredője. Ennek az értékviszonynak a mérésére szolgál a pénz.

Nyitva maradt még a kérdés, hogy van-e a pénznek gazdasági értelemben vett értéke? Föntebb nagy általánosságban már elmondottuk, hogy egy bizonyos jóság az egyén szempontjából lehet értéktelen és ő mégis értéket tulajdonít annak, mert tudja, hogy ezáltal a jóság által más, reá nézve is értékes jósághoz juthat. Tehát ennek a reá nézve értéktelen jóságnak gazdasági értelemben vett értéket fog tulajdonítani. Ennek következménye, hogy a pénz annak ellenére, hogy semmiféle reális értékkel nem bír, gazdasági értelemben véve a funkciójára való tekintettel, mégis értékes. Ezenkívül pedig kell, hogy a pénznek értéke legyen,

mert hiszen az értékmérő szerepét tölti be. Már pedig elképzelhetetlen, hogy a mérőeszköz ne birjon azzal a tulajdonsággal, amelynek a méréséhez használják.

Áru általában és pénz általában nem hasonlíthatók össze és nem mérhetők egymáshoz. Szükséges, hogy az ember életében valomilyen szerepet töltsenek be. Hogy a pénz és a javak értékviszonyba legyenek hozhatók egymással, szükséges hogy helyet foglaljanak a javaknak tapasztalás útján bennünk kialakult érték-sorrendjében. Hiszen a mértékegységeknél sem azok önálló, abszolút értéke a fontos, hanem az a viszony, amelyben a megmért dolgokkal állanak. Tulajdonképpen egyedül ez a viszony adja meg a mértékegységek gyakorlati értékét és használhatóságát.

Következő kérdés: mi állapítja meg a javak és a pénz értékviszonyát? A gyakorlatban a javak egymásközi értékviszonyát azok elterjedtsége, azaz mennyisége állapítja meg. Ezek szerint a javak és a pénz egymásközi értékviszonyát ezek mindegyikének mennyisége határozza meg. Ez a módszer azonban erre a viszonyra nem alkalmazható, mert — mint azt nagyon jól tudjuk — sokkal nagyobb a jószágok mennyisége, mint a pénzé! és így ezzel az eljárással téves eredményt nyernénk. Mi adja meg tehát az értékviszonyt? Ennek oka egyedül csakis a tapasztalásban, megszokásban, a nevelésben, tehát az emberben kialakult szubjektív megnyilvánulásokban kereshető.¹⁾

Mi lesz hát a javak és a pénz viszonya, azaz mi lesz egy bizonyos jószág ára? Ez kifejezhető úgy, hogy megállapítják azt, vajjon hányadrésze a kérdéses jószág az össztermékeknek és aztán megkeressük az összes forgalomban lévő pénznek ugyanezt a hányadát. Ez a két értékmenyiség kell, hogy egyezzen egymással. Ez a számítás azonban olyan súlyos gyakorlati nehézségekbe ütközik, hogy szinte megoldhatatlannak mondható. így hát az értékviszony megállapításánál mégsem marad más hátra, mint, az ember szubjektív megítélése.

Kétségtelen, hogy a primitív és alacsony kultúrájú népeknél a pénz, — előbb, mint állandó csereeszköz, utóbb már mint önálló gazdasági tényező — értékét az anyagától, annak használhatóságától nyerte. A közgazdaság mai fejlettségi fokán a pénz-

¹⁾ Simmel: Philosophie des Geldes. München. 1922. 37. lap.

gazdaság korában azonban *a pénz már elvesztette anyagi értékét*, jobban mondva: azt nem veszi többé senki figyelembe. Anyagi értékénél sokkal fontosabb és birtokosára nézve előnyösebb a használhatósága, a gazdasági ereje, A modern forgalom mindinkább arra törekszik, hogy a pénz belső értékét lehetőleg kikapcsolja és így a forgalmat megkönnyítse, gyorsítsa, A fejlődésnek ezen az eddig elért legmagasabb fokán a pénzzel magával már nem is találkozunk, hanem mindenütt csak helyettesítőket találunk, míg végül a pénzről és helyettesítőiről alkotott értékforgalmaink egybeolvadnak. A pénznek ezeket a helyettesítőit is gazdasági értelemben vett pénznek kell tekintenünk, mert hiszen — mint azt a jelen fejezetünk bevezetésében kifejtettük — gazdasági értelemben vett pénz mindaz, amit a gazdasági forgalom annak elismer. Tehát a hitelemélet segítségével is arra a végeredményre jutottunk, hogy a pénzt a többi gazdasági javaktól egyedül a funkciója különbözteti meg.

A pénz forgalmi értéke teljesen független ennek belső értékétől. Egyedüli mértéke a forgalmi értéknek, hogy a pénzt milyen értékben fogadják el. így hát a pénz értékét a bizalom, vagyis az állam, mint a pénzt kibocsátó tényező hitele állapítja meg. Az államelméletnek annyiban tényleg igaza van, hogy a pénz a jogrend teremtménye, de az értéket már nem az állam, hanem *ennek gazdasági helyzete* adja meg. Minden pénzkibocsátás egy bizonyos, akár jogi, akár gazdasági kört tételez fel, amely hittelével garanciát nyújt a pénz további sorsára nézve és ezzel a tényével a pénznek értéket kölcsönöz. Ezt látjuk a cseknél is amely a modern gazdasági élet egy új pénzfajtájának tekinthető. A csekk kibocsátója egy nagyhitelű, közismert bankház segítségét veszi igénybe s ilyen módon tudja a banknál biztosított hitelet bármikor és bárhol teljes eredménnyel felhasználni.

Látjuk tehát, hogy a pénz kibocsátásánál a legfontosabb a hitel. „Non aes, sed fides“ — mondja a régi latin közmondás. Nem az érme a fontos, hanem a hozzá fűzött bizalom, a hitel; az a tudat, hogy amilyen értékben én ezt az érmét elfogadom, épen olyan értékben tovább is fogom tudni adni. Emellett a felfogás mellett a pénzgazdaság állandó, még pedig kétoldalú hitel gazdaság, az egyik oldalon hitelt nyújtunk, a másik oldalon hitelt nyerünk. Ez a hitel az az erő, amely a minden anyagi

érték nélkül forgalomban lévő papírpénznek értékel kölcsönöz. Hitel és bizalom nélkül az egész emberi társadalom, az egész közgazdaság szerte hullana. Ez a hitel és bizalom azonban nem egyedüli fokmérője a pénzgazdaságnak, mert hiszen minden gazdaság hitelen alapszik, de a modern pénzgazdaság jóval nagyobb körű bizalmat feltételez. Ennek a modern közgazdaságba és erős központi hatalomba vetett bizalomnak velünk született, belénk nevelt és tapasztalás útján szerzett hitnek megnyilvánulása az a nagy *gazdasági biztonságérzet*, amely minket egy nagyobb pénzösszeg birtokában elővesz.

Minél nagyobb annak a hitele, aki kibocsátotta, annál nagyobb az a kör, amelyben a pénz mozog és teljes értékben elfogadtatik. Minél távolabb halad a pénz forgalmi útján, annál kevésbé ismerik a gazdájának viszonyait és így inkább csökken a pénz iránti bizalom: a hitel. A nagy területen forgalomban lévő pénz kibocsátójának tehát sokkal nagyobb hitellel kell rendelkeznie, mint egy kiskörű, helyi jellegű pénz kibocsátójának. Ezt példákkal is tudjuk illusztrálni. A világháborút követő nagy gazdasági összeomlás és ennek következménye, az infláció sok különös pénzfajtát termelt ki magából. Az állam által kibocsátott papírpénz mellett magánosok pénze is forgalomban volt. Többek között Magyarországon a postatakarékpénztár közismert zöld papírpénzei. Még sokkal különösebb fajtaakat hozott létre a váltópénz hiánya. Ezt a váltópénz hiányt különösen az apróbb pénzösszegekkel dolgozó kiskereskedők — leginkább a fűszeresek — érezték meg. A bajon úgy segítettek, hogy papírpénz alakú és kinézésű bonokat bocsátottak ki, amelyeket fizetés alkalmával teljes értékben visszaváltottak. Törvényhatóságok, városok is bocsátottak ki ilyen szükségpénzeket. Ezek mind elvegyültek a legális pénzforgalomban és aszerint, hogy ki volt a kibocsátójuk, nagyobb, vagy kisebb területen teljes értékben forgalomba kerültek. Ennek a pénzfajtának értéket tényleg csakis az őt kibocsátó természetes, vagy jogi személy hitele adta meg. Ennek a hitelnek a nagysága állapította meg a pénz forgalmi területét is. A két tényező tehát — a forgalmi képesség és a kibocsátó hitele — egyenes arányban áll egymással.

A pénznek egyik legfontosabb követelménye, hogy kényel-

²⁾ Simmel: Philosophie des Geldes. München. 1922. 74. lap.

mesén használható legyen, mert csak így oldja meg feladatát, hogy a javak egymásközi kicserélését minél egyszerűbbé és könnyebbé tegye.²⁾ Ez az ok és ez a cél hívta életre az épen főttebb tárgyalt pénzfajtákat is. Mert pénzre minden körülmények között szükség van és ha az államhatalom nem gondoskodik megfelelő mennyiségű pénzről, úgy megteszi azt a gazdasági jogalom pénzpótlók igénybevételével és ezzel megindul egy olyan pénzkifejlődési folyamat, amely legális, de forgalmat ki nem elégítő pénz helyébe a saját maga által kialakított pénzt helyezi a minden akadályt legyőző szokásjog segítségével.

A helyes állami pénzügyi politika azonban nem engedi eddig fejlődni a dolgokat, hanem gondoskodik a forgalom kellő pénzellátásáról. A modern jogállam a jogok és kötelezettségek arányos eloszlásán alapszik. Az államot megilleti az egyedüli pénzkibocsátás joga, tehát súlyos kötelezettségek is nehezedenek rá a pénzkibocsátás alkalmával. A pénzkibocsátás joga tulajdonképpen ipari szabadalom. És épen ez a kizárólagos jogosítvány adja meg a pénznek az értéket, mert csak ilyen módon képes az államhatalom, vagy a pénzkibocsátására feljogosított bár mely más személy a saját maga hitelével az általa kibocsátott pénzt is ellátni.

A pénz hitelértéke mellett ezen az ipari szabadalmon nyugszik a pénz ritkasági értéke. Ezen a téren teljesen az ipari szabadalom jellegével, tulajdonságaival és eredményeivel bír.

Mindezekből megállapítható annak szüksége, hogy a pénzkibocsátási jog csakis egyetlen egy erre megbízott gazdasági tényezőt illésen meg, még pedig olyan valakit, aki azt az egész közgazdaság követelményeinek szem előtt tartásával képes gyakorolni. A történeti fejlődés is a pénzverés centralizálódását mutatja. De míg a középkorban a pénzkibocsátás azért történt, mert a kibocsátónak jelentős jövedelmet biztosított, addig ma nem a kibocsátó fél, hanem az egész közgazdaság látja ennek hasznát. Míg azelőtt az állam az általa kibocsátott pénztől nyerte gazdasági erejét, addig ma úgy áll a helyzet, hogy az állam gazdasági ereje kölcsönös az általa kibocsátott pénznek vásárló erőt, értéket. Ha az államnak a pénzkibocsátás alkalmával nincsen meg a kellő gazdasági ereje, úgy nem képes a pénzt elfogadtatnia olyan értékben, mint amilyen értékkel azt kibocsátotta. A mai pénzgazdaságban már nem folyamadhatik az állam ahhoz a kö-

zépkeri eljáráshoz, hogy a pénz teljes értékben való el nem fogadását súlyosan bünteti. Ehhez hasonló eljárást — az ármaximálást — alkalmazzák ugyan most is, mint például a világháború alatt, de ennek meg van a maga súlyos következménye, mert könnyen megbénítja az egész kereskedelmi forgalmat.

Összefoglalva az elmondottakat, a pénznek az értékét egyedül és kizárólag az őt kibocsátó gazdasági, vagy jogi tényező — a fejlődés mai fokán az állam — hitele kölcsönöz. Ha tehát az államnak nincsen hitele, úgy az általa kibocsátott pénznek sem lesz értéke. Hitele pedig csak a biztos gazdasági alapokon nyugvó államnak van. A pénz sorsa így hát szoros összefüggésben van az államháztartás eredményével úgy külföldi, mint belföldi viszonylatban. Szükséges tehát a pénz érdekében, hogy az állami költségvetés pozitív legyen és pozitív legyen a külfölddel való viszonylatban a fizetési mérleg. (Szándékosan nem említettük a külföldi kereskedelmi mérleget, mert ennek pozitív, vagy negatív volta egymagában még nem irányadó. A negatív külkereskedelmi mérleget még bőségesen ellensúlyozhatja a nagy idegenforgalom által külföldről behozott pénz, vagy a külföldre kihelyezett tőkék belföldre folyó kamata.)

Megalkothatjuk most már a láncolatot, amely a pénz értékét befolyásolja. A pénz értéke az őt kibocsátó államhatalom hitelén nyugszik, ami viszont az állam gazdasági helyzetének a következménye. Ennek a gazdasági helyzetnek az ismérvei belföldi viszonylatban a költségvetés és külföldi viszonylatban a fizetési mérleg. Tehát összekapcsolva az első okot az utolsó okozattal; *a pénz sorsa az állami költségvetés és fizetési mérleg sorsától függ.*

Az állam a pénzkibocsátást egy erre a célra alapított szerv: a jegybank által végzi. Pénz a forgalomba tehát csakis a jegybank útján kerülhet, még pedig hiteligénylések, váltóleszámitás alkalmával. Ez az egyedüli legális módja a pénz forgalomba jutásának. A jegybank az államháztartásnak is nyújthat hitelt, feltéve, hogy a költségvetésben nincsen deficit, mert ebben az esetben olyan üzletféllel áll szemben, akitől nemcsak kénytelen, de kötelessége is megvonni a hitelt. Ha ellenben a költségvetésben nincsen deficit, úgy ugyanaz a pénzmennyiség, amely állami fizetések alkalmával kerül forgalomba, közadók formájában visszakerül az állampénztárba és ez teljesíti tartozását a jegybankkal szemben. Ekkor tehát semmi akadálya sincs az állam részére

való kölcsön nyújtásnak.

Ugyanez a helyzet a magánfelek részére nyújtott hiteleknél is. A váltóleszámitás alkalmával forgalombakerült pénz a lejárat napján visszakerül a jegybank pénztárába a megfelelő kamattal együtt. Így hát a jegybank tekintélyes kamatjövedelemre tesz szert annál inkább, mert nem tőkét vesz igénybe, hanem a saját maga által kibocsájtott pénzt, amely után kamatot sem fizet. Ez a tekintélyes kamatjövedelem fedezi a pénzverés, bankjegynyomás költségeit személyzeti kiadásokat, állami részesedést stb, De épen ez a kamatjövedelem kell, hogy figyelmeztessen minket arra, hogy a jegybank kötelessége az egész kamatösszegnek megfelelő pénzüsszeget forgalomba helyezni, mert különben honnan vennék az ügyfelei a kamat fizetéséhez szükséges pénzt? A jegybank csak annyi pénzt szedhet be, mint amennyit kibocsájtott, tehát szükséges, hogy egész tiszta kamatjövédelmét kiadások, beruházások, adók, illetékek, vagy bármi más módon forgalomba helyezze, mert különben a visszatartott összegek kétes vagy behajthatatlan követelések alakjában jelentkeznek a mérlegben.

Főntebb említettük, hogy a pénz értéke végeredményben az államháztartás helyzetétől függ. Ha tehát a költségvetés deficittel zárul és a *jegybank nincs eléggé megvédve az állammal szemben*, úgy menthetetlenül magával sodorja a pénz értékét is. Erre elég példát szolgáltatott a világháború, de még sokkal inkább az azt követő infláció. Az államkincstár nem tud másképen fizetési kötelezettségeinek eleget tenni, csak úgy, hogy ha a jegybanknál fokozott mértékben veszi igénybe hitelét. A jegybank ekkor letér a reális útról, mert minden gazdasági indok nélkül bocsát ki a forgalomba pénzt és hitelt nyújt egy fizetéseképtelen adósnak. A pénz tehát amellett, hogy irreális úton kerül forgalomba, egyúttal gazdasági értelemben véve illegitim módon is. Ez esetben az állam hitelének megromlása is lerontja a pénzbe vetett bizalmat. Elkerülhetetlen végeredmény: a pénz értékének csökkenése.

Érdemes ennél a jelenségnél még egy kissé elidőznünk, A pénz elértéktelenedése nem közvetlen okozat; ez csak végeredmény. Pénz kerül forgalomba olyan mennyiségben és olyan módon, amely mellett nincs is rá remény, hogy valaha visszakerüljön a jegybank pénztárába. Az így támadt nagy pénzbőség a piacon a kereslet oldalán jelentkezik és így az árakat emeli. A

felemelkedett árak a munkabéreket is megfelelő arányban emelik, ami annyival inkább megtörténik, mert a nagy kereslet folytán a termelés soha nem képzelt méreteket ölt, Végeredményben tehát mindennek az ára arányosan emelkedik, ami egyet jelent a pénz értékének a süllyedésével.

Ha ellenben a jegybank kellőleg függetlenül van az államkincstártól, úgy az infláció elkerülhető. A jegybank nem nyújt hitelt csak a pontosan fizető és minden gazdasági garanciával rendelkező adósnak. így hát az államkincstárnak sem fog nyújtani, ha a költségvetés nem pozitív, Az állam tehát nem juthat több pénzhez, mint amit közjárulékok formájában be tud szedni. Ennek folytán nem is költhet el többet. Tartozásai fennállhatnak, de pénzt többet nem adhat ki. Mindezekből következik, hogy a fizetésektelen állam pénzrendszere még mindig sokkal biztosabb gazdasági alapokon nyugszik, mint a költségvetési deficitet pénz-túlkibocsátással kiegyenlítő államé. A külföldi fizetési mérleg passzivitása sem maradhat fenn soká, mert a külföldi hitelező mindaddig nem nyújt újabb hitelt, míg a régi követeletét, ki nem egyenlítették. *A pénzrendszer értékállandóságát tehát ez a két tényező: a költségvetés és a fizetési mérleg biztosítja.*

Vessünk egy pillantást Magyarország mostani gazdasági és főleg valutáris helyzetére. Az állami pénzügyi kormányzat legnagyobb gondja a költségvetés helyreállítása. Saját magunkon is tapasztaljuk, hogy ez az eljárás milyen keserves következményekkel jár, Mivel a közjárulékokat emelni már lehetetlen, az állam a kiadásokat kénytelen csökkenteni. A külföldi fizetési mérleg fentartására is megtörtént minden óvintézkedés. Valutavásárlások, a devizaforgalom, átutalások csak állami felülvizsgálat és engedély megszerzésével eszközölhetők. Minden intézkedés megtörtént, tehát pénzünk értékállandóságának a biztosítására.

Mindezekon kívül még egy fontos óvintézkedés történt külföldi hitelezőink részéről. Hogy a jegybankot megvédjék az állammal szemben, azaz megakadályozzák az állami deficitnek túlzott pénzkibocsátással való fedezését, biztost állítottak a jegybank mellé, aki a jegybank által eszközölt hitelnyújtást ellenőrzi.

Pengőnk értékállandósága így hát úgy külföldi, mint belföldi viszonylatokban teljes mértékben biztosítva van.

Ha pontosan megfigyeljük az infláció okait, úgy megállapíthatjuk, hogy a pénz elértéktelenedését az okozza, hogy nem kerül ugyanazon az úton vissza a jegybankhoz, mint amelyen forgalomba került. Ez ellen a baj ellen az egyetlen biztosíték, ha a jegybank szigorúan ragaszkodik az alapszabályaiban lefektetett reális pénzkibocsátási módhoz: a kereskedelmi váltó leszámításához. Ez biztosítékot nyújt a jegybank számára, hogy az a pénzmennyiség, amelyet ilyen módon forgalomba helyezett, a lejárat alkalmával visszakerül pénztárába. Ebben az esetben tehát a jegybank védve van az állam behatásai ellen és így a pénz sem az állam, hanem a jegybank hitelén nyugszik,

A jegybank hitelén nyugszik a pénz értéke, legyen az akár ércpénz, akár bankjegy. A jegybank ezt a hitelt akkor veszi igénybe, amikor a leszámított váltó ellenében saját maga által készített pénzt ad. Hitelezője pedig az, aki a pénzt elfogadja. És hitelező is marad mindaddig, míg a jegybanknál lévő tartozását ugyanezzel a pénzzel ki nem egyenlítette. Itt tehát mindaketten: a jegybank és a leszámító ügyfél hitelezők és adósok egy személyben. Hogy az egyik — a jegybank — állandóan ugyanaz és a másik állandóan változik, az mit sem változtat a dolgon, mert a pénz tulajdonosa mindig hitelezője lesz a jegybanknak, viszont a jegybank mindig a pénz tulajdonosától követeli a váltó teljesítését a pénz útját jelző forgalmi ügyletek alapján.

A pénz mindenkorai tulajdonosa tehát egy személyben adósa és hitelezője a jegybanknak. A pénz jogot és kötelezettséget visz magával egész forgalmi ulján, amely végül is a jegybankhoz való jutás alkalmával szűnik meg úgy, hogy egybeolvad. A pénz által képviselt jog és kötelezettség együtt teszi a pénzt képessé forgalmi funkciójának ellátására. Ez a jog és kötelezettség a forgalomban egy kötelezettség megszüntetésének jogában nyilvánul. A pénz egész forgalmi útja alatt ezt a kötelezettség megszüntető jogát — az értéket — az a remény adja, hogy a jegybankkal szemben lévő utolsó forgalmi kötelezettségét hasonló módon megszünteti. Ha ez nincsen meg, vagy csak részben van meg, úgy a pénz értéke is ugyanilyen arányban lesüllyed.

A pénz értéke az őt kibocsátó hitelén alapszik. Értékállandóságát pedig a pénzkibocsátás módja és az államháztartás pozitív volta biztosítja. A helyes gazdálkodás és a pontos üzletvitel legjobb eszköz a hitel megszerzésére és ezen nyugszik a pénz értéke.

„Non ses, sed fides,“

Összefoglalás és egybevetés.

Láttuk az államelmélet és a gazdaságelmélet fejlődését napjainkig. Ha pontosan megfigyeljük és nyomon követjük ezt a fejlődést, akkor észre kell vennünk, hogy ez a két elmélet ám-bár — kiindulási pontját véve figyelembe — szélsőségeket képvisel, mégis fejlődése közben mindinkább közeledik egymáshoz. Az államelmélet egyoldalú jogi felfogása mellett kénytelen volt gazdasági okokra és ezek következményeire is figyelemmel lenni, mivel ezeknek az államra gyakorolt hatását le nem tagadhatta. Ezzel szemben a gazdaságelméletnek el kellett ismernie a gazdasági erők nagy jelentősége mellett a modern jogállam hatalmát és befolyását a közgazdasági jelenségek terén.

Még sokkal inkább feltűnő a két elmélet fejlődésének közös végpontja, ha azt az eredményt vesszük tekintetbe, amelyet mind a két elmélet fejlődése eddig elért legmagasabb fokán nyújtott. Úgy az államelmélet, mint a gazdaságelmélet szerint a pénz értéke annak helyes megalkotásától függ. Ha tehát a pénz megalkotója, a pénz kibocsátója — legyen az akár közvetlenül az állam, vagy ennek erre hivatott szerve a jegybank — mindenben és mindig szorosan ragaszkodik a pénzkibocsátás jogi és gazdasági szabályaihoz, akkor lehetetlen, hogy az általa kibocsátott pénz ne rendelkezék úgy belföldi, mint külföldi viszonylatban a kívánt értékkel.

A modern pénzelméletek mai fejlettségi fokán a két elmélet — az államelmélet és a gazdaságelmélet — közötti különbség csupán arra a szűk körre szorítkozik, hogy míg az államelmélet szerint a pénz helyes kibocsátási módja szükséges és elegendő feltétele a pénz értékének és értéke állandóságának: addig a gazdaságelmélet szerint ez a feltétel csak szükséges, de nem elegendő. A gazdaságelmélet kénytelen elismerni az állam jogi hatalmának jelentőségét a pénz forgalmi szerepében s így kiterjeszti figyelmét az állam jogi hatalmán túl gazdasági helyzetére is, amit pedig az államelmélet figyelmen kívül hagyott. Tehát a

gazdaságtudomány szerint a pénz helyes kibocsátási módja mellett az állam megfelelő gazdasági helyzete is előfeltétele a pénz értékének és értékállandságának.

Ezzel el is értünk értekezésünk végpontjához. Megállapítottuk, hogy nem tisztán az állam jogi hatalma, sem tisztán gazdasági erők, hanem a modern közgazdasági élet e két. fontos tényezője együttvéve alkotja meg a pénz értékét. A gazdasági erők közösen alkotják meg a pénzt. Értékállandságát pedig szintén e kettős — jogi és gazdasági — jelenség határozza meg: az állam gazdasági helyzete.

Tehát az állam gazdasági helyzete az a jelenség, amely a pénz értékét úgy külföldi, mint belföldi viszonylatban megállapítja.

Ebből az egy mondatból levonhatjuk a tanulságot magunkra, az egész Magyarországra nézve. Hazánk súlyos gazdasági helyzetben van úgy külföldi, mint belföldi viszonylatban, De mégis az erő — mondhatnánk kereskedelmi szempontból brutális — óvintézkedések következtében pénzrendszerünk értékállandsága nincsen veszélyeztetve. Súlyos gazdasági helyzetünkön pedig kitartó munkával, vas akaratral, erős szorgalommal enyhíthetünk. A kitartó munka és a rendíthetetlen bizalom, az eredménybe vetett megdönthetetlen hit sohasem tévesztheti el célját. A magyar pengőbe vetett hit megingathatatlanná tenné annak értékét.

Íme tehát az elméleti közgazdasági fejtegetéseink végén arra az eredményre jutottunk, hogy a pénznek értékét az ember egyéniségének két legszebb és legfontosabb megnyilvánulása adja: a munka és a hit.

Ez a kitartó munka és ez a biztos jövőbe vetett megdönthetetlen hit vezéreljen ezentúl minden igaz magyart minden cselekedetében és akkor bizton beteljesedik a legelső magyar közgazda és a legnagyobb magyar halhatatlan mondása:

„Sokan azt mondják: Magyarország — volt;
— én azt szeretném hinni: lesz!”

Irodalom.

- Bendixen* *Geld und Kapital.* Leipzig. 1912.
- Büschler:* *Das Wesen des Geldes.* Leipzig. 1918. II. kiad.
- Cassel:* *Währungspolitik und Geldtheorie im Lichte des Weltkriegs.* München. 1916.
- Diehl K.* *Die Inflation und ihre Lehren.* Zürich. 1926.
- Elster:* *Das Geldwesen nach 1914.* Leipzig. 1925.
- Fellner F.* *Das Stabilisierungsproblem.* Leipzig. 1926.
- Über Fragen des Geldwesens und der Valuta.* Jena. 1918.
- Die Seele des Geldes.* Jena. 1923.
- Zur Analyse des Geldproblems.* *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.* 109. kötet.
- A pénzrendszer reformja Magyarországon.* Budapest. 1926.
- A Budapesti Kir. Magyar Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán „Kereskedelmi és hitelpolitika” (pénz, bank, tőzsde) címen tartott előadásai.*
- Fisher Irving* *Die Kaufkraft des Geldes.* Berlin. 1916.
- » » *Die Illusion des Geldes.* Berlin. 1928.
- Földes :* *Társadalmi gazdaságtan.* Budapest. 1813. I. kiad.
- Gerngross:* *Beitrag zu einer wirtschaftlichen Theorie des Geldes.* Wien. 1913.
- Helpferich:* *Das Geld.* Leipzig. 1923. VI. Kiad.
- Jankovich:* *Beitrag zur Theorie des Geldes.* Wien. 1926.
- Keynes J. N.:* *A treatise on money.* London. 1930. I és II. kötet.
- Statische Theorie des Geldes.* München. 1933. IV. kiad.
- Erläuterung zur staatlichen Theorie des Geldes.* *Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung und Verwaltung.* 30 kötet IV. füzet.
- Közgazdasági enciklopédia.* Budapest. 1931
- Theorie des Geldes und des Umlaufsmittel.* München. 1912
- Mises L.* *Zur Klassifikation der Geldtheorien.* *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.* 44 kötet. I. füzet. 1917
- Logik des Geldes.* München. 1916
- Die moderne Geltheorien.* Leipzig. 1923
- Geld und Gold. Ökonomische Theorie des Geldes.* Stuttgart. 1916
- Inflation.* London. 1925
- Megmaradjunk-e az aranypénz mellett?* *Pesti Hírlap.* LHI. évf. 243 sz.
- Romantische Geldtheorie.* Tübingen. 1916
- Das Geldwesen im Krige* Wien. 1925
- Banking policy and the price level.* London. 1926
- Die Stabilisierung der Mark.* Stuttgart, 1927
- Philosophie des Geldes.* München. 1922:
- Die staatliche Theorie des Geldes.* *Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft.* 62. évf.
- Sozialökonomische Theorie des Geldes.* München. 1909

TARTALOMJEGYZÉK.

Pénzelmélet és pénzrendszer	1
A pénz kifejlődésének története	4
I. Államelméletek	12
1. A pénz jogi elmélete	14
2. A pénzalkotás elmélete... ..	23
3. A pénz forgalmi elmélete	35
II. Gazdaságelméletek	46
1. Fedezeti-elmélet	47
2. A pénz forgalmi tulajdonságainak elmélete	64
3. A német „Rentenmark“ mint új fedezeti irány	70
4. Hitelelmélet	77
Összefoglalás és egybevetés	88